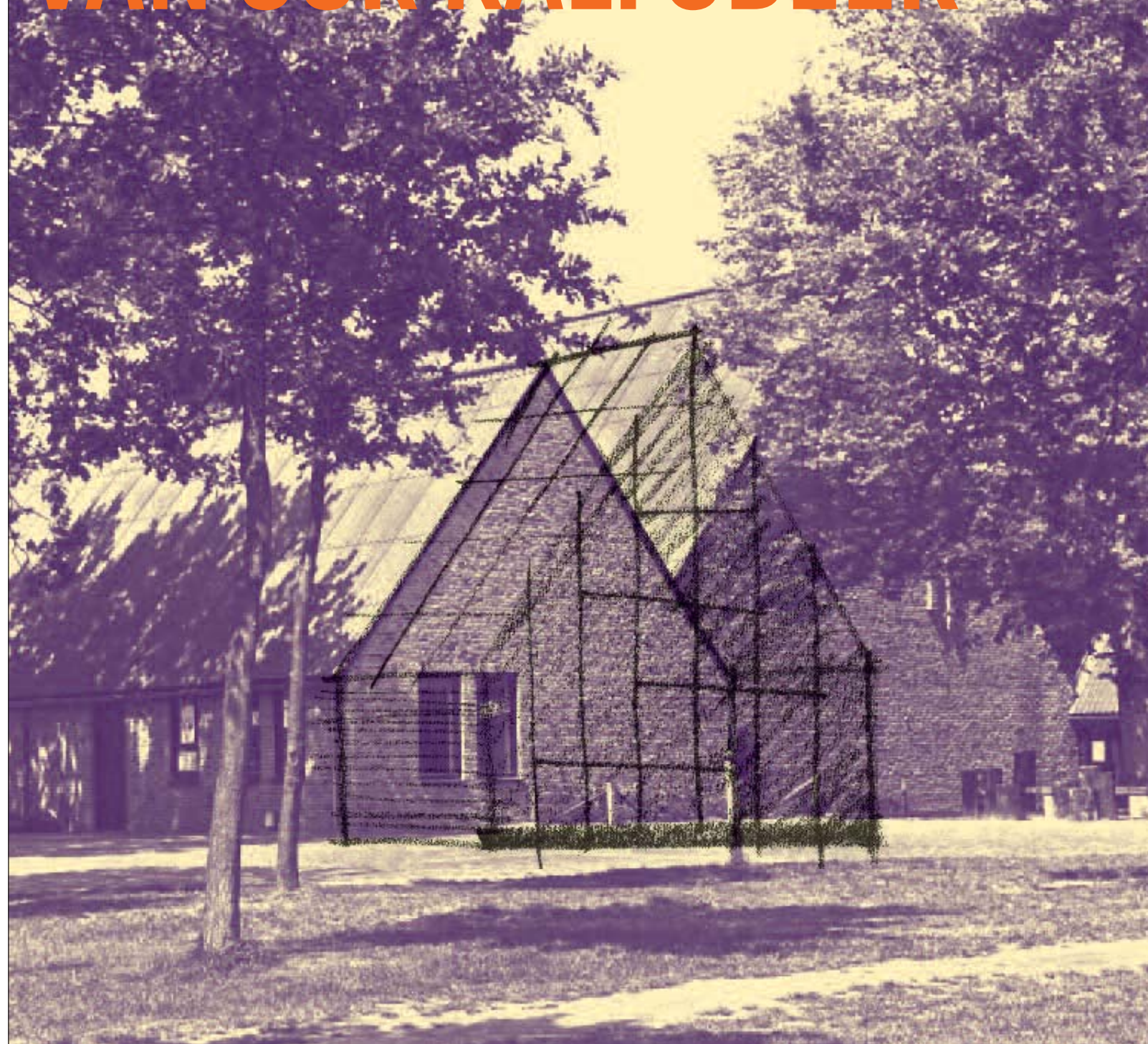

DA
AD

EEN ZITKUIL VOOR HET DORP EEN TOEKOMST VOOR DE JAREN '70 ARCHITECTUUR VAN COR KALFSBEEK

■ Cor Kalfsbeek begint in 1967, na voltooiing van zijn studie aan de HTS en de Academie van Bouwkunst in Groningen, als zelfstandig architect in Borger.

Zijn bureau groeit uit tot een allround architectenbureau, in de hoogtijdagen werken er circa dertig medewerkers. Eén van die medewerkers is Sibylle Bandel, zij gaat in 1982 als interieurarchitecte bij het bureau aan het werk, nadat ze haar opleiding Architectonische Vormgeving aan de Groninger kunstacademie Minerva heeft voltooid. Sibylle zal later Kalfsbeeks echtgenote worden.

Vanaf eind jaren '60 ontwerpt Architectenburo Cor Kalfsbeek een groot aantal gebouwen in de noordelijke provincies. Na een nieuwbouwplan voor het afgebrande hotel Bieze in Borger volgen talloze ontwerpen voor alle voorkomende opgaven in en om een groot aantal Drentse dorpen: woningen, winkels, boerderijen, banken en zorgcomplexen, maar ook vele multifunctionele centra, gemeentehuizen, bibliotheken en scholen. Bij uitbreiding en verbouw van deze gebouwen wordt het bureau van Kalfsbeek doorgaans opnieuw betrokken en ook in het werk van de vele ontwerpers die op enig moment vanuit het bureau zelfstandig verder gaan, blijft de invloed van de leerschool bij Architectenburo Cor Kalfsbeek herkenbaar.

Na een periode waarin hij projecten van grote omvang ontwerpt, zoals de gevangenissen van Veenhuizen, de ondergrondse gasopslag in Langeloo en de rechtbanken van Almelo en Utrecht en in de stad Groningen samenwerkt met buitenlandse architecten als Grassi en Natalini, draagt Kalfsbeek zijn bureau in 1997 over aan vier jonge partners, die vanaf dat moment verdergaan onder de naam DAAD Architecten.

Cor en Sibylle Kalfsbeek beginnen in 2000 een nieuw ontwerp bureau. Als zelfstandig architect richt Kalfsbeek zich met ontwerpen voor woningen en landgoederen opnieuw op de dorpschaal. In de periode 1998-2007 wordt in Vledder, naast de restauratie van huis en tuin van het landgoed Vledderhof, waarin het nieuwe kantoor en de woning zijn gevestigd, gewerkt aan de eerste nieuwe landgoederen. Grote opdrachten, zoals het resort Hof van Saksen, Stal Arcadia en particuliere woonhuizen, volgen.

In 2008 worden wonen en werken naar Paterswolde verplaatst. Het nieuwe woonhuis annex kantoor is exemplarisch voor het denken en ontwerpen van Cor en Sibylle Kalfsbeek. Over een periode van decennia is de eigenzinnige hand van Cor Kalfsbeek in de provincies Drenthe en Groningen duidelijk zichtbaar geworden.

‘Het gedachtegoed van Cor Kalfsbeek is nog onverminderd actueel.’

Inleiding

7 **EEN ZITKUIL VOOR HET DORP**
MULTIFUNCTIONELE
DORPSCENTRA IN DRENTHE

Cor Kalfsbeek over drie van zijn multifunctionele centra

11 **GEMEENTEHUIS BORGER**
DE BRINKHOF, NORG
GEMEENTEHUIS BERGEN

Een verkenning

17 **SLOPEN OF BEHOUDEN**
EEN TOEKOMST VOOR HET
ARCHITECTONISCH ERFGOED
VAN COR KALFSBEEK

■ Op 6 juni 2016 heeft architect Cor Kalfsbeek de Grote Culturele Prijs van Drenthe in ontvangst genomen. Het is de belangrijkste oeuverprijs voor een persoon of instelling die bijzondere verdiensten heeft geleverd op cultureel gebied in Drenthe. De prijs is een waardering voor de manier waarop Cor Kalfsbeek een halve eeuw met passie heeft bijgedragen aan de kwaliteit van stedenbouw, architectuur, openbare ruimte en landschap binnen Drenthe en daarbuiten. Tegelijkertijd kan de prijs ook gezien worden als een erkenning voor de manier waarop in de jaren '70 van de vorige eeuw aan 'behoedzame dorpsvernieuwing' is gedaan. De bouw van multifunctionele dorpscentra – de ontmoetingsplaats voor het dorp, met een veelheid aan functies – speelde daar vaak een prominente rol in. Cor Kalfsbeek heeft een aantal van deze centra ontworpen. Het bijzondere is dat het gedachtegoed dat ten grondslag lag aan deze gebouwen weer onverminderd actueel is. Destijds ging het erom de bewoners op een eigentijdse manier in contact met elkaar te brengen. Niet meer in de dorpskroeg, maar centraal in het dorp. In de krimpende dorpen van nu, waar het voorzieningsniveau onder druk staat, is die opgave opnieuw zeer relevant. Op tal van plekken wordt erover nagedacht om functies 'onder één dak' te huisvesten. Dat gebeurt in nieuwe multifunctionele gebouwen, maar ook bestaande gebouwen lenen zich hier vaak prima voor en zeker de gebouwde erfenis van Cor Kalfsbeek.

Het Cahier dat DAAD Architecten ter gelegenheid van de prijsuitreiking uitbrengt, heeft dan ook een dubbele lading. DAAD Architecten nam in 1997 het bureau van Cor Kalfsbeek over. Sindsdien zijn we op meerdere plekken gevraagd om de mogelijkheden van herontwikkeling van eerdere projecten van het bureau te bestuderen. Hoe we daarbij te werk gaan, laten we in dit Cahier zien. Daarnaast willen we een beeld schetsen van de wijze waarop multifunctionele centra in de jaren '70 van de vorige eeuw ontstonden. Cor Kalfsbeek geeft hier zelf zijn visie op. Het Cahier kan – zo hopen wij – een bijdrage leveren aan de actuele discussie over dorpshuizen, multifunctionele accommodaties en andere ontmoetingsplekken tegen de achtergrond van gemeenten die momenteel volop nadenken over wat zij met hun maatschappelijk vastgoed moeten doen in de komende jaren.

Rob Hendriks, DAAD Architecten

■ Cor Kalfsbeek begint in 1967, na voltooiing van zijn studie aan de HTS en de Academie van Bouwkunst in Groningen, als zelfstandig architect in Borger.

Zijn bureau groeit uit tot een allround architectenbureau, in de hoogtijdagen werken er circa dertig medewerkers. Eén van die medewerkers is Sibylle Bandel, zij gaat in 1982 als interieurarchitecte bij het bureau aan het werk, nadat ze haar opleiding Architectonische Vormgeving aan de Groninger kunstacademie Minerva heeft voltooid. Sibylle zal later Kalfsbeeks echtgenote worden.

Vanaf eind jaren '60 ontwerpt Architectenburo Cor Kalfsbeek een groot aantal gebouwen in de noordelijke provincies. Na een nieuwbouwplan voor het afgebrande hotel Bieze in Borger volgen talloze ontwerpen voor alle voorkomende opgaven in en om een groot aantal Drentse dorpen: woningen, winkels, boerderijen, banken en zorgcomplexen, maar ook vele multifunctionele centra, gemeentehuizen, bibliotheken en scholen. Bij uitbreiding en verbouw van deze gebouwen wordt het bureau van Kalfsbeek doorgaans opnieuw betrokken en ook in het werk van de vele ontwerpers die op enig moment vanuit het bureau zelfstandig verder gaan, blijft de invloed van de leerschool bij Architectenburo Cor Kalfsbeek herkenbaar.

Na een periode waarin hij projecten van grote omvang ontwerpt, zoals de gevangenissen van Veenhuizen, de ondergrondse gasopslag in Langeloo en de rechtbanken van Almelo en Utrecht en in de stad Groningen samenwerkt met buitenlandse architecten als Grassi en Natalini, draagt Kalfsbeek zijn bureau in 1997 over aan vier jonge partners, die vanaf dat moment verdergaan onder de naam DAAD Architecten.

Cor en Sibylle Kalfsbeek beginnen in 2000 een nieuw ontwerp bureau. Als zelfstandig architect richt Kalfsbeek zich met ontwerpen voor woningen en landgoederen opnieuw op de dorpschaal. In de periode 1998-2007 wordt in Vledder, naast de restauratie van huis en tuin van het landgoed Vledderhof, waarin het nieuwe kantoor en de woning zijn gevestigd, gewerkt aan de eerste nieuwe landgoederen. Grote opdrachten, zoals het resort Hof van Saksen, Stal Arcadia en particuliere woonhuizen, volgen.

In 2008 worden wonen en werken naar Paterswolde verplaatst. Het nieuwe woonhuis annex kantoor is exemplarisch voor het denken en ontwerpen van Cor en Sibylle Kalfsbeek. Over een periode van decennia is de eigenzinnige hand van Cor Kalfsbeek in de provincies Drenthe en Groningen duidelijk zichtbaar geworden.

‘Het gedachtegoed van Cor Kalfsbeek is nog onverminderd actueel.’

Inleiding

7 **EEN ZITKUIL VOOR HET DORP**
MULTIFUNCTIONELE
DORPSCENTRA IN DRENTHE

Cor Kalfsbeek over drie van zijn multifunctionele centra

11 **GEMEENTEHUIS BORGER**
DE BRINKHOF, NORG
GEMEENTEHUIS BERGEN

Een verkenning

17 **SLOPEN OF BEHOUDEN**
EEN TOEKOMST VOOR HET
ARCHITECTONISCH ERFGOED
VAN COR KALFSBEEK

■ Op 6 juni 2016 heeft architect Cor Kalfsbeek de Grote Culturele Prijs van Drenthe in ontvangst genomen. Het is de belangrijkste oeuverprijs voor een persoon of instelling die bijzondere verdiensten heeft geleverd op cultureel gebied in Drenthe. De prijs is een waardering voor de manier waarop Cor Kalfsbeek een halve eeuw met passie heeft bijgedragen aan de kwaliteit van stedenbouw, architectuur, openbare ruimte en landschap binnen Drenthe en daarbuiten. Tegelijkertijd kan de prijs ook gezien worden als een erkenning voor de manier waarop in de jaren '70 van de vorige eeuw aan 'behoedzame dorpsvernieuwing' is gedaan. De bouw van multifunctionele dorpscentra – de ontmoetingsplaats voor het dorp, met een veelheid aan functies – speelde daar vaak een prominente rol in. Cor Kalfsbeek heeft een aantal van deze centra ontworpen. Het bijzondere is dat het gedachtegoed dat ten grondslag lag aan deze gebouwen weer onverminderd actueel is. Destijds ging het erom de bewoners op een eigentijdse manier in contact met elkaar te brengen. Niet meer in de dorpskroeg, maar centraal in het dorp. In de krimpende dorpen van nu, waar het voorzieningsniveau onder druk staat, is die opgave opnieuw zeer relevant. Op tal van plekken wordt erover nagedacht om functies 'onder één dak' te huisvesten. Dat gebeurt in nieuwe multifunctionele gebouwen, maar ook bestaande gebouwen lenen zich hier vaak prima voor en zeker de gebouwde erfenis van Cor Kalfsbeek.

Het Cahier dat DAAD Architecten ter gelegenheid van de prijsuitreiking uitbrengt, heeft dan ook een dubbele lading. DAAD Architecten nam in 1997 het bureau van Cor Kalfsbeek over. Sindsdien zijn we op meerdere plekken gevraagd om de mogelijkheden van herontwikkeling van eerdere projecten van het bureau te bestuderen. Hoe we daarbij te werk gaan, laten we in dit Cahier zien. Daarnaast willen we een beeld schetsen van de wijze waarop multifunctionele centra in de jaren '70 van de vorige eeuw ontstonden. Cor Kalfsbeek geeft hier zelf zijn visie op. Het Cahier kan – zo hopen wij – een bijdrage leveren aan de actuele discussie over dorpshuizen, multifunctionele accommodaties en andere ontmoetingsplekken tegen de achtergrond van gemeenten die momenteel volop nadenken over wat zij met hun maatschappelijk vastgoed moeten doen in de komende jaren.

Rob Hendriks, DAAD Architecten

Hotel Bieze, Borger, 1967

De Spinde, Dalen, 1974 (afgebroken)

School, Ten Boer, 1975

Rabobank, Ten Boer, 1972 (thans medisch centrum)

Bibliotheek, Enschede, 1977

Kantoor VAM, Wijster, 1975 (afgebroken)

Stadskantoor, Winschoten, 1975

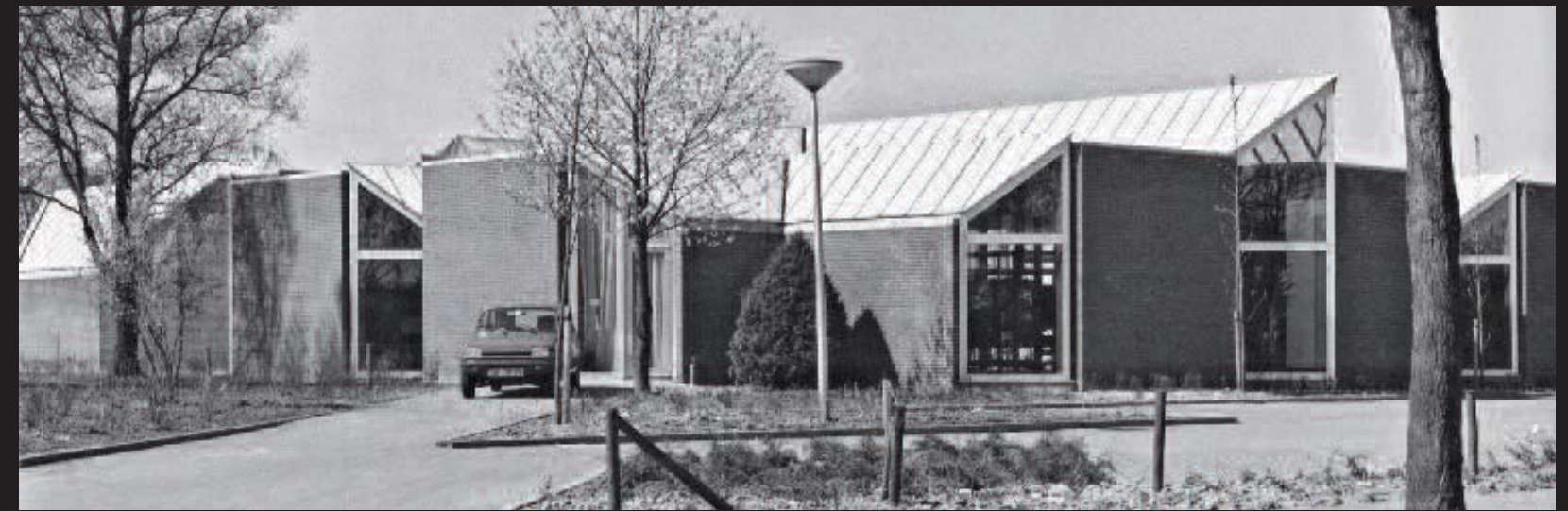
Bibliotheek, Winschoten, 1975

Gemeentehuis Borger, 1973 (gedeelte afgebroken)

Basisschool, Norg, 1973

Bibliotheek, Eelde, 1976

Woonwijk, Dalen, 1975

Bibliotheek, Roden, 1975 (afgebroken)

‘Over een periode van decennia is de eigenzinnige hand van Cor duidelijk zichtbaar geworden in de provincies Drenthe en Groningen.’

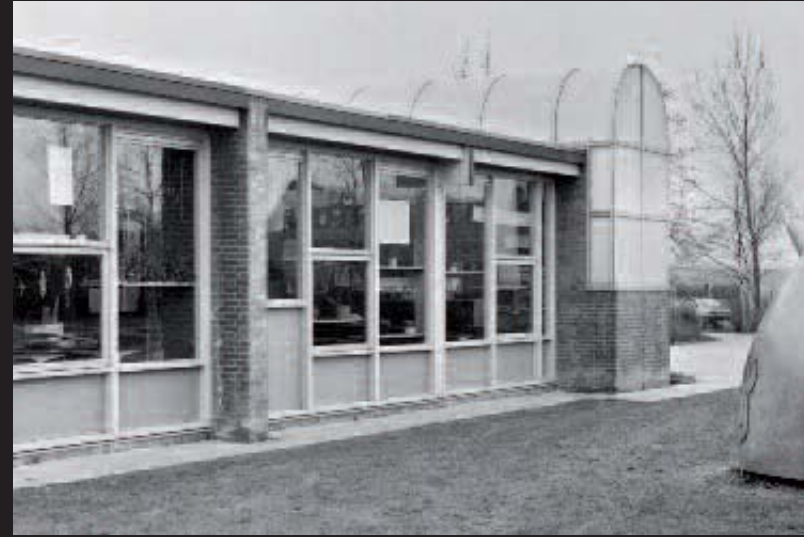

Hotel Bieze, Borger, 1967

‘Over een periode van decennia is de eigenzinnige hand van Cor duidelijk zichtbaar geworden in de provincies Drenthe en Groningen.’

De Spinde, Dalen, 1974 (afgebroken)

School, Ten Boer, 1975

Rabobank, Ten Boer, 1972 (thans medisch centrum)

Bibliotheek, Enschede, 1977

Kantoor VAM, Wijster, 1975 (afgebroken)

Stadskantoor, Winschoten, 1975

Bibliotheek, Winschoten, 1975

Gemeentehuis Borger, 1973 (gedeelte afgebroken)

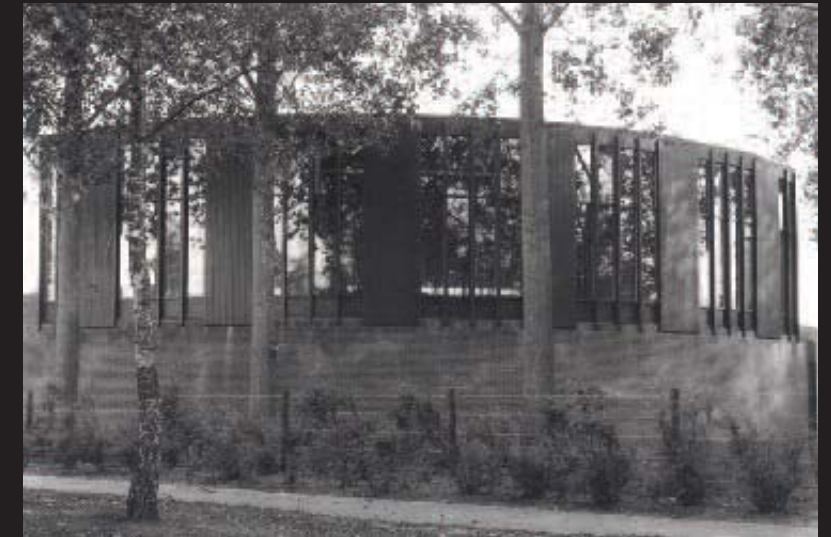
Basisschool, Norg, 1973

Bibliotheek, Eelde, 1976

Woonwijk, Dalen, 1975

Bibliotheek, Roden, 1975 (afgebroken)

Omstreeks 1974, biljarten in het gemeenschapshuis De Spinde, Dalen.

Inleiding

EEN ZITKUIL VOOR HET DORP MULTIFUNCTIONELE DORPSCENTRA IN DRENTHE

Door Kees de Graaf

Het is niet een periode in de architectuurgeschiedenis die bij velen scherp op het netvlies staat: de jaren '70 van de vorige eeuw. Het roept bij velen eerder beelden op van schrootjes, woonerven, plavuizen en bruin – veel bruin. Toch doen we dat decennium daarmee tekort. Zeker wanneer het gaat om de multifunctionele dorpscentra die architect Cor Kalfsbeek in die periode in Drenthe ontwierp. Een product van de democratische tijdsgeschiedenis van toen, maar opmerkelijk genoeg ook zeer relevant voor de maatschappelijke opgave van nu. Tijd voor een fundamentele herwaardering derhalve.

■ Er zijn weinig andere architecten die zo hun stempel hebben gedrukt op het aanzien van Noord-Nederland als Cor Kalfsbeek. Die stelling gaat waarschijnlijk nog het meeste op voor de provincie Drenthe, waar hij zelf ook woont en werkt. Vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw realiseerde hij hier een omvangrijk oeuvre, na in 1967 zijn bureau te hebben geopend in Borger. De lijst is indrukwekkend: hotels, scholen, kantoren, banken. Eén categorie springt er echter uit en dat zijn de dorpscentra, in verschillende soorten en maten. Dorpshuizen, gemeentehuizen, wijkcentra, multicentra, jeugdcentra, sociaal-culturele centra: ze hebben allerlei aanduidingen gekregen, afhankelijk van hun specifieke programma. De rode draad is dat ze voor de buurten en dorpen waar ze werden gebouwd de functie van ontmoetingsplaats hadden.

BEWUSTWORDING
Bijna vijftig jaar na de bouw van zijn eerste dorpshuis in Vledder (De Tippe) is het de vraag hoe we het Drentse oeuvre van Cor Kalfsbeek moeten duiden. Dat kan op verschillende manieren gebeuren. Vanuit het architectonisch perspectief gaat het om een periode die in de architectuurgeschiedenis nog weinig aandacht heeft gekregen. De jaren '50 en '60 – de wederopbouwperiode van Nederland – kunnen de laatste jaren op een herwaardering rekenen. Er wordt inmiddels veelvuldig over de naoorlogse woongebieden uit deze periode gepubliceerd. Onder aanvoering van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed worden steeds meer gebouwen uit deze periode als monument aangewezen. Dat draagt bij aan een maatschappelijke bewustwording dat er in deze tijd bijzondere dingen zijn gebeurd op het gebied van architectuur en stedenbouw. Ook cultureel komt dit decennium de laatste tijd meer in de belangstelling te staan, getuige tv-series als 'Ondersteboven Nederland in de jaren 60'. Nederland vestigde in deze tijd in ieder geval – ook internationaal – haar naam als een land waar wijkplanning en woningbouw op een geheel eigen manier werden aangepakt. Gedreven door een sociaal-maatschappelijke noodzaak (de woningnood), maar verder wel planmatig, industrieel en 'top-down' – van bovenaf aangestuurd en ingevuld. De urgentie was groot, ook politiek. Ministers van Volkshuisvesting die hun jaarlijkse

woningbouwprogramma niet wisten te realiseren, konden in de Tweede Kamer de borst nat maken.

STEVIGE HERORIËNTATIE
In de jaren '70 kwam hier een reactie op. Er vond een stevige heroriëntatie op de Nederlandse architectuur- en stedenbouwdisciplines plaats. Zo klonk kritiek op de massaliteit en saaiheid van de woonwijken die uit de grond werden gestampt, zonder veel oog voor de menselijke maat. Daar kwam bij dat in het vooruitgangdenken van de periode ervoor een stevige deuk werd geslagen, na het alarmerende rapport van de Club van Rome (1972) en de oliecrisis (1973). Het leidde tot een decennium van introspectie en bezinning op de wijze waarop wij onze steden bevolken en op het vakgebied. Hoewel de totale omvang van de gebouwde productie nog toenam, kwam de nadruk te liggen op de kleine schaal, de gemeenschap en de menselijke maat. De democratisering kwam op de voorgrond te staan: iedereen moest overal over mee kunnen praten. Niet meer in achterkamertjes, maar in het volle licht van de samenleving. Niet langer namen bewoners genoegen met plannen die vóór hen bedacht werden. Na jaren van grootschalige stadsuitbreidingen in rationele blokverkavelingen vond er een herwaardering van historische structuren en gebouwen plaats, eisten bewoners een rol in het ontwerp op en verschoof de aandacht van stedenbouwkundige structuren naar processen en procedures op buurniveau.

GEEN LICHTENDE VOORBEELDEN
Hoewel veel architectonische plannen uit deze periode een sterk methodisch karakter hadden en voorbeelden leken te willen zijn voor een toekomst waarin bewoners aan hun eigen huizen en buurten zouden gaan (mee-)ontwerpen, hebben de gerealiseerde projecten in de erop volgende decennia weinig navolging gekregen. De innovaties ten spijt, zoals het woonerf en de split-levelwoning met zitkuil. Achteraf gezien waren het wellicht eerder manifesten waarmee de vinger op de onderbelichte aspecten van de wederopbouwproductie gelegd werd, dan lichtende voorbeelden voor de toekomst.

Omstreeks 1974, biljarten in het gemeenschapshuis De Spinde, Dalen.

Inleiding

EEN ZITKUIL VOOR HET DORP MULTIFUNCTIONELE DORPSCENTRA IN DRENTHE

Door Kees de Graaf

Het is niet een periode in de architectuurgeschiedenis die bij velen scherp op het netvlies staat: de jaren '70 van de vorige eeuw. Het roept bij velen eerder beelden op van schrootjes, woonerven, plavuizen en bruin – veel bruin. Toch doen we dat decennium daarmee tekort. Zeker wanneer het gaat om de multifunctionele dorpscentra die architect Cor Kalfsbeek in die periode in Drenthe ontwierp. Een product van de democratische tijdsgeest van toen, maar opmerkelijk genoeg ook zeer relevant voor de maatschappelijke opgave van nu. Tijd voor een fundamentele herwaardering derhalve.

■ Er zijn weinig andere architecten die zo hun stempel hebben gedrukt op het aanzien van Noord-Nederland als Cor Kalfsbeek. Die stelling gaat waarschijnlijk nog het meeste op voor de provincie Drenthe, waar hij zelf ook woont en werkt. Vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw realiseerde hij hier een omvangrijk oeuvre, na in 1967 zijn bureau te hebben geopend in Borger. De lijst is indrukwekkend: hotels, scholen, kantoren, banken. Eén categorie springt er echter uit en dat zijn de dorpscentra, in verschillende soorten en maten. Dorpshuizen, gemeentehuizen, wijkcentra, multicentra, jeugdcentra, sociaal-culturele centra: ze hebben allerlei aanduidingen gekregen, afhankelijk van hun specifieke programma. De rode draad is dat ze voor de buurten en dorpen waar ze werden gebouwd de functie van ontmoetingsplaats hadden.

BEWUSTWORDING

Bijna vijftig jaar na de bouw van zijn eerste dorpshuis in Vledder (De Tippe) is het de vraag hoe we het Drentse oeuvre van Cor Kalfsbeek moeten duiden. Dat kan op verschillende manieren gebeuren. Vanuit het architectonisch perspectief gaat het om een periode die in de architectuurgeschiedenis nog weinig aandacht heeft gekregen. De jaren '50 en '60 – de wederopbouwperiode van Nederland – kunnen de laatste jaren op een herwaardering rekenen. Er wordt inmiddels veelvuldig over de naoorlogse woongebieden uit deze periode gepubliceerd. Onder aanvoering van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed worden steeds meer gebouwen uit deze periode als monument aangewezen. Dat draagt bij aan een maatschappelijke bewustwording dat er in deze tijd bijzondere dingen zijn gebeurd op het gebied van architectuur en stedenbouw. Ook cultureel komt dit decennium de laatste tijd meer in de belangstelling te staan, getuige tv-series als 'Ondersteboven Nederland in de jaren 60'. Nederland vestigde in deze tijd in ieder geval – ook internationaal – haar naam als een land waar wijkplanning en woningbouw op een geheel eigen manier werden aangepakt. Gedreven door een sociaal-maatschappelijke noodzaak (de woningnood), maar verder wel planmatig, industrieel en 'top-down' – van bovenaf aangestuurd en ingevuld. De urgentie was groot, ook politiek. Ministers van Volkshuisvesting die hun jaarlijkse

woningbouwprogramma niet wisten te realiseren, konden in de Tweede Kamer de borst nat maken.

STEVIGE HERORIËNTATIE

In de jaren '70 kwam hier een reactie op. Er vond een stevige heroriëntatie op de Nederlandse architectuur- en stedenbouwdisciplines plaats. Zo klonk kritiek op de massaliteit en saaiheid van de woonwijken die uit de grond werden gestampt, zonder veel oog voor de menselijke maat. Daar kwam bij dat in het vooruitgangdenken van de periode ervoor een stevige deuk werd geslagen, na het alarmerende rapport van de Club van Rome (1972) en de oliecrisis (1973). Het leidde tot een decennium van introspectie en bezinning op de wijze waarop wij onze steden bevolken en op het vakgebied. Hoewel de totale omvang van de gebouwde productie nog toenam, kwam de nadruk te liggen op de kleine schaal, de gemeenschap en de menselijke maat. De democratisering kwam op de voorgrond te staan: iedereen moest overal over mee kunnen praten. Niet meer in achterkamertjes, maar in het volle licht van de samenleving. Niet langer namen bewoners genoegen met plannen die vóór hen bedacht werden.

Na jaren van grootschalige stadsuitbreidingen in rationele blokverkavelingen vond er een herwaardering van historische structuren en gebouwen plaats, eisten bewoners een rol in het ontwerp op en verschoof de aandacht van stedenbouwkundige structuren naar processen en procedures op buurniveau.

GEEN LICHTENDE VOORBEELDEN

Hoewel veel architectonische plannen uit deze periode een sterk methodisch karakter hadden en voorbeelden leken te willen zijn voor een toekomst waarin bewoners aan hun eigen huizen en buurten zouden gaan (mee-)ontwerpen, hebben de gerealiseerde projecten in de erop volgende decennia weinig navolging gekregen. De innovaties ten spijt, zoals het woonerf en de split-levelwoning met zitkuil. Achteraf bezien waren het wellicht eerder manifesten waarmee de vinger op de onderbelichte aspecten van de wederopbouwproductie gelegd werd, dan lichtende voorbeelden voor de toekomst.

Ze legden wel de basis voor de veel meer extraverte jaren '80. Aaron Betsky noemt deze periode de 'tussenjaren', in de publicatie 'De kritiese jaren '70': 'Wat de architectuur van de jaren '70 deed, was het afbreken van monolithische structuren en de weg vrijmaken voor een grotere variëteit in de schaal en functies van ruimten, die in de volgende jaren verder konden worden ingevuld.' Overigens verliep ook dit proces lang niet altijd zonder wrijving. De stad was het werkveld geworden: niet langer de uitbreidingswijken, maar de kernen van oude en nieuwe steden gingen op de schop om ze bewoonbaar te maken en te houden. Daar ontstond een flinke spanning tussen de maat van de vaak honderden woningen tellende stadsvernieuwingscomplexen, de afkeer van grootschalige monumentaliteit en de wens de individuele woning afleesbaar te maken. Ook in de utilitaire bouw was dit merkbaar. Er was een ambitie om complexe stapelingen van grootschalige stedelijke programma's te laten samenvallen met het reguliere gebruik van bestaande stedelijke structuren. Dat leverde veel situaties op die uiteindelijk niet zo toekomstbestendig bleken te zijn als de bedenkers hadden gehoopt.

NIEUWE GEDACHTE

Wie Cor Kalfsbeek enthousiast over deze periode hoort spreken, waant zich weer even terug in die tijd. Pas afgestudeerd aan de HTS en de Academie van Bouwkunst, stortte hij zich eind jaren '60 volop in het nieuwe tijdsgewricht, daarbij stevig beïnvloed door het werk van tijdgenoten Aldo van Eyck en Herman Hertzberger. Na twee projecten in Borger en de bouw van twee Rabobanken zou zijn vijfde opdracht grote invloed hebben op zijn verdere carrière: het dorpshuis in Vledder. In dit karakteristieke es- en brinkendorp in het zuidwesten van Drenthe, ging Cor Kalfsbeek eind jaren '60 aan de slag om een multifunctioneel centrum te maken – zijn eerste. Hij werd benaderd door een stichtingsbestuur met vertegenwoordigers uit het dorp en de gemeente. Een multifunctioneel centrum moest er komen, met onder meer een bibliotheek, een gymzaal, een dorpshuis en een jeugdcentrum. Het was helemaal de nieuwe gedachte van die tijd, zo legt Kalfsbeek uit: 'In de jaren ervoor zagen we overal schaalvergroting. Ook in de woningbouw bijvoorbeeld. De

bouwwijze werd gedictieerd door de blokengtes, vaak wel zes tot acht woningen onder één kap. Het moest snel, groot, goedkoop. Het gevolg was echter een grote saaiheid en een verlies aan identiteit. Uiteraard kwam daar een tegenbeweging op.' Het tegengeluid zette in op kleinschaligheid, sfeer, mensen bij elkaar brengen, functies groeperen, ontmoeting en intimiteit creëren – ook in Vledder. 'Bij voorkeur doe je dat op een centrale locatie in het dorp en die was hier beschikbaar. Er stond een schoolgebouw; dat werd afgebroken. Ik ben gaan kijken en dan zie je al snel wat kenmerkend is voor dorpen als deze: de kleine korrel en de karakteristieke vorm van de boerderijen. In mijn ontwerp heb ik daar de aansluiting bij gezocht.' De opgave was niet eenvoudig, temeer vanuit het toenmalige ministerie van CRM bepaald geen ruimhartige budgetten ter beschikking werden gesteld voor de nieuwbouw. 'We kregen maximaal duizend gulden per vierkante meter, daar moest alles voor gebeuren. Alles moest voor een dubbeltje in die tijd.'

ONTMOETINGEN

Het ontwerp van Kalfsbeek sloot aan op de schuren van de boerderijen in de omgeving, met in elkaar grijpende, redelijk gesloten bouwvormen en lage goten. De serie van 'schuren' is zo gesitueerd dat deze past in de schaal van het dorp en daar niet met de rug naar toe gaat staan. Opvallend: er zijn maar liefst vier entrees. Kalfsbeek hierover: 'Ik wilde voorkomen dat er een ongewenste vorm van sociale controle zou ontstaan. Zo van: "kijk, daar gaat buurman alweer naar de kroeg". Daarom is De Tippe van meerdere kanten te benaderen.' Ook in de materialisering is de aansluiting gezocht: 'De Tippe moest een verlengstuk van het dorp worden, passend in de geschiedenis. Baksteen paste daarbij, maar juist ook de golfplaten die veel op de daken van de schuren zijn gebruikt. Geen dakpannen of riet dus.' De ontmoetingen van de dorpelingen voorzag Kalfsbeek juist op de begane grond: 'In een centrum als dit is sprake van geplande en ongeplande activiteiten. De laatste categorie vindt altijd

plaats op de meest boeiende plekken: de overgang van de verschillende schuren, de tussenzones. Het mocht daar best wat donkerder en "spannender" zijn. Daar hebben we bijvoorbeeld ook de bar geplaatst.'

PARALLELLEN MET DE HUIDIGE TIJD

De oorspronkelijke programmering is De Tippe in de loop van de jaren kwijt geraakt. Daar is echter een goedlopend restaurant annex zalencentrum voor in de plaats gekomen, dat met mooie dagen een terras buiten exploiteert. De karakteristieke, ingetogen serie van 'schuren' is daarmee nog steeds een centrale ontmoetingsplek in Vledder. We zouden het bij deze reconstructie kunnen laten. In de trant van: een bijzondere tijd, met gebouwen die qua architectuur die tijdsgeest reflecteren en een eigen 'laag' vormen in onze gebouwde omgeving. Dat er inmiddels de nodige gebouwen uit die tijd – ook van Kalfsbeek zelf – zijn afgebroken, soit. Sloop is van alle tijden, over naar de orde van de dag. Die constatering doet echter te weinig recht aan die andere betekenis van het werk van Cor Kalfsbeek in Drenthe: de functioneel-programmatische. Het opvallende is namelijk dat de orde van de dag momenteel heel sterke parallellen vertoont met die van eind jaren '60, begin jaren '70. In veel dorpen zijn we – opnieuw – op zoek naar plekken waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Met de krimp van de bevolking wordt namelijk het draagvlak voor allerlei voorzieningen snel kleiner. Zij concentreren zich in de grotere kernen; er vindt een sluipend proces van 'opschaling' plaats. Tegelijkertijd wordt de bevolking ouder en ligt het gevaar van vereenzaming op de loer.

BLIK NAAR DE TOEKOMST

Het zijn ontwikkelingen die de afgelopen jaren in Noord-Nederland tot de opkomst van multifunctionele centra hebben geleid. Niet vanwege de democratisering en roep om transparantie uit de jaren '60, maar om functies op een haalbare manier onderdak te brengen. Dat kan met nieuwbouw gebeuren, maar net zo goed met bestaande gebouwen. Veel gemeenten kampen – zeker ook in krimpgebieden – met een grote voorraad aan maatschappelijk vast-

goed, waar steeds minder (overheids)programma voor beschikbaar is. Ook de gebouwen van Cor Kalfsbeek worden hierdoor geraakt. Deze blijken echter in veel gevallen uitstekend geschikt om te worden herontwikkeld c.q. herbestemd voor een nieuwe functie. Daarom bestaat deze publicatie ook uit twee onderdelen: een persoonlijke terugblik met Cor Kalfsbeek op drie van zijn karakteristieke projecten. In aanvulling daarop laat Rob Hendriks zien hoe deze gebouwen een rol kunnen spelen in actuele discussies over dorpsvernieuwing en de omgang met maatschappelijk vastgoed. De ontwerpen van DAAD Architecten voor de drie projecten (De Brinkhof in Norg, het gemeentehuis in Borger en het gemeentehuis in Bergen) maken duidelijk dat de gebouwde erfenis van de jaren '70 meer kansen biedt dan we op het eerste gezicht wellicht zouden denken. Van het retrospectief schakelen we daarmee over naar het perspectief voor de toekomst: de opgave om onze dorpen leefbaar te houden, voor huidige en toekomstige generaties. Dat vraagt om een brede benadering, die Cor Kalfsbeek in de jaren '60 zichzelf al eigen maakte: 'Architectuur is zoveel meer dan alleen het architectonisch ontwerp. Je moet eerst greep krijgen op het landschap, de cultuurhistorie, de stedenbouw en de sociale opgave in een dorp. Pas wanneer dat zo is, kun je gaan ontwerpen.'

Multifunctioneel dorpscentrum De Tippe te Vledder na de oplevering, ca. 1973.

Ze legden wel de basis voor de veel meer extraverte jaren '80. Aaron Betsky noemt deze periode de 'tussenjaren', in de publicatie 'De kritiese jaren '70': 'Wat de architectuur van de jaren '70 deed, was het afbreken van monolithische structuren en de weg vrijmaken voor een grotere variëteit in de schaal en functies van ruimten, die in de volgende jaren verder konden worden ingevuld.' Overigens verliep ook dit proces lang niet altijd zonder wrijving. De stad was het werkveld geworden: niet langer de uitbreidingswijken, maar de kernen van oude en nieuwe steden gingen op de schop om ze bewoonbaar te maken en te houden. Daar ontstond een flinke spanning tussen de maat van de vaak honderden woningen tellende stadsvernieuwingscomplexen, de afkeer van grootschalige monumentaliteit en de wens de individuele woning afleesbaar te maken. Ook in de utilitaire bouw was dit merkbaar. Er was een ambitie om complexe stapelingen van grootschalige stedelijke programma's te laten samenvallen met het reguliere gebruik van bestaande stedelijke structuren. Dat leverde veel situaties op die uiteindelijk niet zo toekomstbestendig bleken te zijn als de bedenkers hadden gehoopt.

NIEUWE GEDACHTE

Wie Cor Kalfsbeek enthousiast over deze periode hoort spreken, waant zich weer even terug in die tijd. Pas afgestudeerd aan de HTS en de Academie van Bouwkunst, stortte hij zich eind jaren '60 volop in het nieuwe tijdsgewricht, daarbij stevig beïnvloed door het werk van tijdgenoten Aldo van Eyck en Herman Hertzberger. Na twee projecten in Borger en de bouw van twee Rabobanken zou zijn vijfde opdracht grote invloed hebben op zijn verdere carrière: het dorpshuis in Vledder. In dit karakteristieke es- en brinkendorp in het zuidwesten van Drenthe, ging Cor Kalfsbeek eind jaren '60 aan de slag om een multifunctioneel centrum te maken – zijn eerste. Hij werd benaderd door een stichtingsbestuur met vertegenwoordigers uit het dorp en de gemeente. Een multifunctioneel centrum moest er komen, met onder meer een bibliotheek, een gymzaal, een dorpshuis en een jeugdcentrum. Het was helemaal de nieuwe gedachte van die tijd, zo legt Kalfsbeek uit: 'In de jaren ervoor zagen we overal schaalvergroting. Ook in de woningbouw bijvoorbeeld. De

bouwwijze werd gedictieerd door de blok lengtes, vaak wel zes tot acht woningen onder één kap. Het moest snel, groot, goedkoop. Het gevolg was echter een grote saaiheid en een verlies aan identiteit. Uiteraard kwam daar een tegenbeweging op.' Het tegengeluid zette in op kleinschaligheid, sfeer, mensen bij elkaar brengen, functies groeperen, ontmoeting en intimiteit creëren – ook in Vledder. 'Bij voorkeur doe je dat op een centrale locatie in het dorp en die was hier beschikbaar. Er stond een schoolgebouw; dat werd afgebroken. Ik ben gaan kijken en dan zie je al snel wat kenmerkend is voor dorpen als deze: de kleine korrel en de karakteristieke vorm van de boerderijen. In mijn ontwerp heb ik daar de aansluiting bij gezocht.' De opgave was niet eenvoudig, temeer vanuit het toenmalige ministerie van CRM bepaald geen ruimhartige budgetten ter beschikking werden gesteld voor de nieuwbouw. 'We kregen maximaal duizend gulden per vierkante meter, daar moest alles voor gebeuren. Alles moest voor een dubbeltje in die tijd.'

ONTMOETINGEN

Het ontwerp van Kalfsbeek sloot aan op de schuren van de boerderijen in de omgeving, met in elkaar grijpende, redelijk gesloten bouwvormen en lage goten. De serie van 'schuren' is zo gesitueerd dat deze past in de schaal van het dorp en daar niet met de rug naar toe gaat staan. Opvallend: er zijn maar liefst vier entrees. Kalfsbeek hierover: 'Ik wilde voorkomen dat er een ongewenste vorm van sociale controle zou ontstaan. Zo van: "kijk, daar gaat buurman alweer naar de kroeg". Daarom is De Tippe van meerdere kanten te benaderen.' Ook in de materialisering is de aansluiting gezocht: 'De Tippe moest een verlengstuk van het dorp worden, passend in de geschiedenis. Baksteen paste daarbij, maar juist ook de golfplaten die veel op de daken van de schuren zijn gebruikt. Geen dakpannen of riet dus.' De ontmoetingen van de dorpelingen voorzag Kalfsbeek juist op de begane grond: 'In een centrum als dit is sprake van geplande en ongeplande activiteiten. De laatste categorie vindt altijd

plaats op de meest boeiende plekken: de overgang van de verschillende schuren, de tussenzones. Het mocht daar best wat donkerder en "spannender" zijn. Daar hebben we bijvoorbeeld ook de bar geplaatst.'

PARALLELLEN MET DE HUIDIGE TIJD

De oorspronkelijke programmering is De Tippe in de loop van de jaren kwijt geraakt. Daar is echter een goedlopend restaurant annex zalencentrum voor in de plaats gekomen, dat met mooie dagen een terras buiten exploiteert. De karakteristieke, ingetogen serie van 'schuren' is daarmee nog steeds een centrale ontmoetingsplek in Vledder. We zouden het bij deze reconstructie kunnen laten. In de trant van: een bijzondere tijd, met gebouwen die qua architectuur die tijdsgeest reflecteren en een eigen 'laag' vormen in onze gebouwde omgeving. Dat er inmiddels de nodige gebouwen uit die tijd – ook van Kalfsbeek zelf – zijn afgebroken, soit. Sloop is van alle tijden, over naar de orde van de dag. Die constatering doet echter te weinig recht aan die andere betekenis van het werk van Cor Kalfsbeek in Drenthe: de functioneel-programmatische. Het opvallende is namelijk dat de orde van de dag momenteel heel sterke parallellen vertoont met die van eind jaren '60, begin jaren '70. In veel dorpen zijn we – opnieuw – op zoek naar plekken waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Met de krimp van de bevolking wordt namelijk het draagvlak voor allerlei voorzieningen snel kleiner. Zij concentreren zich in de grotere kernen; er vindt een sluipend proces van 'opschaling' plaats. Tegelijkertijd wordt de bevolking ouder en ligt het gevaar van vereenzaming op de loer.

BLIK NAAR DE TOEKOMST

Het zijn ontwikkelingen die de afgelopen jaren in Noord-Nederland tot de opkomst van multifunctionele centra hebben geleid. Niet vanwege de democratisering en roep om transparantie uit de jaren '60, maar om functies op een haalbare manier onderdak te brengen. Dat kan met nieuwbouw gebeuren, maar net zo goed met bestaande gebouwen. Veel gemeenten kampen – zeker ook in krimpgebieden – met een grote voorraad aan maatschappelijk vast-

goed, waar steeds minder (overheids)programma voor beschikbaar is. Ook de gebouwen van Cor Kalfsbeek worden hierdoor geraakt. Deze blijken echter in veel gevallen uitstekend geschikt om te worden herontwikkeld c.q. herbestemd voor een nieuwe functie. Daarom bestaat deze publicatie ook uit twee onderdelen: een persoonlijke terugblik met Cor Kalfsbeek op drie van zijn karakteristieke projecten. In aanvulling daarop laat Rob Hendriks zien hoe deze gebouwen een rol kunnen spelen in actuele discussies over dorpsvernieuwing en de omgang met maatschappelijk vastgoed. De ontwerpen van DAAD Architecten voor de drie projecten (De Brinkhof in Norg, het gemeentehuis in Borger en het gemeentehuis in Bergen) maken duidelijk dat de gebouwde erfenis van de jaren '70 meer kansen biedt dan we op het eerste gezicht wellicht zouden denken. Van het retrospectief schakelen we daarmee over naar het perspectief voor de toekomst: de opgave om onze dorpen leefbaar te houden, voor huidige en toekomstige generaties. Dat vraagt om een brede benadering, die Cor Kalfsbeek in de jaren '60 zichzelf al eigen maakte: 'Architectuur is zoveel meer dan alleen het architectonisch ontwerp. Je moet eerst greep krijgen op het landschap, de cultuurhistorie, de stedenbouw en de sociale opgave in een dorp. Pas wanneer dat zo is, kun je gaan ontwerpen.'

Multifunctioneel dorpscentrum De Tippe te Vledder na de oplevering, ca. 1973.

Gemeentehuis Borger, eerste fase, 1973.

Gemeentehuis Borger, entreehal die bij latere uitbreiding werd afgebroken.

Gemeentehuis Borger, achterzijde met zicht op de kerk.

Cor Kalfsbeek over drie van zijn multifunctionele centra

#1 GEMEENTEHUIS BORGER

Door Kees de Graaf

‘Waar de gebouwen van Kalfsbeek in Vledder en Norg heel flexibel waren, was het gemeentehuis in Borger veel meer de stolling van een veelheid aan gebruikers.’

■ In zijn ‘eigen’ Borger ontwierp Cor Kalfsbeek veel gebouwen, van het in Drenthe zeer bekende Hotel Bieze – geheel opgebouwd uit geometrische gebouwen – tot particuliere woonhuizen. Ook de opdracht voor de bouw van een nieuw gemeentehuis kwam op zijn pad. ‘Borger groeide als kern, het dorp zat in de lift. Daar paste dit gebouw bij.’ Een eervolle opdracht, maar geen gemakkelijke. De locatie was prominent: direct bij binnenkomst van het dorp. Een locatie midden in het centrum was uit den boze, alleen al vanwege het parkeren. Het oude gemeentehuis had hier ook gestaan, maar was inmiddels gesloopt. Het stond in de visie van Kalfsbeek ook te dicht tegen de monumentale hervormde kerk aan. ‘Ik wilde de kerk vrijer hebben. Kom in Borger niet aan die toren, die hoort echt bij het centrum. Hij is ook veel ouder en mooier dan het schip van de kerk.’

De oplossing vond Kalfsbeek verder van huis, in Denemarken. ‘In Aarhus zag ik bij een gemeentehuis een ondergrondse verbinding van twee gebouwen, dat wilde ik in Borger ook. Met aan de ene kant de raadzaal, ondergebracht in de kerk. Met ramen tot aan de grond, om maximaal zicht en transparantie te krijgen. En met flexibel meubilair, zodat een meervoudig gebruik van de kerk mogelijk bleef. Aan de andere kant, wederom verdiept aangelegd om het minder massaal te laten lijken en een overheersende uitstraling te voorkomen, werd de uitbreiding gepland. Met daarin werkruimten voor zowel de ambtenaren als de bestuur-

ders. Geen hiërarchie dus, maar een veel vrijere structuur. Waarin mensen elkaar gemakkelijk konden aanspreken. Architectuur heeft alles met sociale structuur te maken.’

De complexiteit van de opgave werd er tijdens de planontwikkeling niet minder om. Tot twee keer toe werden er onderdelen aan het programma toegevoegd, die allemaal hun eigen plek in het centrum moesten krijgen. Waar de gebouwen van Kalfsbeek in Vledder en Norg heel flexibel waren, was het gemeentehuis in Borger veel meer de stolling van een veelheid aan gebruikers. Zelf is hij kritisch over zijn eigen bijdrage: ‘Het is me eerlijk gezegd ontkomen; ik heb er tijdens het ontwerp al afscheid van genomen. Ik had het heel druk, was inmiddels dé architect van de multifunctionele centra. Privé bevond ik me ook in een roerige tijd. Het ontwerpproces was bovendien niet overzichtelijk, met meerdere ontwerpers – binnen het bureau gaf ik teveel inspraak. Dat kwam de ontwerp-kwaliteit niet ten goede. Het was 1975, het hoogtepunt van het “geknutsel” met allerlei trappetjes en balkons. Leuk voor een architect, maar voor een bezoeker totaal onoverzichtelijk. Een keer is een mevrouw over de borstwering gekropen, om de kortste weg naar haar bestemming te vinden. Daar leed Borger in extreme mate onder. Het was allemaal over the top. En bijvoorbeeld ook totaal niet uitbreidbaar. En bovendien duur; in de bouw en de exploitatie. In latere jaren heb ik daar afscheid van genomen. Ik ben toch veel meer een structuralist

gebleken: ik zoek naar vanzelfsprekende constructies, die daardoor ook betaalbaar uitgevoerd kunnen worden.’

Het gemeentehuis van de gemeente Borger – inmiddels samengegaan met Odoorn – is tegenwoordig in Exloo gehuisvest. Het gebouw in Borger van Kalfsbeek is een medisch centrum geworden. Inmiddels is een deel van zijn ‘schepping’ weer afgebroken; wonderlijk genoeg het nieuwste deel, het oudste is blijven staan. Een kunstwerk aan de zijkant van de gevel herinnert aan de plek waar ooit een van de gebouwdelen stond. Door de sloop is er meer ruimte gekomen voor een nieuw plein, hier bij de westelijke entree van het dorp. Kalfsbeek is er – opvallend genoeg – niet rouwig om: ‘Het is weer mooi zo, ik vind het schitterend. Het zicht op de kerk is er veel beter op geworden. Je oog valt er direct op als je Borger binnen rijdt.’

Gemeentehuis Borger, eerste fase, 1973.

Gemeentehuis Borger, entreehal die bij latere uitbreiding werd afgebroken.

Gemeentehuis Borger, achterzijde met zicht op de kerk.

Cor Kalfsbeek over drie van zijn multifunctionele centra

#1 GEMEENTEHUIS BORGER

Door Kees de Graaf

‘Waar de gebouwen van Kalfsbeek in Vledder en Norg heel flexibel waren, was het gemeentehuis in Borger veel meer de stolling van een veelheid aan gebruikers.’

■ In zijn ‘eigen’ Borger ontwierp Cor Kalfsbeek veel gebouwen, van het in Drenthe zeer bekende Hotel Bieze – geheel opgebouwd uit geometrische gebouwen – tot particuliere woonhuizen. Ook de opdracht voor de bouw van een nieuw gemeentehuis kwam op zijn pad. ‘Borger groeide als kern, het dorp zat in de lift. Daar paste dit gebouw bij.’ Een eervolle opdracht, maar geen gemakkelijke. De locatie was prominent: direct bij binnenkomst van het dorp. Een locatie midden in het centrum was uit den boze, alleen al vanwege het parkeren. Het oude gemeentehuis had hier ook gestaan, maar was inmiddels gesloopt. Het stond in de visie van Kalfsbeek ook te dicht tegen de monumentale hervormde kerk aan. ‘Ik wilde de kerk vrijer hebben. Kom in Borger niet aan die toren, die hoort echt bij het centrum. Hij is ook veel ouder en mooier dan het schip van de kerk.’

De oplossing vond Kalfsbeek verder van huis, in Denemarken. ‘In Aarhus zag ik bij een gemeentehuis een ondergrondse verbinding van twee gebouwen, dat wilde ik in Borger ook. Met aan de ene kant de raadzaal, ondergebracht in de kerk. Met ramen tot aan de grond, om maximaal zicht en transparantie te krijgen. En met flexibel meubilair, zodat een meervoudig gebruik van de kerk mogelijk bleef. Aan de andere kant, wederom verdiept aangelegd om het minder massaal te laten lijken en een overheersende uitstraling te voorkomen, werd de uitbreiding gepland. Met daarin werkruimten voor zowel de ambtenaren als de bestuur-

ders. Geen hiërarchie dus, maar een veel vrijere structuur. Waarin mensen elkaar gemakkelijk konden aanspreken. Architectuur heeft alles met sociale structuur te maken.’

De complexiteit van de opgave werd er tijdens de planontwikkeling niet minder om. Tot twee keer toe werden er onderdelen aan het programma toegevoegd, die allemaal hun eigen plek in het centrum moesten krijgen. Waar de gebouwen van Kalfsbeek in Vledder en Norg heel flexibel waren, was het gemeentehuis in Borger veel meer de stolling van een veelheid aan gebruikers. Zelf is hij kritisch over zijn eigen bijdrage: ‘Het is me eerlijk gezegd ontkomen; ik heb er tijdens het ontwerp al afscheid van genomen. Ik had het heel druk, was inmiddels dé architect van de multifunctionele centra. Privé bevond ik me ook in een roerige tijd. Het ontwerpproces was bovendien niet overzichtelijk, met meerdere ontwerpers – binnen het bureau gaf ik teveel inspraak. Dat kwam de ontwerp-kwaliteit niet ten goede. Het was 1975, het hoogtepunt van het “geknutsel” met allerlei trappetjes en balkons. Leuk voor een architect, maar voor een bezoeker totaal onoverzichtelijk. Een keer is een mevrouw over de borstwering gekropen, om de kortste weg naar haar bestemming te vinden. Daar leed Borger in extreme mate onder. Het was allemaal over the top. En bijvoorbeeld ook totaal niet uitbreidbaar. En bovendien duur; in de bouw en de exploitatie. In latere jaren heb ik daar afscheid van genomen. Ik ben toch veel meer een structuralist

gebleken: ik zoek naar vanzelfsprekende constructies, die daardoor ook betaalbaar uitgevoerd kunnen worden.’

Het gemeentehuis van de gemeente Borger – inmiddels samengegaan met Odoorn – is tegenwoordig in Exloo gehuisvest. Het gebouw in Borger van Kalfsbeek is een medisch centrum geworden. Inmiddels is een deel van zijn ‘schepping’ weer afgebroken; wonderlijk genoeg het nieuwste deel, het oudste is blijven staan. Een kunstwerk aan de zijkant van de gevel herinnert aan de plek waar ooit een van de gebouwdelen stond. Door de sloop is er meer ruimte gekomen voor een nieuw plein, hier bij de westelijke entree van het dorp. Kalfsbeek is er – opvallend genoeg – niet rouwig om: ‘Het is weer mooi zo, ik vind het schitterend. Het zicht op de kerk is er veel beter op geworden. Je oog valt er direct op als je Borger binnen rijdt.’

De Brinkhof te Norg, omstreeks 1974, naar een ontwerp van buro voor architectuur en woonmilieu C. Kalfsbeek.

‘Je ziet steeds maar één stukje van het gebouw.
Het voegt zich mooi tussen de bomen.’

Het bouwdeel van De Brinkhof links van de entree bevatte een postkantoor, een VVV-kantoor en een Rabobank. Op het moment is de bibliotheek erin gevestigd.

Typisch voor De Brinkhof is het ruwe metselwerk met misbaksel-stenen met baardvoegen.

Cor Kalfsbeek over drie van zijn multifunctionele centra

#2 DE BRINKHOF, NORG

Door Kees de Graaf

■ In Norg bestaat er geen twijfel over wat het centrum van het dorp is: de Brink. Bijna op het kruispunt van twee provinciale wegen in het noordoosten van Drenthe ontstond begin jaren '70 van de vorige eeuw het plan voor een nieuw centrum: De Brinkhof. Elf functies moesten er maar liefst onder dak gebracht worden. ‘Een ongelooflijk programma’, zo noemt Cor Kalfsbeek het nu. Van een sporthal tot en met een gemeentehuis en van een dorpshuis tot en met een bibliotheek. ‘De locatie had ik zelf ook al bedacht: als je ergens zo’n centrum zou moeten bouwen, was dat hier. Er stonden wat Zweedse woningen, die werden afgebroken. De bomen moesten zoveel mogelijk blijven staan.’

Uit een eerste ontwerpsschets werd al snel de crux duidelijk: de inpassing van het forse programma in de kleinschalige maat en schaal van het omliggende dorp. ‘We kwamen aanvankelijk uit op een volume van één laag met een schuine kap, in een hoek van zo’n veertig graden, om daarmee ook aan te sluiten op de omgeving. Omdat er toch vrij veel programma onder dat dak moest worden ondergebracht, kwamen we daar niet mee weg. Het werd te massaal, het dijde teveel uit: we hadden dan op de begane grond teveel oppervlakte nodig. Daar moest dus een oplossing voor gevonden worden. Ik moest iets uithalen met die kap.’ De oplossing werd gevonden door de platte daken af te schuinen, waardoor ook de lichttoetreding op de eerste verdieping kon worden verbeterd. Maar wellicht nog belangrijker: het hele centrum werd ingegraven in de grond, 1,80 m onder maaiveld. ‘De grondwaterstand maakte dat mogelijk.’ Het multifunctionele centrum verdween als het ware in een kuil, een operatie die binnen in het centrum nog eens dunnetjes werd overgedaan. Kalfsbeek legt uit: ‘In overleg met het ministerie van CRM hebben we een extra functie gecreëerd: “de overloop”. Wat is namelijk de meerwaarde van met zijn allen onder één dak te zitten als je elkaar niet fatsoenlijk kunt ontmoeten? Die functie paste echter niet in het programma. Het gevolg was dat we er vanuit het Rijk ook geen geld voor zouden krijgen. Ik heb echter voet bij stuk gehouden bij het bouwcollege van het ministerie. Dit gebouw moest een succes worden! Niemand zat te wach-

ten op een mislukking zoals we die bij De Meerpaal in Dronten hadden gezien. Wij wilden hier in Norg ook meervoudig gebruik van de ruimte in de tijd mogelijk maken. En dat is gelukt. Uiteindelijk hadden we CRM vrij snel aan onze kant. Daar zei men wel: “Jij bent de uitzondering in dit land”. Waarop ik antwoordde: “Ja, maar wij maken dan ook de mooiste gebouwen.” Daar zat natuurlijk wat bravoure bij, maar er zat ook een kern van waarheid in: je moet ook ambitie hebben en erin geloven! Anders wordt het niets met dit soort gebouwen.’ Centraal in het centrum werd een zitkuil gerealiseerd, die door de verschillende gebruikers voor eigen en/of gemeenschappelijke activiteiten gebruikt kan worden.

In de vakwereld heeft de ontwikkeling van De Brinkhof lange tijd een voorbeeldfunctie gehad. Dat gold ook voor de manier waarop het proces werd benaderd. ‘We hadden projectgroepen met veertien, vijftien man aan tafel. Met de uitkomsten daarvan organiseerden we inspraakavonden voor het dorp waar wel twee- tot driehonderd mensen op afkwamen. Mensen vroegen me in die tijd wel: hoe breng je dit grote plan tot een goed eind, op zo’n gevoelige plek midden in het dorp? Dat lukte mij wonderwel; ik kon gemakkelijk contact leggen. De ontwikkeling van De Brinkhof paste ook – achteraf gezien – in een bredere maatschappelijke ontwikkeling. Het was de tijd waarin de cafés leegliepen. Dat waren eerst de huiskamers van de dorpen. Maar daar nam je je kinderen niet mee naar toe uiteraard. Dat paste niet meer in een tijd waarin we allemaal gelijk waren en we met z’n allen overal naartoe moesten kunnen gaan.’

Het veelvoud aan gebruikers maakte dat het centrum gemakkelijk toegankelijk moest zijn. Er kwamen acht entrees in. Ook de landschappelijke inpassing vergde de nodige studie. ‘In principe was dit vooral een stedenbouwkundige opgave. Het landschap moest het gebouw binnenkomen, laat het groen naar binnen tippelen. Andersom moest je aan de buitenkant kunnen zien wat er binnen gebeurde: de democratie moest zichtbaar worden, verantwoording moest transparant worden

afgelegd. Dat is het meest markant uitgewerkt bij de glazen gevel van de raadzaal, die bovendien als volume buiten de hoofdmassa is geplaatst. Het is het eerste waar je tegenaan loopt vanuit het centrum van het dorp.’ Door de keuze voor meerdere kleine aaneengeschaalde volumes werd de grote schaal teruggebracht tot kleinere, dorpse proporties. ‘Je ziet steeds maar één stukje van het gebouw. Het voegt zich mooi tussen de bomen.’

Inmiddels maakt Norg deel uit van de gemeente Noordenveld. Het gemeentehuis staat in Roden, het multifunctioneel centrum in Norg is een dorpshuis gebleven, met diverse sociaal-maatschappelijke functies en bedrijven.

De Brinkhof te Norg, omstreeks 1974, naar een ontwerp van buro voor architectuur en woonmilieu C. Kalfsbeek.

‘Je ziet steeds maar één stukje van het gebouw.
Het voegt zich mooi tussen de bomen.’

Het bouwdeel van De Brinkhof links van de entree bevatte een postkantoor, een VVV-kantoor en een Rabobank. Op het moment is de bibliotheek erin gevestigd.

Typisch voor De Brinkhof is het ruwe metselwerk met misbaksel-stenen met baardvoegen.

Cor Kalfsbeek over drie van zijn multifunctionele centra

#2 DE BRINKHOF, NORG

Door Kees de Graaf

■ In Norg bestaat er geen twijfel over wat het centrum van het dorp is: de Brink. Bijna op het kruispunt van twee provinciale wegen in het noordoosten van Drenthe ontstond begin jaren '70 van de vorige eeuw het plan voor een nieuw centrum: De Brinkhof. Elf functies moesten er maar liefst onder dak gebracht worden. ‘Een ongelooflijk programma’, zo noemt Cor Kalfsbeek het nu. Van een sporthal tot en met een gemeentehuis en van een dorpshuis tot en met een bibliotheek. ‘De locatie had ik zelf ook al bedacht: als je ergens zo’n centrum zou moeten bouwen, was dat hier. Er stonden wat Zweedse woningen, die werden afgebroken. De bomen moesten zoveel mogelijk blijven staan.’

Uit een eerste ontwerpsschets werd al snel de crux duidelijk: de inpassing van het forse programma in de kleinschalige maat en schaal van het omliggende dorp. ‘We kwamen aanvankelijk uit op een volume van één laag met een schuine kap, in een hoek van zo’n veertig graden, om daarmee ook aan te sluiten op de omgeving. Omdat er toch vrij veel programma onder dat dak moest worden ondergebracht, kwamen we daar niet mee weg. Het werd te massaal, het dijde teveel uit: we hadden dan op de begane grond teveel oppervlakte nodig. Daar moest dus een oplossing voor gevonden worden. Ik moest iets uithalen met die kap.’ De oplossing werd gevonden door de platte daken af te schuinen, waardoor ook de lichttoetreding op de eerste verdieping kon worden verbeterd. Maar wellicht nog belangrijker: het hele centrum werd ingegraven in de grond, 1,80 m onder maaiveld. ‘De grondwaterstand maakte dat mogelijk.’ Het multifunctionele centrum verdween als het ware in een kuil, een operatie die binnen in het centrum nog eens dunnetjes werd overgedaan. Kalfsbeek legt uit: ‘In overleg met het ministerie van CRM hebben we een extra functie gecreëerd: “de overloop”. Wat is namelijk de meerwaarde van met zijn allen onder één dak te zitten als je elkaar niet fatsoenlijk kunt ontmoeten? Die functie paste echter niet in het programma. Het gevolg was dat we er vanuit het Rijk ook geen geld voor zouden krijgen. Ik heb echter voet bij stuk gehouden bij het bouwcollege van het ministerie. Dit gebouw moest een succes worden! Niemand zat te wach-

ten op een mislukking zoals we die bij De Meerpaal in Dronten hadden gezien. Wij wilden hier in Norg ook meervoudig gebruik van de ruimte in de tijd mogelijk maken. En dat is gelukt. Uiteindelijk hadden we CRM vrij snel aan onze kant. Daar zei men wel: “Jij bent de uitzondering in dit land”. Waarop ik antwoordde: “Ja, maar wij maken dan ook de mooiste gebouwen.” Daar zat natuurlijk wat bravoure bij, maar er zat ook een kern van waarheid in: je moet ook ambitie hebben en erin geloven! Anders wordt het niets met dit soort gebouwen.’ Centraal in het centrum werd een zitkuil gerealiseerd, die door de verschillende gebruikers voor eigen en/of gemeenschappelijke activiteiten gebruikt kan worden.

In de vakwereld heeft de ontwikkeling van De Brinkhof lange tijd een voorbeeldfunctie gehad. Dat gold ook voor de manier waarop het proces werd benaderd. ‘We hadden projectgroepen met veertien, vijftien man aan tafel. Met de uitkomsten daarvan organiseerden we inspraakavonden voor het dorp waar wel twee- tot driehonderd mensen op afkwamen. Mensen vroegen me in die tijd wel: hoe breng je dit grote plan tot een goed eind, op zo’n gevoelige plek midden in het dorp? Dat lukte mij wonderwel; ik kon gemakkelijk contact leggen. De ontwikkeling van De Brinkhof paste ook – achteraf gezien – in een bredere maatschappelijke ontwikkeling. Het was de tijd waarin de cafés leegliepen. Dat waren eerst de huiskamers van de dorpen. Maar daar nam je je kinderen niet mee naar toe uiteraard. Dat paste niet meer in een tijd waarin we allemaal gelijk waren en we met z’n allen overal naartoe moesten kunnen gaan.’

Het veelvoud aan gebruikers maakte dat het centrum gemakkelijk toegankelijk moest zijn. Er kwamen acht entrees in. Ook de landschappelijke inpassing vergde de nodige studie. ‘In principe was dit vooral een stedenbouwkundige opgave. Het landschap moest het gebouw binnenkomen, laat het groen naar binnen tippelen. Andersom moest je aan de buitenkant kunnen zien wat er binnen gebeurde: de democratie moest zichtbaar worden, verantwoording moest transparant worden

afgelegd. Dat is het meest markant uitgewerkt bij de glazen gevel van de raadzaal, die bovendien als volume buiten de hoofdmassa is geplaatst. Het is het eerste waar je tegenaan loopt vanuit het centrum van het dorp.’ Door de keuze voor meerdere kleine aaneengeschaalde volumes werd de grote schaal teruggebracht tot kleinere, dorpse proporties. ‘Je ziet steeds maar één stukje van het gebouw. Het voegt zich mooi tussen de bomen.’

Inmiddels maakt Norg deel uit van de gemeente Noordenveld. Het gemeentehuis staat in Roden, het multifunctioneel centrum in Norg is een dorpshuis gebleven, met diverse sociaal-maatschappelijke functies en bedrijven.

Deze opname van omstreeks 1982 geeft een goed beeld van de karakteristieken van het gemeentehuis van Bergen: gemetselde gevels, schuine vlakken en een glasstraat op de eerste bouwlaag.

‘Het gebouw kreeg geen kappen, dat vond Kalfsbeek niet passen binnen de context van het kunstenaarsdorp.’

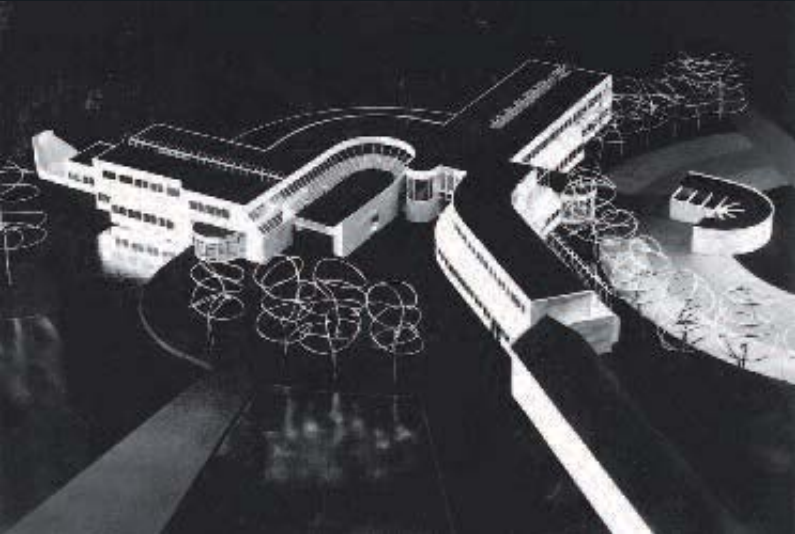
Opnamen uit 1982 van het interieur van het gemeentehuis Bergen.

Cor Kalfsbeek over drie van zijn multifunctionele centra

#3 GEMEENTEHUIS BERGEN

Door Kees de Graaf

■ We verlaten Drenthe en komen in Noord-Holland uit. In het kunstenaarsdorp Bergen, waar het licht van de Noordzee schilders fascineerde. Maar waar bijvoorbeeld ook Amsterdamse School-architecten Meerwijk ontwierpen, een bijzondere collectie van individuele woonhuizen. In het centrum van het dorp ontwierp Cor Kalfsbeek het gemeentehuis, dat inmiddels is afgebroken. Alleen de foto's en tekeningen herinneren nog aan zijn schepping, die eind jaren '70 van de vorige eeuw tot stand kwam. 1979 om precies te zijn was het jaar waarin Kalfsbeek in competitie met twee andere bureaus door het gemeentebestuur werd uitgenodigd. 'We mochten 45 minuten rondkijken op de locatie en moesten vervolgens onze visie kenbaar maken, hoe we het zouden aanpakken.' Die locatie was de plek van een verouderd bejaardentehuis, Elkshove. 'De omgang met dat gebouw bleek cruciaal in de keuze voor het ontwerp bureau. De andere twee bureaus stelden voor een aanzienlijk deel van het bejaardentehuis te laten staan, ik zei: het moet gesloopt worden, want het is het behouden niet waard. Gecombineerd met mijn enthousiasme voor de opgave was dat reden voor de gemeente om voor ons bureau te kiezen.' Uiteindelijk werd nog wel een klein deel van het bejaardentehuis hergebruikt; voor het overige vond nieuwbouw plaats. Het programma van eisen schreef ook voor dat het exposeren van kunst een belangrijke nevenfunctie van het gebouw moest worden.

'Stedenbouwkundig lag alles vast, zelfs de footprint van het gebouw. Omdat direct er omheen seniorenwoningen waren gelegen, was de hoeveelheid beschikbare ruimte beperkt.' Het gebouw kreeg geen kappen, dat vond Kalfsbeek niet passen binnen de context van het kunstenaarsdorp. Toch was er de ambitie om een gemeentehuis met 'smoel' te maken. Kalfsbeek hierover: 'Je ontwikkelt je als architect. Ik was in de loop van de jaren, beïnvloed door Bauhaus, rustiger en strenger geworden in mijn architectuuropvatting. In Bergen heb ik dat nog wat extremer doorgevoerd. Ik kwam op een kalmer punt in mijn carrière, waardoor ik eenduidiger kon worden in mijn denken over waar ik met mijn architectuur naar toe wilde.' De raadzaal kwam meer prominent midden in het dorp te liggen, tussen de drie andere volumes in. Net als in Norg was de plek van de raadzaal een bewuste keuze. Kalfsbeek: 'Ik heb met de raadzaal een gevoel van respect voor de democratie willen verbeelden. Met de burgemeester centraal in de ruimte; vol in het licht, maar niet in de directe zon. En met een goed zicht van het publiek op alle raadsleden. Het kan niet zo zijn dat je in dit soort ruimten alleen maar tegen ruggen en achterhoofden aan zit te kijken. Je wilt de gezichten zien.' Aan de prominente raadzaal werd de rest van het gebouw vervolgens opgehangen. In het hart van het gebouw, in een schil rondom de raadzaal, werd ruimte gemaakt – beschenen met noorderlicht – om de grote kunstcollectie van de gemeente te

laten zien. Ook in alle werkkamers werd kunst aan de muren gehangen. Voor deze functie van het gebouw was openheid dus heel belangrijk. Op andere terreinen was de indeling weer een stuk hiërarchischer dan bijvoorbeeld bij het gemeentehuis in Borger. 'De wethouders zaten in Bergen niet meer bij de ambtenaren.' In de verkeersruimten wreekte zich op een gegeven moment – vooral in de zomers – dat het ontwerp installatietechnisch niet goed was uitgewerkt. Kalfsbeek daarover: 'Ik ben daarin, achteraf gezien, te meegaand geweest. Mede vanwege de functie als expositieruimte heb ik geprobeerd een heel licht gebouw te maken. Het daglicht moest naar binnen stromen. Daar deed zich echter wel een probleem voor. Het bouwbudget bedroeg zes miljoen gulden, ik vond dat veel te weinig. Het zorgde er echter ook voor dat we geen installatieadviseur mochten inschakelen. Daar hebben we uiteindelijk toch wel last van gehad. Het werd in delen van het gebouw te warm.'

De warmte ten spijt heeft het gemeentehuis van Bergen bij veel inwoners en bezoekers een bijzondere herinnering achtergelaten. In totaal werden ruim honderd exposities door de gemeente georganiseerd, naast tal van andere activiteiten. Inmiddels is de functie van gemeentehuis vervallen; de gemeente Bergen heeft tijdelijk een nieuw stadskantoor in Alkmaar gekregen. Dit gebeurde na de samenvoeging van de gemeenten Bergen, Egmond en Schoorl op 1 januari 2000.

Deze opname van omstreeks 1982 geeft een goed beeld van de karakteristieken van het gemeentehuis van Bergen: gemetselde gevels, schuine vlakken en een glasstraat op de eerste bouwlaag.

‘Het gebouw kreeg geen kappen, dat vond Kalfsbeek niet passen binnen de context van het kunstenaarsdorp.’

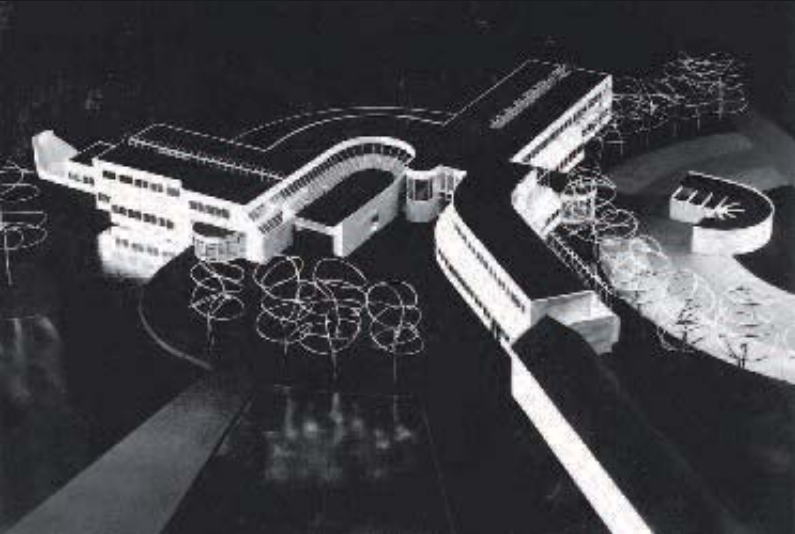
Opnamen uit 1982 van het interieur van het gemeentehuis Bergen.

Cor Kalfsbeek over drie van zijn multifunctionele centra

#3 GEMEENTEHUIS BERGEN

Door Kees de Graaf

■ We verlaten Drenthe en komen in Noord-Holland uit. In het kunstenaarsdorp Bergen, waar het licht van de Noordzee schilders fascineerde. Maar waar bijvoorbeeld ook Amsterdamse School-architecten Meerwijk ontwierpen, een bijzondere collectie van individuele woonhuizen. In het centrum van het dorp ontwierp Cor Kalfsbeek het gemeentehuis, dat inmiddels is afgebroken. Alleen de foto's en tekeningen herinneren nog aan zijn schepping, die eind jaren '70 van de vorige eeuw tot stand kwam. 1979 om precies te zijn was het jaar waarin Kalfsbeek in competitie met twee andere bureaus door het gemeentebestuur werd uitgenodigd. 'We mochten 45 minuten rondkijken op de locatie en moesten vervolgens onze visie kenbaar maken, hoe we het zouden aanpakken.' Die locatie was de plek van een verouderd bejaardentehuis, Elkshove. 'De omgang met dat gebouw bleek cruciaal in de keuze voor het ontwerp bureau. De andere twee bureaus stelden voor een aanzienlijk deel van het bejaardentehuis te laten staan, ik zei: het moet gesloopt worden, want het is het behouden niet waard. Gecombineerd met mijn enthousiasme voor de opgave was dat reden voor de gemeente om voor ons bureau te kiezen.' Uiteindelijk werd nog wel een klein deel van het bejaardentehuis hergebruikt; voor het overige vond nieuwbouw plaats. Het programma van eisen schreef ook voor dat het exposeren van kunst een belangrijke nevenfunctie van het gebouw moest worden.

'Stedenbouwkundig lag alles vast, zelfs de footprint van het gebouw. Omdat direct er omheen seniorenwoningen waren gelegen, was de hoeveelheid beschikbare ruimte beperkt.' Het gebouw kreeg geen kappen, dat vond Kalfsbeek niet passen binnen de context van het kunstenaarsdorp. Toch was er de ambitie om een gemeentehuis met 'smoel' te maken. Kalfsbeek hierover: 'Je ontwikkelt je als architect. Ik was in de loop van de jaren, beïnvloed door Bauhaus, rustiger en strenger geworden in mijn architectuuropvatting. In Bergen heb ik dat nog wat extremer doorgevoerd. Ik kwam op een kalmer punt in mijn carrière, waardoor ik eenduidiger kon worden in mijn denken over waar ik met mijn architectuur naar toe wilde.' De raadzaal kwam meer prominent midden in het dorp te liggen, tussen de drie andere volumes in. Net als in Norg was de plek van de raadzaal een bewuste keuze. Kalfsbeek: 'Ik heb met de raadzaal een gevoel van respect voor de democratie willen verbeelden. Met de burgemeester centraal in de ruimte; vol in het licht, maar niet in de directe zon. En met een goed zicht van het publiek op alle raadsleden. Het kan niet zo zijn dat je in dit soort ruimten alleen maar tegen ruggen en achterhoofden aan zit te kijken. Je wilt de gezichten zien.' Aan de prominente raadzaal werd de rest van het gebouw vervolgens opgehangen. In het hart van het gebouw, in een schil rondom de raadzaal, werd ruimte gemaakt – beschenen met noorderlicht – om de grote kunstcollectie van de gemeente te

laten zien. Ook in alle werkkamers werd kunst aan de muren gehangen. Voor deze functie van het gebouw was openheid dus heel belangrijk. Op andere terreinen was de indeling weer een stuk hiërarchischer dan bijvoorbeeld bij het gemeentehuis in Borger. 'De wethouders zaten in Bergen niet meer bij de ambtenaren.' In de verkeersruimten wreekte zich op een gegeven moment – vooral in de zomers – dat het ontwerp installatietechnisch niet goed was uitgewerkt. Kalfsbeek daarover: 'Ik ben daarin, achteraf gezien, te meegaand geweest. Mede vanwege de functie als expositieruimte heb ik geprobeerd een heel licht gebouw te maken. Het daglicht moest naar binnen stromen. Daar deed zich echter wel een probleem voor. Het bouwbudget bedroeg zes miljoen gulden, ik vond dat veel te weinig. Het zorgde er echter ook voor dat we geen installatieadviseur mochten inschakelen. Daar hebben we uiteindelijk toch wel last van gehad. Het werd in delen van het gebouw te warm.'

De warmte ten spijt heeft het gemeentehuis van Bergen bij veel inwoners en bezoekers een bijzondere herinnering achtergelaten. In totaal werden ruim honderd exposities door de gemeente georganiseerd, naast tal van andere activiteiten. Inmiddels is de functie van gemeentehuis vervallen; de gemeente Bergen heeft tijdelijk een nieuw stadskantoor in Alkmaar gekregen. Dit gebeurde na de samenvoeging van de gemeenten Bergen, Egmond en Schoorl op 1 januari 2000.

‘Met de sloop van deze verzameling gebouwen verdwijnt in rap tempo en geruisloos een hele periode uit de Drentse architectuurgeschiedenis.’

April 2016, multifunctioneel centrum De Spinde te Dalen wordt gesloopt.

Een verkenning

SLOPEN OF BEHOUDEN EEN TOEKOMST VOOR HET ARCHITECTONISCH ERFGOED VAN COR KALFSBEEK

Door Rob Hendriks

Gemeentelijke herindelingen, schaalvergroting in de wereld van onderwijs, zorg, banken en bibliotheken en recentelijk de invloed van de crisis in de bouw en de eerste daling van de bevolkingsgroei in Drentse dorpen hebben ertoe geleid dat steeds meer gebouwen hun functie verliezen en leeg komen te staan. Als gevolg van deze economische en maatschappelijke ontwikkelingen worstelen dorpen met de vraag hoe de leefbaarheid te behouden. Ook de gebouwen ontworpen door Cor Kalfsbeek ondergaan dit lot. Sommige zijn al verbouwd, al dan niet op een manier die zich goed tot de kwaliteiten van het gebouw verhoudt, andere staan op de nominatie om verbouwd of zelfs gesloopt te worden. Met een groot aantal verschillende eigenaren dat zich afvraagt hoe de exploitatielasten van hun gebouw nog gedragen kunnen worden, staat het voortbestaan van dit bijzondere architectonische oeuvre sterk onder druk. Met name de gebouwen uit de jaren '70 en '80 hebben het zwaar te verduren. Tot stand gekomen in een tijd waarin de lat met betrekking tot energiehuishouding een stuk lager lag, zijn de voor die tijd typische gebouwen met hun vele hoeken, gevelsprongen en dakvormen vaak moeilijk aanpasbaar aan de eisen die vandaag de dag gesteld worden. Rob Hendriks van DAAD Architecten schetst de mogelijkheden die herontwikkeling en transformatie bieden voor het architectonisch erfgoed van Cor Kalfsbeek.

■ De meeste gebouwen die Cor Kalfsbeek in de jaren '70 in de Drentse dorpen ontwierp, kennen een 'open' opzet. Niet de naoorlogse massa-productie (jaren '60), noch een ontworpen esthetiek (jaren '80) bepaalden het beeld: de expressie was een gevolg van de open organisatie van een aantal dorpsse activiteiten, verzameld onder één dak. Gebouwen zonder duidelijke voorkant, alzijdig, voorzien van vele voordeuren, ogenschijnlijk uitbreidbaar in vele richtingen en altijd passend bij de schaal van het dorp. Sculpturale volumes in metselwerk, een serie aaneengesloten boerenschuren met kappen, lage goten, lokale herkenbare materialen op een bijzondere manier toegepast. Een bouwtype dat veel voorkwam, was een verzameling gemetselde volumes met kappen, die zich in schaal goed verhieldden tot de huizen en boerderijen in het dorp, tegen elkaar aan gebouwd of onderling verbonden door een plat volume in één bouwlaag in donker hout of staal en glas. Dit leverde grillig gevormde complexen op, vaak in een orthogonale structuur opgebouwd, met veel omhullend geveloppervlak. Zo'n opbouw van een school, een bibliotheek of een multifunctionele dorpsaccommodatie als een verzameling 'huizen' met schuine kappen, ontworpen in samenhang met de openbare ruimte, compleet met biezen, zwerfkeien, glooiende grasvelden rondom en met behoud van de aanwezige bomen, heeft vriendelijke ensembles in de Drentse dorpen opgeleverd. Anders dan in de steden, waar in dezelfde periode veel grootschalige woningbouw een geforceerde kleinschaligheid in de architectuur kreeg opgelegd. De architectuur moest daar vaak goed maken wat stedenbouwkundig niet gelukt was. Bij de ontwerpen van Kalfsbeek niets daarvan: zijn voorzieningengebouwen hadden precies de juiste schaal voor de Drentse dorpen. En hebben dat opvallend genoeg nog steeds.

Wel zijn veel van de oorspronkelijke functies ondertussen uit de dorpen verdwenen. Na gemeentelijke herindelingen zijn dorpshuizen nieuwe gemeente-huizen geworden, vaak op neutraal terrein ergens in de nieuwe fusiegemeente. En ook de bibliotheken, scholen, waterschapshuizen, banken en jeugd- en gezondheidscentra zijn uit de kleine dorpen verdwenen, ten gunste van een

onderkomen in het hoofddorp. Met het vertrek van deze dorpsfuncties zijn veel gebouwen leeg komen te staan, krijgen de dorpen te maken met leefbaarheidsvraagstukken en zitten gemeenten, als eigenaar van veel van het maatschappelijk vastgoed, met de exploitatielasten in de maag. Natuurlijk zijn er veel dorpsverenigingen en -bewoners die, zolang ze er toch nog staan, graag van de faciliteiten gebruik maken. Het lukt echter zelden met deze gebruikers een nieuwe sluitende exploitatie rond te krijgen. De kans dat zich opnieuw een groot programma aandient waarmee het pand in één keer gevuld kan worden, is betrekkelijk klein. En mocht dat al lukken, dan is de architectuur wellicht gered, maar verliezen de huidige gebruikers helaas hun onderkomen.

Deze situatie heeft ertoe geleid dat ondertussen al veel gemeenten hun zwaar op de begroting drukkende gebouwen hebben verkocht en de locaties worden herontwikkeld. De centrale ligging in de dorpen maakt de locaties geschikt voor (ouderen)huisvesting of woon-zorgvoorzieningen. Tot stand gekomen in een tijd waarin de lat met betrekking tot energiehuishouding een stuk lager lag, zijn de voor die tijd typische gebouwen met hun vele hoeken, gevelsprongen en dakvormen vaak moeilijk aanpasbaar aan de eisen die vandaag de dag gesteld worden. De gedateerde aanblik van de gebouwen, in combinatie met vaak slechte bouwfysische condities (erg duurzaam waren we nog niet in de jaren '70), vergroot niet de doorgaans toch al niet al te grote bereidheid bij ontwikkelende partijen om een serieus haalbaarheidsonderzoek naar mogelijk hergebruik uit te voeren. Zo zijn er de afgelopen jaren al vele van deze typische dorpsgebouwen gesloopt en dreigt ook voor het resterende deel de slopershamer. Niet alleen is dat jammer vanuit het perspectief van de leefbaarheid in de dorpen; juist in de kleine kernen waar de voorzieningen verdwijnen is een plek waar men elkaar kan blijven ontmoeten en activiteiten ontplooiën van groot belang.

Ook dreigt een vanuit cultuurhistorisch perspectief ongewenste ontwikkeling. Met de sloop van deze verzameling gebouwen met evenzovele eigenaars verdwijnt namelijk in rap tempo en geruisloos een hele periode uit de Drentse

April 2016, multifunctioneel centrum De Spinde te Dalen wordt gesloopt.

‘Met de sloop van deze verzameling gebouwen verdwijnt in rap tempo en geruisloos een hele periode uit de Drentse architectuurgeschiedenis.’

SLOPEN OF BEHOUDEN

EEN TOEKOMST VOOR HET ARCHITECTONISCH ERFGOED VAN COR KALFSBEEK

Door Rob Hendriks

Gemeentelijke herindelingen, schaalvergroting in de wereld van onderwijs, zorg, banken en bibliotheken en recentelijk de invloed van de crisis in de bouw en de eerste daling van de bevolkingsgroei in Drentse dorpen hebben ertoe geleid dat steeds meer gebouwen hun functie verliezen en leeg komen te staan. Als gevolg van deze economische en maatschappelijke ontwikkelingen worstelen dorpen met de vraag hoe de leefbaarheid te behouden. Ook de gebouwen ontworpen door Cor Kalfsbeek ondergaan dit lot. Sommige zijn al verbouwd, al dan niet op een manier die zich goed tot de kwaliteiten van het gebouw verhoudt, andere staan op de nominatie om verbouwd of zelfs gesloopt te worden. Met een groot aantal verschillende eigenaren dat zich afvraagt hoe de exploitatielasten van hun gebouw nog gedragen kunnen worden, staat het voortbestaan van dit bijzondere architectonische oeuvre sterk onder druk. Met name de gebouwen uit de jaren '70 en '80 hebben het zwaar te verduren. Tot stand gekomen in een tijd waarin de lat met betrekking tot energiehuishouding een stuk lager lag, zijn de voor die tijd typische gebouwen met hun vele hoeken, gevelsprongen en dakvormen vaak moeilijk aanpasbaar aan de eisen die vandaag de dag gesteld worden. Rob Hendriks van DAAD Architecten schetst de mogelijkheden die herontwikkeling en transformatie bieden voor het architectonisch erfgoed van Cor Kalfsbeek.

■ De meeste gebouwen die Cor Kalfsbeek in de jaren '70 in de Drentse dorpen ontwierp, kennen een 'open' opzet. Niet de naoorlogse massa-productie (jaren '60), noch een ontworpen esthetiek (jaren '80) bepaalden het beeld: de expressie was een gevolg van de open organisatie van een aantal dorpsse activiteiten, verzameld onder één dak. Gebouwen zonder duidelijke voorkant, alzijdig, voorzien van vele voordeuren, ogenschijnlijk uitbreidbaar in vele richtingen en altijd passend bij de schaal van het dorp. Sculpturale volumes in metselwerk, een serie aaneengesloten boerenschuren met kappen, lage goten, lokale herkenbare materialen op een bijzondere manier toegepast. Een bouwtype dat veel voorkwam, was een verzameling gemetselde volumes met kappen, die zich in schaal goed verhieldden tot de huizen en boerderijen in het dorp, tegen elkaar aan gebouwd of onderling verbonden door een plat volume in één bouwlaag in donker hout of staal en glas. Dit leverde grillig gevormde complexen op, vaak in een orthogonale structuur opgebouwd, met veel omhullend geveloppervlak. Zo'n opbouw van een school, een bibliotheek of een multifunctionele dorpsaccommodatie als een verzameling 'huizen' met schuine kappen, ontworpen in samenhang met de openbare ruimte, compleet met biezen, zwerfkeien, glooiende grasvelden rondom en met behoud van de aanwezige bomen, heeft vriendelijke ensembles in de Drentse dorpen opgeleverd. Anders dan in de steden, waar in dezelfde periode veel grootschalige woningbouw een geforceerde kleinschaligheid in de architectuur kreeg opgelegd. De architectuur moest daar vaak goed maken wat stedenbouwkundig niet gelukt was. Bij de ontwerpen van Kalfsbeek niets daarvan: zijn voorzieningengebouwen hadden precies de juiste schaal voor de Drentse dorpen. En hebben dat opvallend genoeg nog steeds.

Wel zijn veel van de oorspronkelijke functies ondertussen uit de dorpen verdwenen. Na gemeentelijke herindelingen zijn dorpshuizen nieuwe gemeente-huizen geworden, vaak op neutraal terrein ergens in de nieuwe fusiegemeente. En ook de bibliotheken, scholen, waterschapshuizen, banken en jeugd- en gezondheidscentra zijn uit de kleine dorpen verdwenen, ten gunste van een

onderkomen in het hoofddorp. Met het vertrek van deze dorpsfuncties zijn veel gebouwen leeg komen te staan, krijgen de dorpen te maken met leefbaarheidsvraagstukken en zitten gemeenten, als eigenaar van veel van het maatschappelijk vastgoed, met de exploitatielasten in de maag. Natuurlijk zijn er veel dorpsverenigingen en -bewoners die, zolang ze er toch nog staan, graag van de faciliteiten gebruik maken. Het lukt echter zelden met deze gebruikers een nieuwe sluitende exploitatie rond te krijgen. De kans dat zich opnieuw een groot programma aandient waarmee het pand in één keer gevuld kan worden, is betrekkelijk klein. En mocht dat al lukken, dan is de architectuur wellicht gered, maar verliezen de huidige gebruikers helaas hun onderkomen.

Deze situatie heeft ertoe geleid dat ondertussen al veel gemeenten hun zwaar op de begroting drukkende gebouwen hebben verkocht en de locaties worden herontwikkeld. De centrale ligging in de dorpen maakt de locaties geschikt voor (ouderen)huisvesting of woon-zorgvoorzieningen. Tot stand gekomen in een tijd waarin de lat met betrekking tot energiehuishouding een stuk lager lag, zijn de voor die tijd typische gebouwen met hun vele hoeken, gevelsprongen en dakvormen vaak moeilijk aanpasbaar aan de eisen die vandaag de dag gesteld worden. De gedateerde aanblik van de gebouwen, in combinatie met vaak slechte bouwfysische condities (erg duurzaam waren we nog niet in de jaren '70), vergroot niet de doorgaans toch al niet al te grote bereidheid bij ontwikkelende partijen om een serieus haalbaarheidsonderzoek naar mogelijk hergebruik uit te voeren. Zo zijn er de afgelopen jaren al vele van deze typische dorpsgebouwen gesloopt en dreigt ook voor het resterende deel de slopershamer. Niet alleen is dat jammer vanuit het perspectief van de leefbaarheid in de dorpen; juist in de kleine kernen waar de voorzieningen verdwijnen is een plek waar men elkaar kan blijven ontmoeten en activiteiten ontplooiën van groot belang.

Ook dreigt een vanuit cultuurhistorisch perspectief ongewenste ontwikkeling. Met de sloop van deze verzameling gebouwen met evenzovele eigenaars verdwijnt namelijk in rap tempo en geruisloos een hele periode uit de Drentse

architectuurgeschiedenis. Dat ons dit als architectuurliefhebbers en opvolgers in het bureau van Cor Kalfsbeek aan het hart gaat, moge duidelijk zijn. Op basis van de ruime staat van dienst die wij ondertussen hebben bij het ontwerpend onderzoek naar transformatie van bestaande gebouwen stellen wij vast dat hergebruik ook vanuit het perspectief van duurzaamheid en zelfs vanuit een financieel perspectief vaak tot betere resultaten leidt dan sloop en nieuwbouw. Voorwaarden hiervoor zijn de bereidheid om over een langere periode te willen nadenken, open te staan voor een stapsgewijze ontwikkeling, het gebouw rigoureus te durven aanpakken en te beginnen met een deugdelijk ontwerp- en bouwkundig onderzoek. De uitkomst daarvan is net zo open als de jaren '70-architectuur zelf.

Ook voor diverse gebouwen van de hand van Cor Kalfsbeek voerden we dergelijke onderzoeken uit. Soms in opdracht van een eigenaar, soms ook op eigen initiatief, in de hoop aan te tonen dat er goede alternatieven voor sloop zijn. Bij een aantal gebouwen is slechts een ingreep van beperkte omvang nodig om er een nieuw (dorps)programma in onder te kunnen brengen. Zo passen bijvoorbeeld loftwoningen, met boven het water hangende keukens, relatief eenvoudig in de structuur van het voormalige Waterschapskantoor in Onderdendam. In veel gevallen is echter een ingrijpende verbouwing nodig om het gebouw een toekomst te geven.

OPSPLITSEN

Voor de gebouwen van Kalfsbeek die bestaan uit 'huizen' en zijn verbonden door een plat volume dienen zich op basis van de ruimtelijke opzet al snel twee mogelijkheden aan. De eerste is het opsplitsen van het gebouw in een aantal kleinere eenheden. Door het verbindende volume te slopen, ontstaan werkelijk losse huizen, die apart ontsloten en geëxploiteerd kunnen worden. Een bijkomend voordeel van de jaren '70-mode om buiten en binnen schoon metselwerk toe te passen is dat de huizen doorgaans al voorzien zijn van een buitenspouwblad. Dit kan op eenvoudige wijze na-geïsoleerd worden door de spouw met isolatiemateriaal te vullen.

Wij pasten deze strategie van opsplitsen toe in een theoretisch model voor

De Brinkhof in Norg en ontdekten dat dit complex op deze wijze kan worden omgebouwd tot circa veertien 'huizen' van verschillende afmetingen en een sporthal. Hierin kunnen daadwerkelijk woningen maar ook andere dorpsfuncties, bedrijfsruimten, horeca of winkels worden ondergebracht. Separate ontsluiting en exploitatie maakt het mogelijk de panden elk in hun eigen tempo te transformeren. Tussen de gebouwen ontstaat zo nieuwe openbare ruimte in het dorp. Een bescheiden dorpshuis is op deze manier van herverkavelen goed denkbaar.

Op eenzelfde manier onderzochten we in de studie mogelijk hergebruik van een school in Norg. Wat zouden de mogelijkheden zijn voor ouderen- of kluswoningen rondom een deels overdekte centrale buitenruimte? Recent hebben we deze strategie ook in de praktijk kunnen toepassen in Hijken bij het ontwerp voor de duurzame verbouw van een schoolgebouw tot energieneutrale woning. Daarbij is de gesloopte verbindingsruimte vervangen door een kasconstructie.

UITBOUWEN

Bij een dergelijk ontspannen ruimtelijk concept kan behalve terugbouw tot losse huizen ook eenvoudig uitbreiding plaatsvinden. Met een ruimtelijke opzet van 'zware' metselwerkvolumes en een 'lichte' verbindende tussenruimte is goed denkbaar dat het 'lichte' bouwdeel groeit, zonder dat dit de kenmerkende kwaliteiten van het gebouw aantast. Juist in dit lichte bouwdeel doen zich vaak de huidige thermische problemen voor (oververhitting, slechte isolatie, koudebruggen). Zo zou het medisch centrum, de nieuwe functie die de voormalige Rabobank in Ten Boer heeft gekregen, op termijn kunnen krimpen of groeien met verbetering van het comfort en de energieprestaties. Maar ook een complete vergroting van het gebouw op basis van de oorspronkelijke uitgangspunten is goed denkbaar. Dit lijkt wellicht vreemd in een periode waarin nieuw programma in de dorpen schaars is, maar dit scenario kan zich voordoen bij samenvoeging van verschillende dorpsfuncties in een gebouw. Zo'n studie hebben we onlangs uitgevoerd in opdracht van de gemeente Noordenveld voor De Brinkhof in Norg.

Voormalige Rabobank (thans medisch centrum) in Ten Boer.

DE BRINKHOF

De eerste schetsen voor het ontwerp van dit ontmoetingshuis voor het dorp Norg werden in 1971 gemaakt. Met diverse dorpsfuncties, zoals een bibliotheek, een dorpszaal en een sporthal gegroepeerd rond een centrale hal, de Binnenbrink, was het een typisch jaren '70 dorpshuis. Een relatief groot programma voor de locatie in het hart van het dorp, optisch verkleind door de centrale ontmoetingsruimte te verdiepen en elke functie als individueel huis vorm te geven. Een groot, plat afgedekt volume verbond alle 'huizen'.

In de loop van zijn vijfenveertigjarig bestaan werd De Brinkhof enkele malen verbouwd, uitgebreid en her en der technisch opgewaardeerd. In 2015 is het nog steeds de levende huiskamer van Norg. Met een permanent bemande bar aan de Binnenbrink, de bibliotheek, een sporthal die behalve door de scholen uit het dorp ook als evenementenruimte wordt gebruikt, een kinderdagverblijf, diverse sociaal-maatschappelijke dorpsfuncties en vele medegebruikers vormt De Brinkhof het kloppend hart van het dorp en de dorpsgemeenschap.

Met slechts enkele huurders en vele medegebruikers lukt het echter niet meer een sluitende exploitatie voor het gebouw te krijgen. Om het gebouw op termijn te kunnen blijven exploiteren, heeft de gemeente Noordenveld DAAD Architecten gevraagd een haalbaarheidsstudie uit te voeren naar de mogelijkheden van verplaatsing van drie scholen uit de omgeving naar De Brinkhof. Hiermee kunnen de totale exploitatielasten van vier gebouwen teruggebracht worden tot die van één gebouw. De Brinkhof krijgt de gelegenheid tot een eigentijds en duurzaam gebouw getransformeerd te worden en er komen drie locaties vrij voor nieuwe invulling, al dan niet met hergebruik van de vrijkomende gebouwen aldaar. Overigens zijn de ontwerpen voor twee van de drie scholen ook van de hand van Cor Kalfsbeek!

HAALBAARHEIDSSTUDIE

In antwoord op deze vraagstelling hebben wij drie ruimtelijke modellen naast elkaar gezet en deze ten opzichte van elkaar gewogen. In het eerste model is

bekeken wat er zou gebeuren als we de scholen toevoegen zonder het bestaande gebouw noemenswaardig aan te passen. Hoe verhoudt de huidige ruimtelijke structuur zich tot de gewenste ruimtelijke structuren van de scholen? Welke functies kunnen daarnaast dan nog in het gebouw blijven? Wat betekent dit voor de tijdstippen waarop er ruimten beschikbaar zijn? In een tweede model is verkend wat het voor het gebouw zou betekenen wanneer de nieuwe schoolprogramma's een optimale ruimtelijke conditie zouden krijgen binnen het bestaande volume. Welke wanden moeten dan verdwijnen of bijgebouwd worden? Hoe verhoudt dit zich tot de dragende structuur en de bouwkosten? Wat betekent dit ruimtebeslag voor de andere huurders en gebruikers in het gebouw? Welke functies laten zich goed combineren? In het derde model is onderzocht wat een optimale ruimtelijke opzet zou zijn indien er ook uitgebreid kan worden. Waar vindt dan uitbreiding plaats? Hoe verhoudt dit zich tot de dorpse schaal van het gebouw en de bestaande architectuur? En over welke kosten hebben we het hierbij?

Opvallend is hoe goed de eigentijdse wensen vanuit het onderwijs lijken te passen op de open ruimtelijke structuur van het bestaande gebouw. Zo laat de gesignaleerde behoefte aan veel verschillende soorten ruimten – al dan niet onderling te koppelen – zich eenvoudig onderbrengen in de huidige plattegrond. De nieuwe activiteiten van de school in het gebouw verhouden zich ook goed tot die van de huidige gebruikers. Een programmamix biedt voor alle partijen kansen. Op de locatie zijn verschillende uitbreidingsmogelijkheden denkbaar waarbij meteen enkele negatieve aspecten van het gebouw (thermische isolatie, dichte geveldelen) kunnen worden aangepakt. Maar ook energetisch levert de beoogde transformatie veel op. Naast de drie modellen hebben we een nul-model gemaakt waarin alle no-regrets (de maatregelen die altijd goed zijn bij hergebruik) een plek hebben gekregen. Dit betreft de opwaardering van de schil van het gebouw en de klimaatinstallatie. Het gebouw werd in de jaren '70 nagenoeg niet geïsoleerd. Het heeft een dunne dakisolatie, lege spouwmuren, enkel glas en grotendeels een stampbetonvloer op zand. De puien zijn van hout, de kozijnen van aluminium,

Ontwerp voor transformatie van het voormalig Waterschapskantoor te Onderdendam tot loftwoningen met hangende keukens.

architectuurgeschiedenis. Dat ons dit als architectuurliefhebbers en opvolgers in het bureau van Cor Kalfsbeek aan het hart gaat, moge duidelijk zijn. Op basis van de ruime staat van dienst die wij ondertussen hebben bij het ontwerpend onderzoek naar transformatie van bestaande gebouwen stellen wij vast dat hergebruik ook vanuit het perspectief van duurzaamheid en zelfs vanuit een financieel perspectief vaak tot betere resultaten leidt dan sloop en nieuwbouw. Voorwaarden hiervoor zijn de bereidheid om over een langere periode te willen nadenken, open te staan voor een stapsgewijze ontwikkeling, het gebouw rigoureus te durven aanpakken en te beginnen met een deugdelijk ontwerp- en bouwkundig onderzoek. De uitkomst daarvan is net zo open als de jaren '70-architectuur zelf.

Ook voor diverse gebouwen van de hand van Cor Kalfsbeek voerden we dergelijke onderzoeken uit. Soms in opdracht van een eigenaar, soms ook op eigen initiatief, in de hoop aan te tonen dat er goede alternatieven voor sloop zijn. Bij een aantal gebouwen is slechts een ingreep van beperkte omvang nodig om er een nieuw (dorps)programma in onder te kunnen brengen. Zo passen bijvoorbeeld loftwoningen, met boven het water hangende keukens, relatief eenvoudig in de structuur van het voormalige Waterschapskantoor in Onderdendam. In veel gevallen is echter een ingrijpende verbouwing nodig om het gebouw een toekomst te geven.

OPSPLITSEN

Voor de gebouwen van Kalfsbeek die bestaan uit 'huizen' en zijn verbonden door een plat volume dienen zich op basis van de ruimtelijke opzet al snel twee mogelijkheden aan. De eerste is het opsplitsen van het gebouw in een aantal kleinere eenheden. Door het verbindende volume te slopen, ontstaan werkelijk losse huizen, die apart ontsloten en geëxploiteerd kunnen worden. Een bijkomend voordeel van de jaren '70-mode om buiten en binnen schoon metselwerk toe te passen is dat de huizen doorgaans al voorzien zijn van een buitenspouwblad. Dit kan op eenvoudige wijze na-geïsoleerd worden door de spouw met isolatiemateriaal te vullen.

Wij pasten deze strategie van opsplitsen toe in een theoretisch model voor

De Brinkhof in Norg en ontdekten dat dit complex op deze wijze kan worden omgebouwd tot circa veertien 'huizen' van verschillende afmetingen en een sporthal. Hierin kunnen daadwerkelijk woningen maar ook andere dorpsfuncties, bedrijfsruimten, horeca of winkels worden ondergebracht. Separate ontsluiting en exploitatie maakt het mogelijk de panden elk in hun eigen tempo te transformeren. Tussen de gebouwen ontstaat zo nieuwe openbare ruimte in het dorp. Een bescheiden dorpshuis is op deze manier van herverkavelen goed denkbaar.

Op eenzelfde manier onderzochten we in de studie mogelijk hergebruik van een school in Norg. Wat zouden de mogelijkheden zijn voor ouderen- of kluswoningen rondom een deels overdekte centrale buitenruimte? Recent hebben we deze strategie ook in de praktijk kunnen toepassen in Hijken bij het ontwerp voor de duurzame verbouw van een schoolgebouw tot energieneutrale woning. Daarbij is de gesloopte verbinderuimte vervangen door een kasconstructie.

UITBOUWEN

Bij een dergelijk ontspannen ruimtelijk concept kan behalve terugbouw tot losse huizen ook eenvoudig uitbreiding plaatsvinden. Met een ruimtelijke opzet van 'zware' metselwerkvolumes en een 'lichte' verbindende tussenruimte is goed denkbaar dat het 'lichte' bouwdeel groeit, zonder dat dit de kenmerkende kwaliteiten van het gebouw aantast. Juist in dit lichte bouwdeel doen zich vaak de huidige thermische problemen voor (oververhitting, slechte isolatie, koudebruggen). Zo zou het medisch centrum, de nieuwe functie die de voormalige Rabobank in Ten Boer heeft gekregen, op termijn kunnen krimpen of groeien met verbetering van het comfort en de energieprestaties. Maar ook een complete vergroting van het gebouw op basis van de oorspronkelijke uitgangspunten is goed denkbaar. Dit lijkt wellicht vreemd in een periode waarin nieuw programma in de dorpen schaars is, maar dit scenario kan zich voordoen bij samenvoeging van verschillende dorpsfuncties in een gebouw. Zo'n studie hebben we onlangs uitgevoerd in opdracht van de gemeente Noordenveld voor De Brinkhof in Norg.

Voormalige Rabobank (thans medisch centrum) in Ten Boer.

DE BRINKHOF

De eerste schetsen voor het ontwerp van dit ontmoetingshuis voor het dorp Norg werden in 1971 gemaakt. Met diverse dorpsfuncties, zoals een bibliotheek, een dorpszaal en een sporthal gegroepeerd rond een centrale hal, de Binnenbrink, was het een typisch jaren '70 dorpshuis. Een relatief groot programma voor de locatie in het hart van het dorp, optisch verkleind door de centrale ontmoetingsruimte te verdiepen en elke functie als individueel huis vorm te geven. Een groot, plat afgedekt volume verbond alle 'huizen'.

In de loop van zijn vijfenveertigjarig bestaan werd De Brinkhof enkele malen verbouwd, uitgebreid en her en der technisch opgewaardeerd. In 2015 is het nog steeds de levende huiskamer van Norg. Met een permanent bemande bar aan de Binnenbrink, de bibliotheek, een sporthal die behalve door de scholen uit het dorp ook als evenementenruimte wordt gebruikt, een kinderdagverblijf, diverse sociaal-maatschappelijke dorpsfuncties en vele medegebruikers vormt De Brinkhof het kloppend hart van het dorp en de dorpsgemeenschap.

Met slechts enkele huurders en vele medegebruikers lukt het echter niet meer een sluitende exploitatie voor het gebouw te krijgen. Om het gebouw op termijn te kunnen blijven exploiteren, heeft de gemeente Noordenveld DAAD Architecten gevraagd een haalbaarheidsstudie uit te voeren naar de mogelijkheden van verplaatsing van drie scholen uit de omgeving naar De Brinkhof. Hiermee kunnen de totale exploitatielasten van vier gebouwen teruggebracht worden tot die van één gebouw. De Brinkhof krijgt de gelegenheid tot een eigentijds en duurzaam gebouw getransformeerd te worden en er komen drie locaties vrij voor nieuwe invulling, al dan niet met hergebruik van de vrijkomende gebouwen aldaar. Overigens zijn de ontwerpen voor twee van de drie scholen ook van de hand van Cor Kalfsbeek!

HAALBAARHEIDSSTUDIE

In antwoord op deze vraagstelling hebben wij drie ruimtelijke modellen naast elkaar gezet en deze ten opzichte van elkaar gewogen. In het eerste model is

bekeken wat er zou gebeuren als we de scholen toevoegen zonder het bestaande gebouw noemenswaardig aan te passen. Hoe verhoudt de huidige ruimtelijke structuur zich tot de gewenste ruimtelijke structuren van de scholen? Welke functies kunnen daarnaast dan nog in het gebouw blijven? Wat betekent dit voor de tijdstippen waarop er ruimten beschikbaar zijn? In een tweede model is verkend wat het voor het gebouw zou betekenen wanneer de nieuwe schoolprogramma's een optimale ruimtelijke conditie zouden krijgen binnen het bestaande volume. Welke wanden moeten dan verdwijnen of bijgebouwd worden? Hoe verhoudt dit zich tot de dragende structuur en de bouwkosten? Wat betekent dit ruimtebeslag voor de andere huurders en gebruikers in het gebouw? Welke functies laten zich goed combineren? In het derde model is onderzocht wat een optimale ruimtelijke opzet zou zijn indien er ook uitgebreid kan worden. Waar vindt dan uitbreiding plaats? Hoe verhoudt dit zich tot de dorpse schaal van het gebouw en de bestaande architectuur? En over welke kosten hebben we het hierbij?

Opvallend is hoe goed de eigentijdse wensen vanuit het onderwijs lijken te passen op de open ruimtelijke structuur van het bestaande gebouw. Zo laat de gesignaleerde behoefte aan veel verschillende soorten ruimten – al dan niet onderling te koppelen – zich eenvoudig onderbrengen in de huidige plattegrond. De nieuwe activiteiten van de school in het gebouw verhouden zich ook goed tot die van de huidige gebruikers. Een programmamix biedt voor alle partijen kansen. Op de locatie zijn verschillende uitbreidingsmogelijkheden denkbaar waarbij meteen enkele negatieve aspecten van het gebouw (thermische isolatie, dichte geveldelen) kunnen worden aangepakt. Maar ook energetisch levert de beoogde transformatie veel op. Naast de drie modellen hebben we een nul-model gemaakt waarin alle no-regrets (de maatregelen die altijd goed zijn bij hergebruik) een plek hebben gekregen. Dit betreft de opwaardering van de schil van het gebouw en de klimaatinstallatie. Het gebouw werd in de jaren '70 nagenoeg niet geïsoleerd. Het heeft een dunne dakisolatie, lege spouwmuren, enkel glas en grotendeels een stampbetonvloer op zand. De puien zijn van hout, de kozijnen van aluminium,

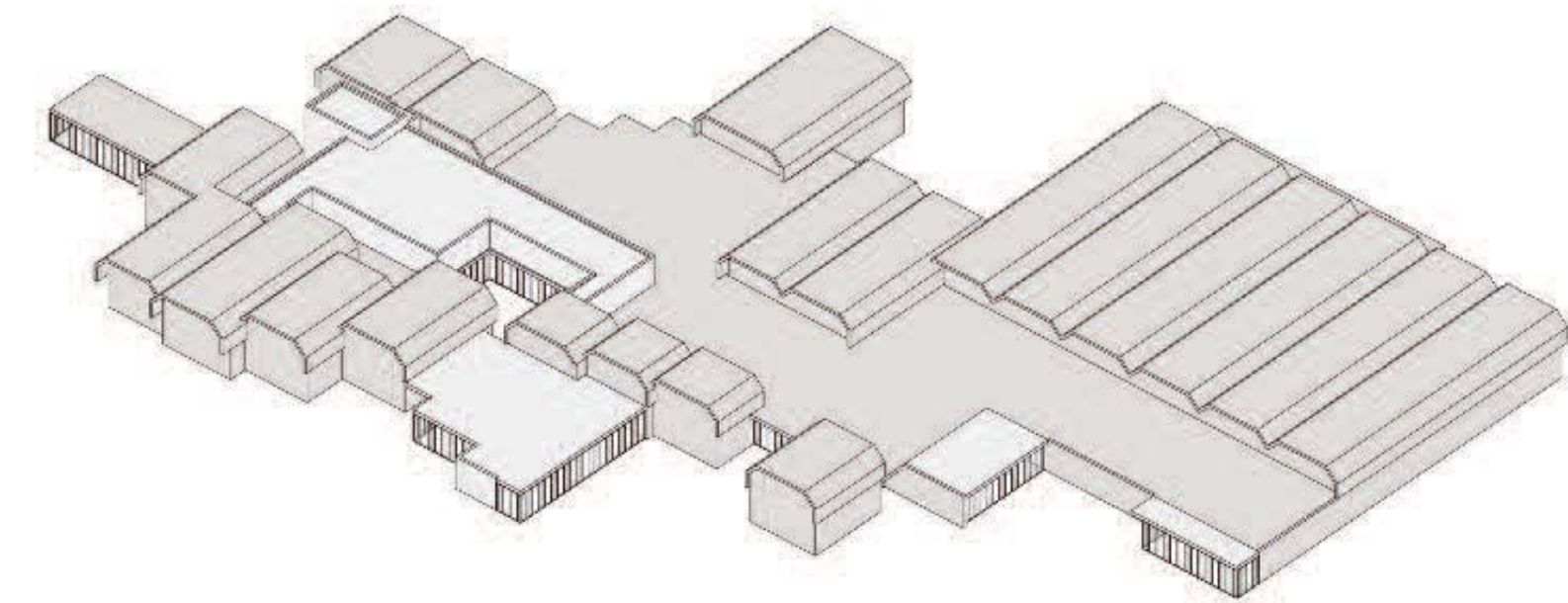
Ontwerp voor transformatie van het voormalig Waterschapskantoor te Onderdendam tot loftwoningen met hangende keukens.

De Brinkhof; de Binnenbrink met zitkuil, huidige situatie.

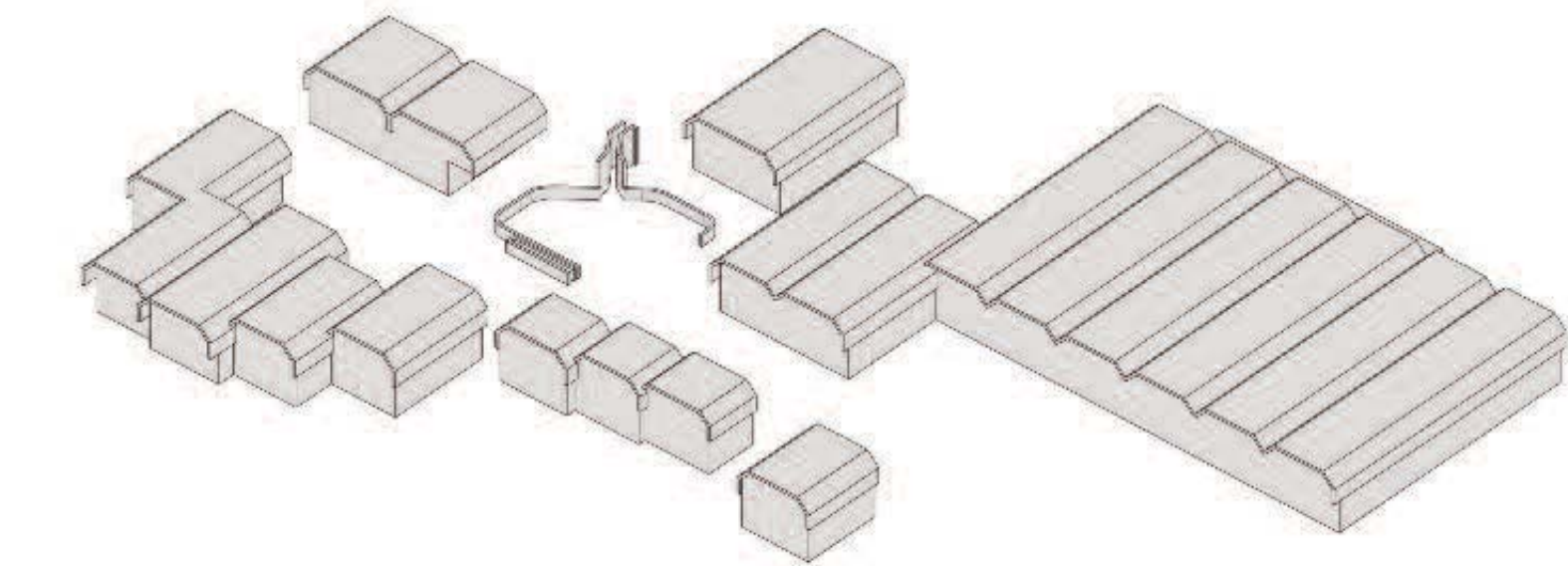

Zicht op De Brinkhof van over de Brink.

‘Tussen de gebouwen ontstaat nieuwe openbare ruimte in het dorp.’

Plan voor transformatie De Brinkhof; huidige en nieuwe situatie.

De Brinkhof, huidige entree met bibliotheek.

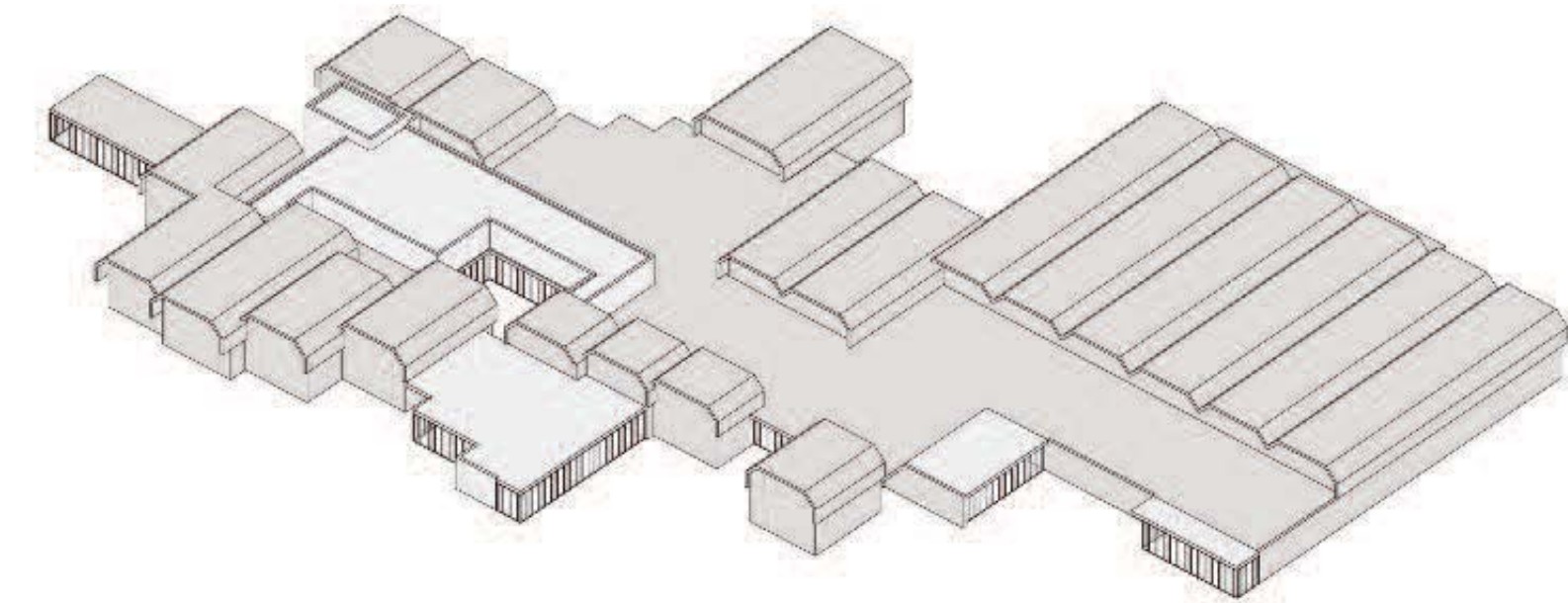
Schetsplan 'een zitkuil voor het dorp'. Met de sloop van de tussenruimte wordt de Binnenbrink een Buitenbrink.

De Brinkhof; de Binnenbrink met zitkuil, huidige situatie.

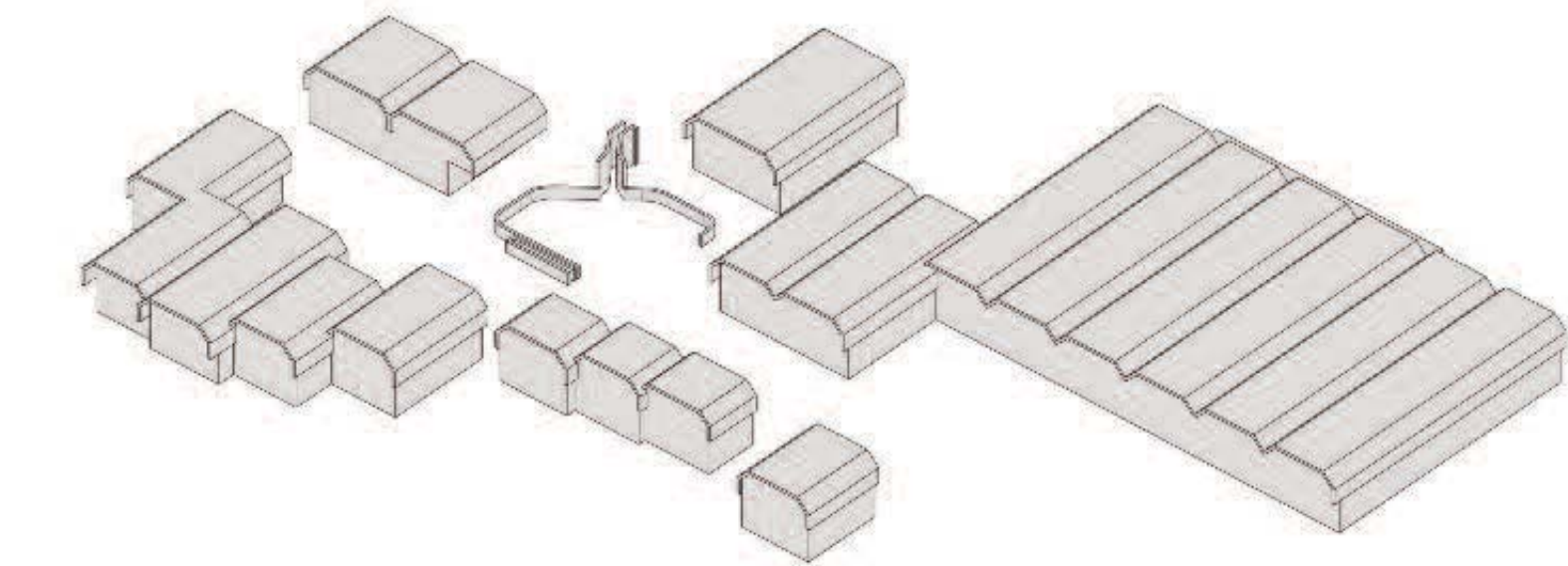

Zicht op De Brinkhof van over de Brink.

‘Tussen de gebouwen ontstaat nieuwe openbare ruimte in het dorp.’

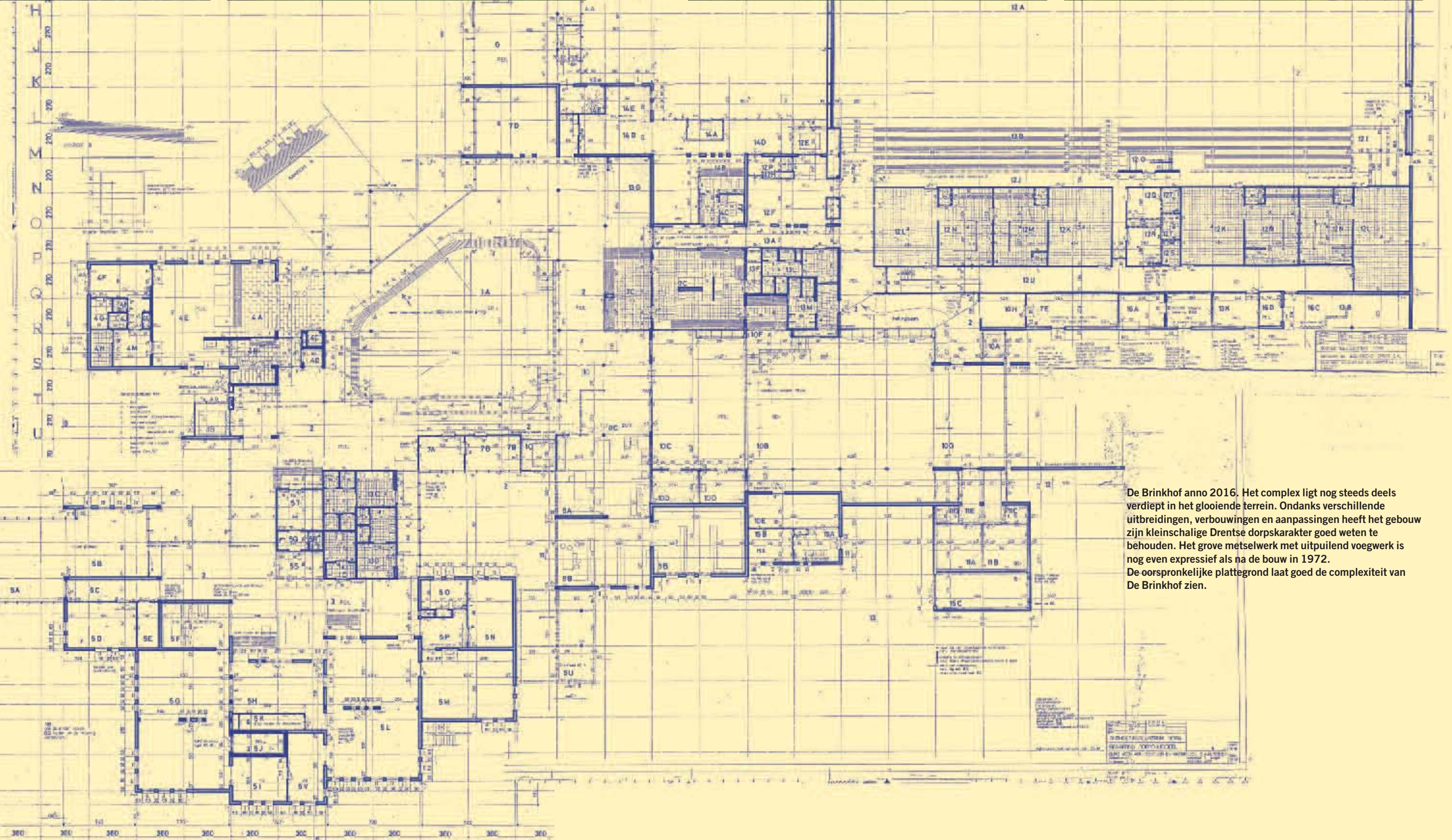
Plan voor transformatie De Brinkhof; huidige en nieuwe situatie.

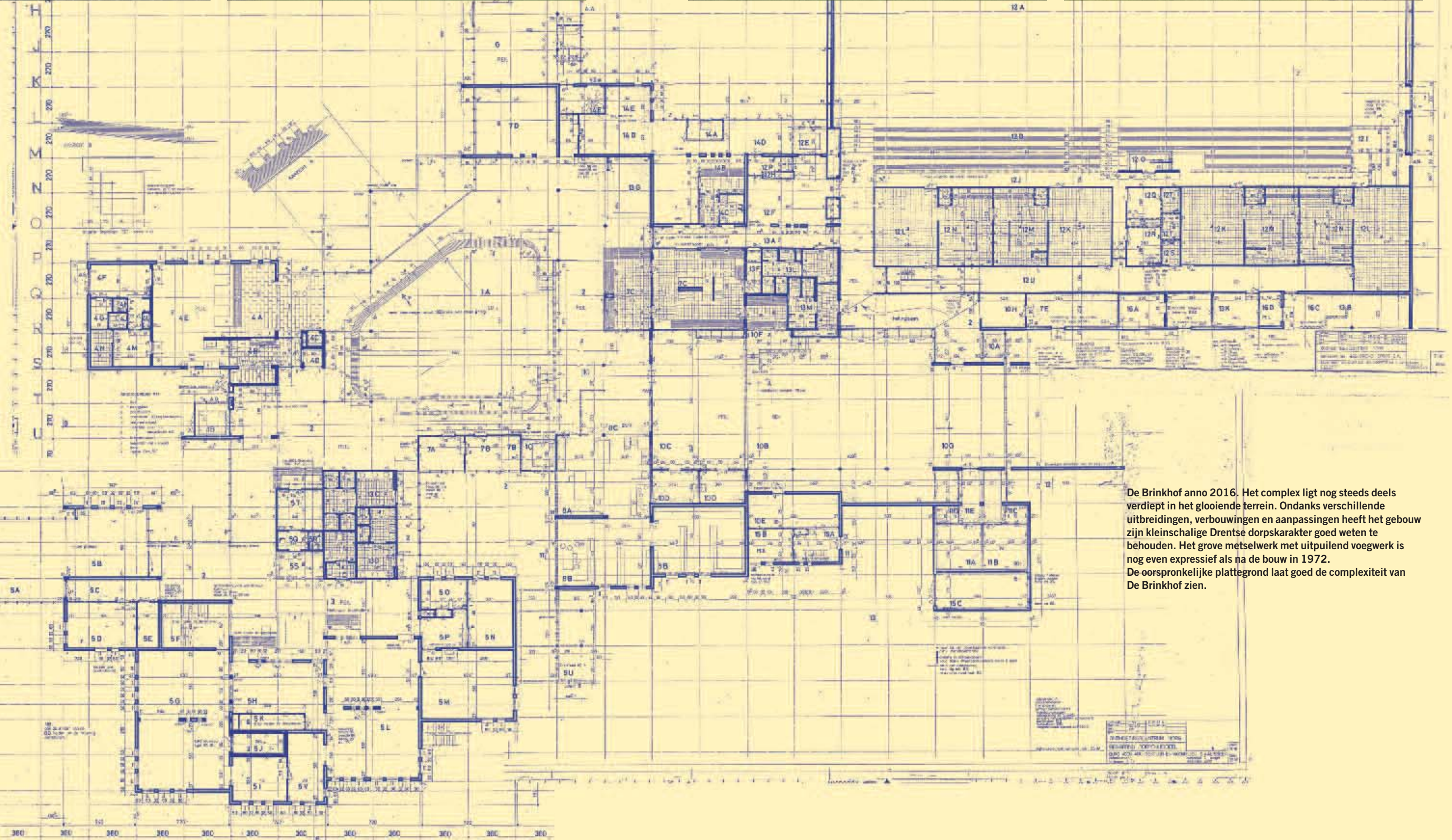
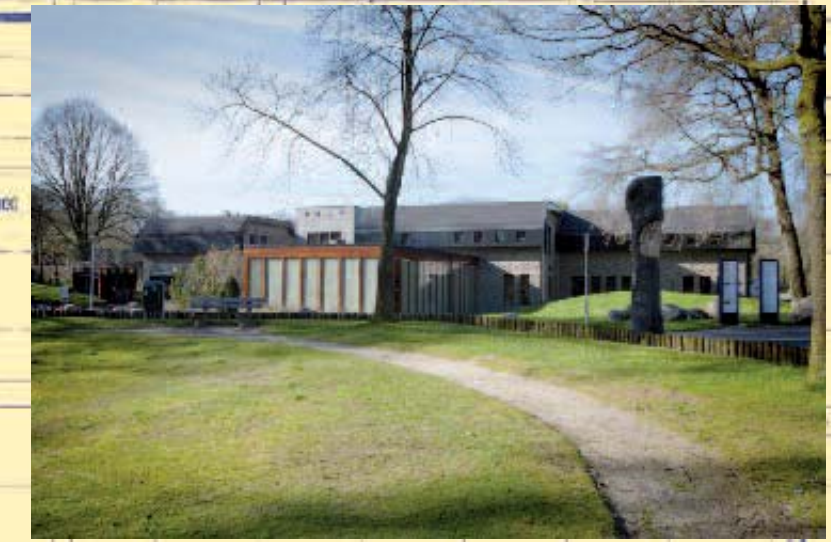
De Brinkhof, huidige entree met bibliotheek.

Schetsplan 'een zitkuil voor het dorp'. Met de sloop van de tussenruimte wordt de Binnenbrink een Buitenbrink.

De Brinkhof anno 2016. Het complex ligt nog steeds deels verdiept in het glooiende terrein. Ondanks verschillende uitbreidingen, verbouwingen en aanpassingen heeft het gebouw zijn kleinschalige Drentse dorpskarakter goed weten te behouden. Het grove metselwerk met uitpuilend voegwerk is nog even expressief als na de bouw in 1972. De oorspronkelijke plattegrond laat goed de complexiteit van De Brinkhof zien.

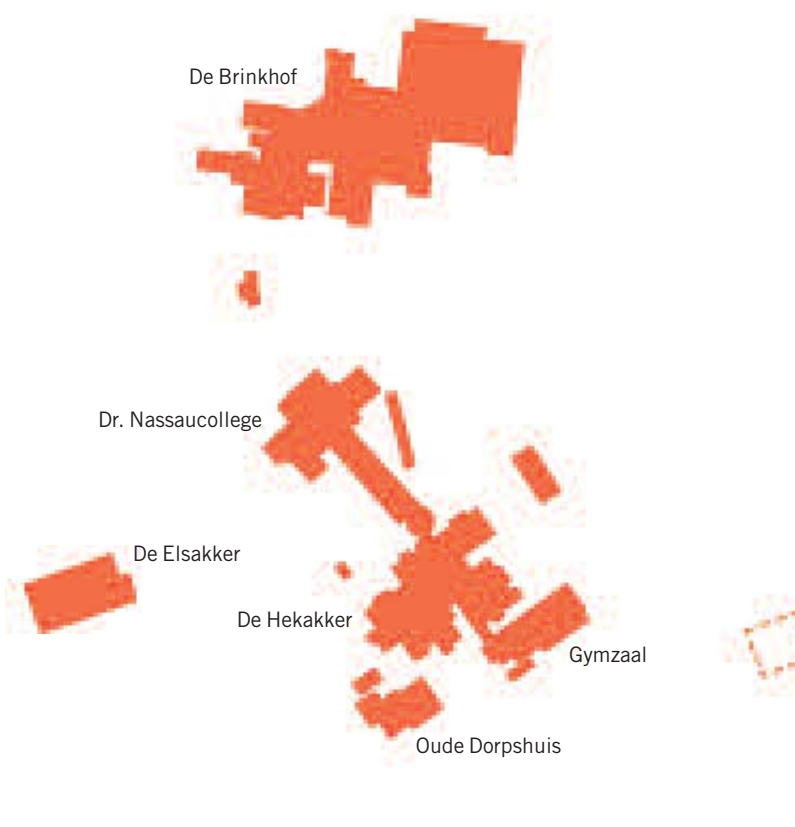

De Brinkhof anno 2016. Het complex ligt nog steeds deels verdiept in het glooiende terrein. Ondanks verschillende uitbreidingen, verbouwingen en aanpassingen heeft het gebouw zijn kleinschalige Drentse dorpskarakter goed weten te behouden. Het grove metselwerk met uitpuilend voegwerk is nog even expressief als na de bouw in 1972. De oorspronkelijke plattegrond laat goed de complexiteit van De Brinkhof zien.

In de huidige situatie ligt het complex De Brinkhof rondom vrij in het groen.

UIDIGE SITUATIE

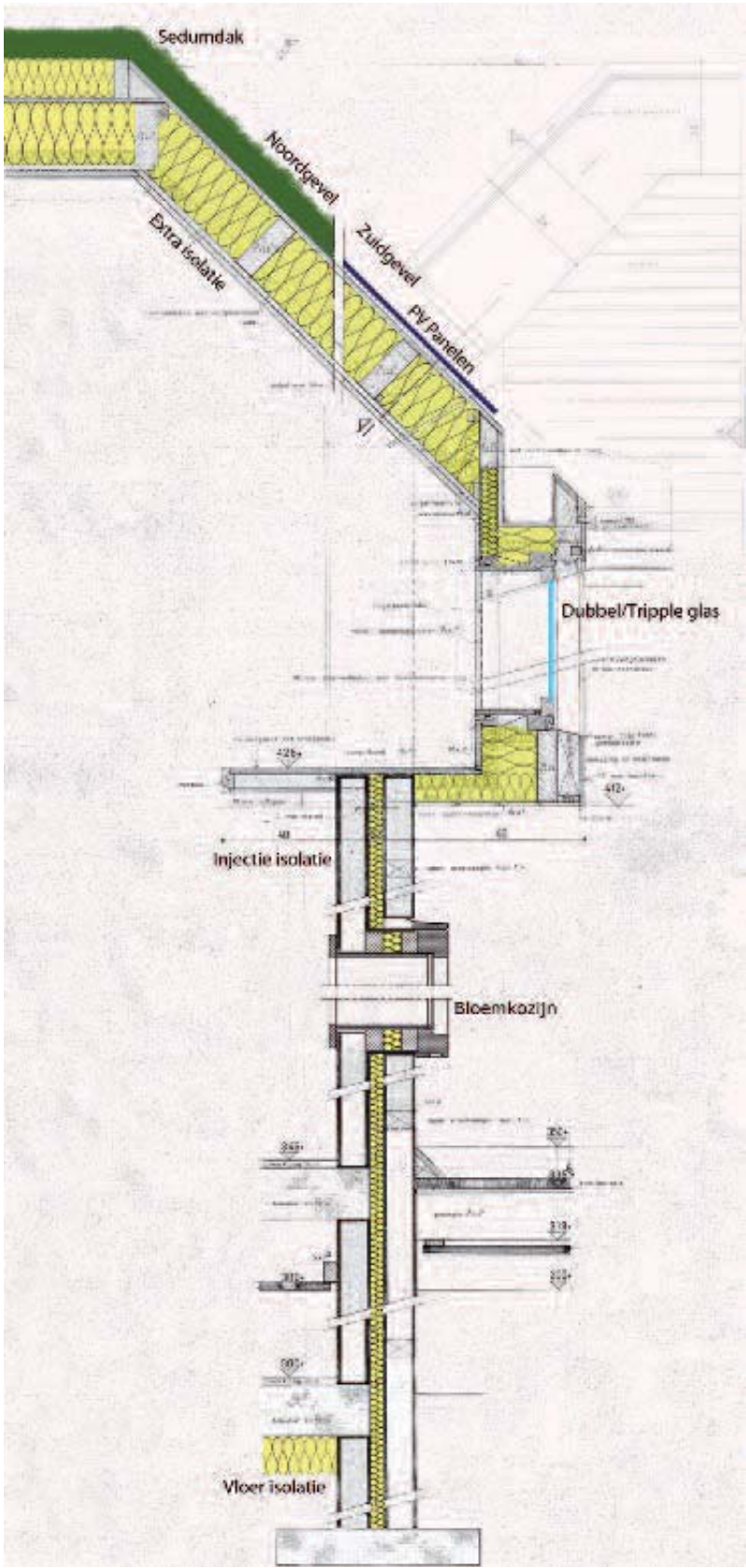
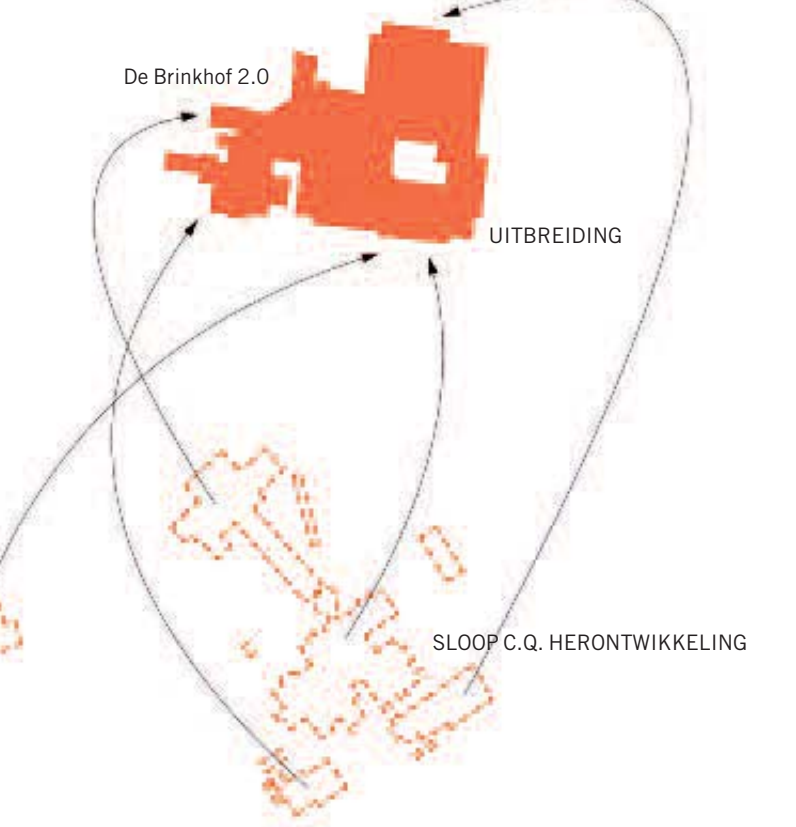

Bij het schetsplan zijn de beeldbepalende elementen, zoals de dakranden, bekleed met eigentijdse materialen. Zo is het bitumendak bekleed met sedum en PV-cellen, de boeien met een fijn houtpatroon, hetgeen doorgezet is in de nieuwbouw. Kleine smalle ramen zijn vervangen door grotere glasvlakken, hetgeen voor veel daglicht in het interieur zorgt. Het resultaat is een versmelting van oud en nieuw, een architectonisch nieuwe eenheid.

Met de opname van drie scholen in De Brinkhof vindt in de zuid-oosthoek een uitbreiding plaats rondom een groene patiottuin.

UIEWE SITUATIE

■ De Brinkhof in Norg kan wat energieverbruik betreft goed verbeterd worden met na-isolatie van de vloeren ($R_c = 0,1 > 2,5 \text{ m}^2/\text{WK}$), de wanden ($R_c = 0,6 > 2,3 \text{ m}^2/\text{WK}$), het dak ($R_c = 2,0 > 4,6 \text{ m}^2/\text{WK}$) en de plaatsing van hoogwaardig glas ($U = 5,6 > 0,8$). Transmissieverliezen zullen hierdoor worden beperkt met ca 60 procent en met het toevoegen van isolatie zal de luchtdichtheid ook verbeteren. Met toepassing van PV-cellen op het dak kan een EPC van 1,2 worden bereikt.

geïsoleerd profiel, met enkel glas. De gebouwschil is thermisch zwak en de klimaatinstallaties zijn conventioneel. Het gebouw voldoet dan ook niet meer aan de moderne eisen ten aanzien van binnenklimaat en energieverbruik. Met na-isolatie van de vloer, de wand en het dak en plaatsing van hoogwaardig glas kan dit echter aanmerkelijke verbeterd worden. Als de genoemde thermische verbetermaatregelen worden toegepast, de ventilatiemogelijkheden worden verbeterd en deze aanpak wordt gekoppeld aan moderne warmteterugwin- en/of vraaggestuurde regeltechnieken, dan vindt er naast klimaat- en comfortverbetering een forse energieverbruiksreductie plaats van 25 tot 30 procent. Dit houdt in dat het energieverbruik van het gebouw nadat de scholen erbij zijn ingetrokken gelijk zou kunnen blijven aan het huidige, terwijl dat van de scholen wegvalt! Een enorme verlichting van de totale exploitatielasten.

MEENTEUIS BERGEN

Waar bij De Brinkhof in Norg de schil bouwtechnisch nog goed was en bovendien prima na-geïsoleerd zou kunnen worden, zijn er ook voldoende voorbeelden van gebouwen uit de jaren '70 waarbij dit niet het geval is. Zo groeiden, op het moment dat de gemeente Bergen ons vroeg een verkennende haalbaarheidsstudie uit te voeren naar hergebruikmogelijkheden van het gemeentehuis, kleine boompjes uit de voegen van het metselwerk, dat midden jaren '80 onder een hellingshoek van 45 graden was aangebracht. Diverse pogingen het metselwerk waterdicht te krijgen waren mislukt, sloop en vervanging leek de enige resterende optie. Ook de gangen op de eerste verdieping, voorzien van lichtstraten, waren al diverse malen zonder succes onder handen genomen om de problemen (oververhitting, beschadiging van folies) op te lossen.

Er was ons gevraagd om, na jaren van leegstand, te onderzoeken of er mogelijkheden waren het oude Bergense gemeentehuis opnieuw in gebruik te nemen als bestuurlijk centrum van de fusiegemeente Bergen-Egmond-Schoorl. En om daarbij te bekijken of er ook uitbreidingsmogelijkheden waren zodat ook het back-office een plek op de locatie zou kunnen krijgen. Het gebouw, een bijzonder ontwerp van de hand van Cor Kalfsbeek van eind jaren '70, was niet alleen een onderkomen voor het bestuurlijk- en ambtenaren-apparaat, maar ook voor de kunst van Bergen. Betonnen wanden en kolommen structureerden het gebouw. Er waren veel dichte wanden waaraan doeken konden worden opgehangen en plekken waar kunstobjecten konden worden getoond. Het licht kwam op veel plaatsen van boven het gebouw in.

INPAKKEN

In onze voorstellen voor hergebruik zagen we geen kans om het buitenspouwblad van metselwerk te bewaren. We stelden voor de gevel te slopen en in zijn geheel te vervangen door een nieuwe, duurzame gevel met een eigentijdse uitstraling, een strategie die we op bescheiden schaal al bij de uitbreiding van de bibliotheek in het Dingspilhuis in Diever hadden beproefd. De nieuwe gevel zou op dezelfde positie worden gebouwd als de oude, met uitzondering van die bouwdelen waar gangen enkelzijdig kantoren ontsloten. Daar zou de nieuwe gevel op afstand van de behouden betonconstructie kunnen worden geplaatst, waarmee nieuwe kantoorruimte of een serre aan het gebouw konden worden toegevoegd. Onder deze ruime nieuwe 'jas' zou het bestaande gebouw aanwezig blijven, herkenbaar in vorm en materiaal. Een dergelijke manier van werken, waarbij het aanwezige zoveel mogelijk behouden en hergebruikt wordt en pas gesloopt wordt als er geen andere opties zijn, komt voort uit een ontwerpopvatting die tegenover de modernistische tabula rasa (de geschiedenis begint vandaag) staat. Onze aanpak is pragmatisch van aard, maar bovenal de logische uitkomst van de zoektocht naar minimalisering van de totale milieugebruiksruimte bij bouwopgaven.

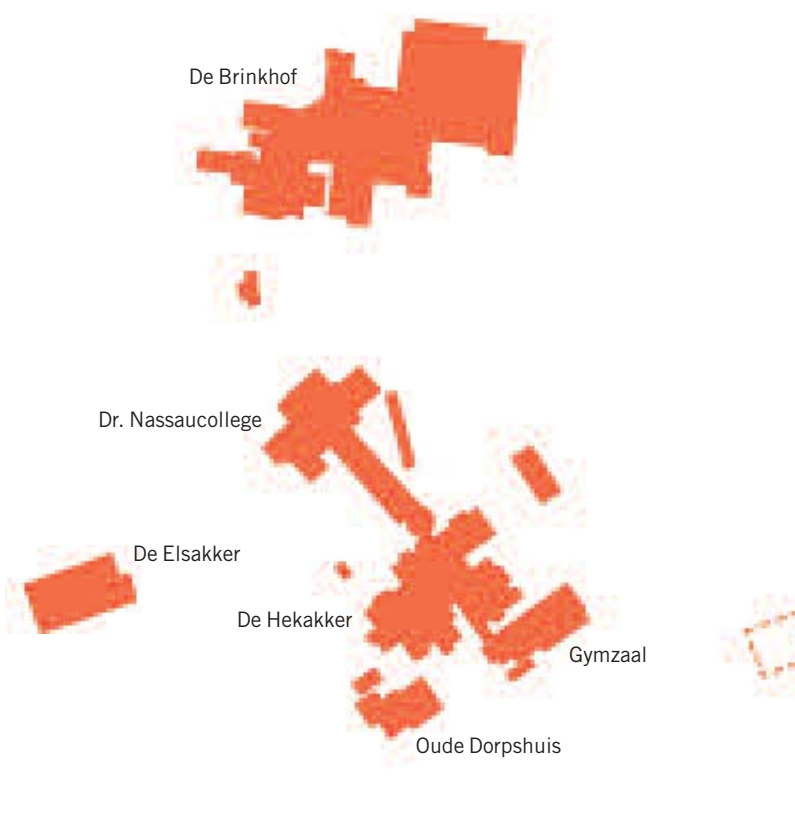
KANTOOR OPENBAAR MINISTERIE ASSEN

Dezelfde werkwijze pasten we eerder toe bij de transformatie van een oude voormalige drukkerij in het centrum van Assen, die werd herbestemd tot een nieuw onderkomen voor het Openbaar Ministerie. Wij werden gevraagd te onderzoeken of het programma met 65 werkplekken hierin was onder te brengen. Het sobere gebouw uit de jaren '50 bestond uit twee bouwlagen en

In de huidige situatie ligt het complex De Brinkhof rondom vrij in het groen.

UIDIGE SITUATIE

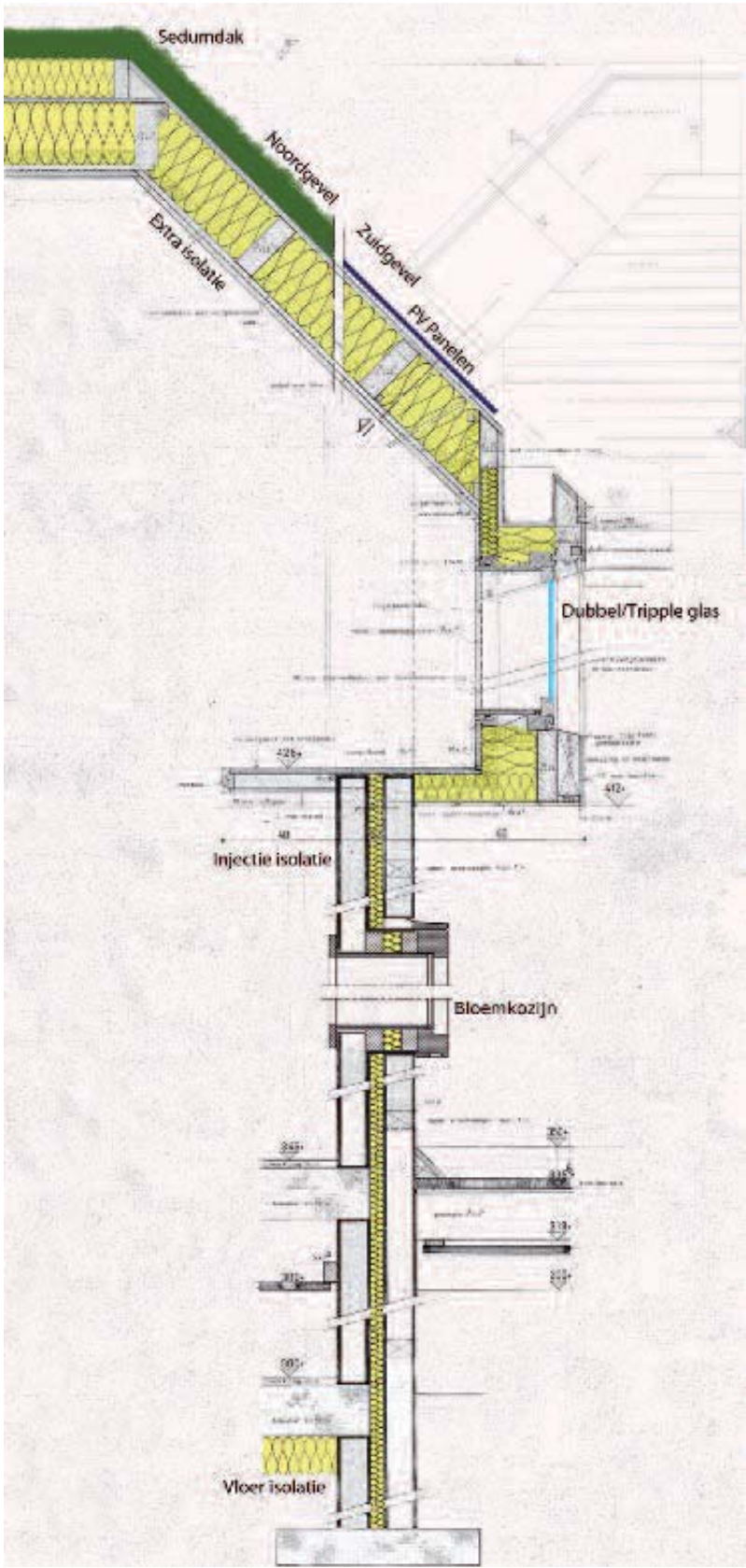
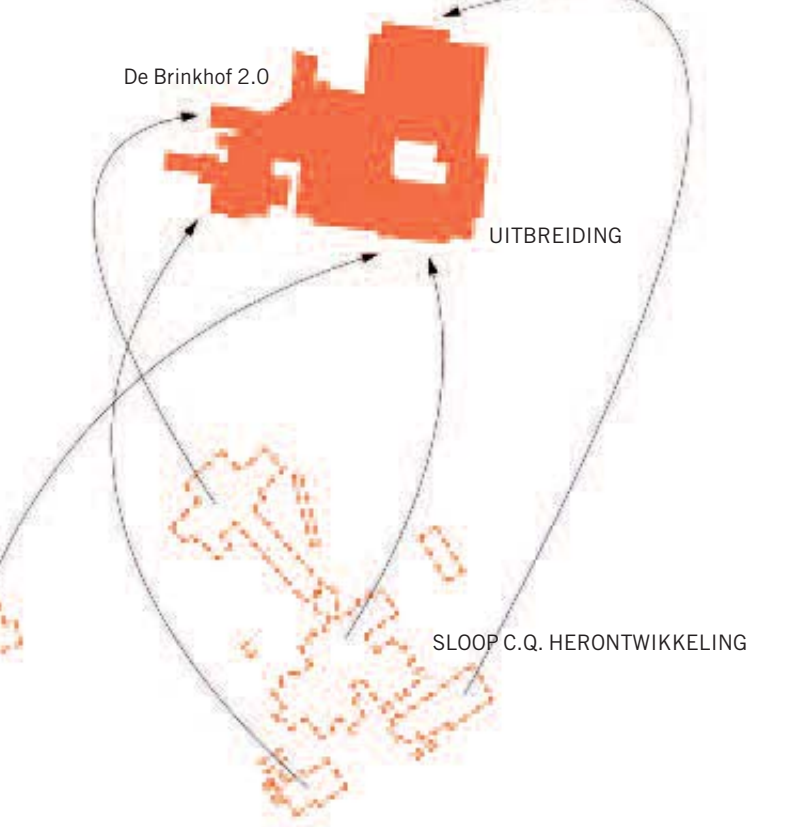

Bij het schetsplan zijn de beeldbepalende elementen, zoals de dakranden, bekleed met eigentijdse materialen. Zo is het bitumendak bekleed met sedum en PV-cellen, de boeien met een fijn houtpatroon, hetgeen doorgezet is in de nieuwbouw. Kleine smalle ramen zijn vervangen door grotere glasvlakken, hetgeen voor veel daglicht in het interieur zorgt. Het resultaat is een versmelting van oud en nieuw, een architectonisch nieuwe eenheid.

Met de opname van drie scholen in De Brinkhof vindt in de zuid-oosthoek een uitbreiding plaats rondom een groene patiottuin.

NIEUWE SITUATIE

■ De Brinkhof in Norg kan wat energieverbruik betreft goed verbeterd worden met na-isolatie van de vloeren ($R_c = 0,1 > 2,5 \text{ m}^2/\text{WK}$), de wanden ($R_c = 0,6 > 2,3 \text{ m}^2/\text{WK}$), het dak ($R_c = 2,0 > 4,6 \text{ m}^2/\text{WK}$) en de plaatsing van hoogwaardig glas ($U = 5,6 > 0,8$). Transmissieverliezen zullen hierdoor worden beperkt met ca 60 procent en met het toevoegen van isolatie zal de luchtdichtheid ook verbeteren. Met toepassing van PV-cellen op het dak kan een EPC van 1,2 worden bereikt.

geïsoleerd profiel, met enkel glas. De gebouwschil is thermisch zwak en de klimaatinstallaties zijn conventioneel. Het gebouw voldoet dan ook niet meer aan de moderne eisen ten aanzien van binnenklimaat en energieverbruik. Met na-isolatie van de vloer, de wand en het dak en plaatsing van hoogwaardig glas kan dit echter aanmerkelijke verbeterd worden. Als de genoemde thermische verbetermaatregelen worden toegepast, de ventilatiemogelijkheden worden verbeterd en deze aanpak wordt gekoppeld aan moderne warmteterugwin- en/of vraaggestuurde regeltechnieken, dan vindt er naast klimaat- en comfortverbetering een forse energieverbruiksreductie plaats van 25 tot 30 procent. Dit houdt in dat het energieverbruik van het gebouw nadat de scholen erbij zijn ingetrokken gelijk zou kunnen blijven aan het huidige, terwijl dat van de scholen wegvalt! Een enorme verlichting van de totale exploitatielasten.

MEENTE HUIS BERGEN

Waar bij De Brinkhof in Norg de schil bouwtechnisch nog goed was en bovendien prima na-geïsoleerd zou kunnen worden, zijn er ook voldoende voorbeelden van gebouwen uit de jaren '70 waarbij dit niet het geval is. Zo groeiden, op het moment dat de gemeente Bergen ons vroeg een verkennende haalbaarheidsstudie uit te voeren naar hergebruikmogelijkheden van het gemeentehuis, kleine boompjes uit de voegen van het metselwerk, dat midden jaren '80 onder een hellingshoek van 45 graden was aangebracht. Diverse pogingen het metselwerk waterdicht te krijgen waren mislukt, sloop en vervanging leek de enige resterende optie. Ook de gangen op de eerste verdieping, voorzien van lichtstraten, waren al diverse malen zonder succes onder handen genomen om de problemen (oververhitting, beschadiging van folies) op te lossen.

Er was ons gevraagd om, na jaren van leegstand, te onderzoeken of er mogelijkheden waren het oude Bergense gemeentehuis opnieuw in gebruik te nemen als bestuurlijk centrum van de fusiegemeente Bergen-Egmond-Schoorl. En om daarbij te bekijken of er ook uitbreidingsmogelijkheden waren zodat ook het back-office een plek op de locatie zou kunnen krijgen. Het gebouw, een bijzonder ontwerp van de hand van Cor Kalfsbeek van eind jaren '70, was niet alleen een onderkomen voor het bestuurlijk- en ambtenaren-apparaat, maar ook voor de kunst van Bergen. Betonnen wanden en kolommen structureerden het gebouw. Er waren veel dichte wanden waaraan doeken konden worden opgehangen en plekken waar kunstobjecten konden worden getoond. Het licht kwam op veel plaatsen van boven het gebouw in.

INPAKKEN

In onze voorstellen voor hergebruik zagen we geen kans om het buitenspouwblad van metselwerk te bewaren. We stelden voor de gevel te slopen en in zijn geheel te vervangen door een nieuwe, duurzame gevel met een eigentijdse uitstraling, een strategie die we op bescheiden schaal al bij de uitbreiding van de bibliotheek in het Dingspilhuis in Diever hadden beproefd. De nieuwe gevel zou op dezelfde positie worden gebouwd als de oude, met uitzondering van die bouwdelen waar gangen enkelzijdig kantoren ontsloten. Daar zou de nieuwe gevel op afstand van de behouden betonconstructie kunnen worden geplaatst, waarmee nieuwe kantoorruimte of een serre aan het gebouw konden worden toegevoegd. Onder deze ruime nieuwe 'jas' zou het bestaande gebouw aanwezig blijven, herkenbaar in vorm en materiaal. Een dergelijke manier van werken, waarbij het aanwezige zoveel mogelijk behouden en hergebruikt wordt en pas gesloopt wordt als er geen andere opties zijn, komt voort uit een ontwerpopvatting die tegenover de modernistische tabula rasa (de geschiedenis begint vandaag) staat. Onze aanpak is pragmatisch van aard, maar bovenal de logische uitkomst van de zoektocht naar minimalisering van de totale milieugebruiksruimte bij bouwopgaven.

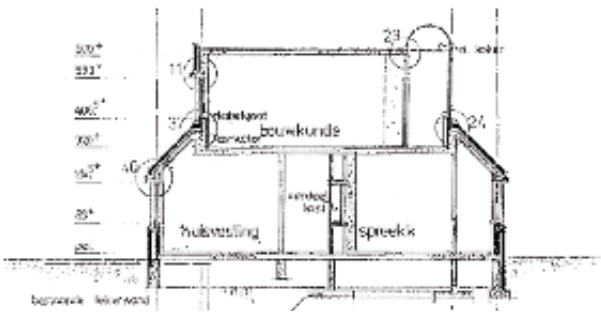
KANTOOR OPENBAAR MINISTERIE ASSEN

Dezelfde werkwijze pasten we eerder toe bij de transformatie van een oude voormalige drukkerij in het centrum van Assen, die werd herbestemd tot een nieuw onderkomen voor het Openbaar Ministerie. Wij werden gevraagd te onderzoeken of het programma met 65 werkplekken hierin was onder te brengen. Het sobere gebouw uit de jaren '50 bestond uit twee bouwlagen en

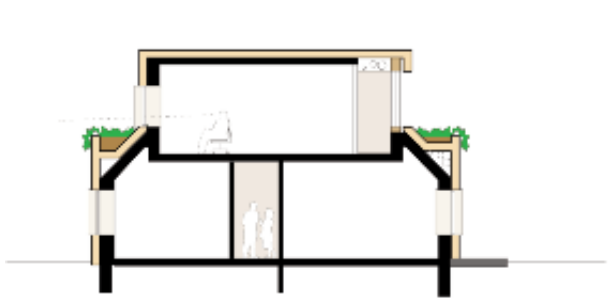
Fotomontage van het leegstaande gemeentehuis Bergen in het jaar 2010 met de kenmerkende ronde vormen, de schuin gemetselde gevels en de glazen daklichtstraten.

DOORSNEDE BESTAANDE SITUATIE

Modellen vervanging gevel en uitbreiding gebouw in diepte en hoogte

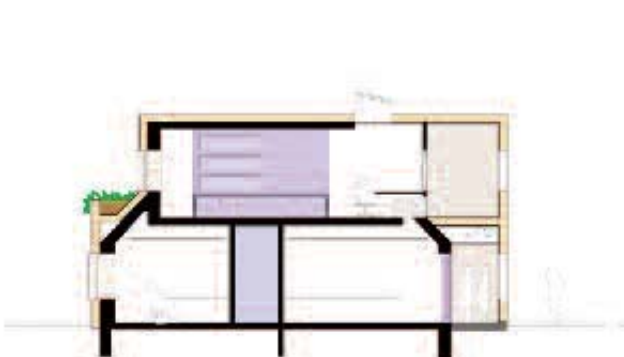
DOORSNEDES MOGELIJKE NIEUWE SITUATIES

Model 1, 'Conserveren'

Gemeentehuis Bergen na verhuizing gemeentelijk apparaat en bestuur in 2000. Het interieur van het gebouw heeft, als drager voor de kunst van Bergen, een relatief sober kleur- en materiaalpalet: schoonwerk beton, gewassen grindvloeren, wit gestucte wanden en donkerblauwe kozijnen.

Model 2, 'Optimaliseren'

Model 3, 'Maximaliseren'

■ Uit het haalbaarheidsonderzoek voor gemeentehuis Bergen van december 2010:

In zijn huidige conditie voldoet het gebouw Elkslove niet aan de eisen die aan een eigentijds gemeentehuis gesteld worden. Het is installatietechnisch en bouwfysisch gedateerd en de architectuur is als een maatpak ontworpen als zetel voor de toenmalige bestuurders en ambtenaren (en de kunst van Bergen!). Met zijn bijzondere vorm, complexe ruimtelijke structuur en voor die periode typisch materiaalgebruik kan het gezien worden als een totaalontwerp waarin burgers, bestuurders, ambtenaren en kunstenaars elkaar ontmoetten. In de kracht van het integrale ontwerp schuilt echter ook de zwakte van het gebouw. Alle samenstellende onderdelen zijn zo sterk op elkaar afgestemd dat het niet eenvoudig is het gebouw aan wijzigende omstandigheden, nieuwe gebruikseisen of technieken aan te passen. De specifiek vormgegeven ruimten, zowel de kantoren als de zalen, laten zich lastig vergroten, samenvoegen of van vorm veranderen. Bij het onderzoek naar hergebruiksmogelijkheden is het dan ook zaak de bestaande ruimten zoveel mogelijk in takt te laten ten behoeve van functies die er goed in passen en voor de programmaonderdelen die niet in de huidige ruimten passen nieuw te bouwen.

locatie een bijzondere eenheid vormen en dat het ondanks jarenlange 'verwaarlozing' nog staat als een huis. De bouwtechnische problemen zijn niet groter geworden, de conditie van de constructie is goed te noemen en de ruimtelijkheid van het gebouw wekt nog steeds bewondering op. In deze tijd waarin duurzaamheid een grote rol speelt is het dan ook niet meer dan logisch dat de hergebruiksmogelijkheden van het gebouw nog eens goed zijn onderzocht. We concluderen dat enkele forse ingrepen aan het gebouw absoluut nodig zijn om het binnenklimaat goed te krijgen en verdere bouwtechnische schade te voorkomen. Dit betreft onder andere het verwijderen van de daglichtstraten (te vervangen door dichte betondaken) en de het schuine gevel-/dakmetselwerk. In de principevoorstellen die in de verschillende modellen zijn gedaan, is onderzocht in hoeverre deze ingrepen ook kunnen bijdragen aan een nieuw beeld, een nieuw horizontaal leidingtracé en/of een nieuwe constructie ten behoeve van verticale uitbreiding. Naast deze aanpassingen die in elk geval nodig zijn, zijn er verschillende opties in modellen onderzocht: 'Conserveren', 'Optimaliseren', 'Maximaliseren'.

In het model 'Conserveren' is onderzocht hoe met een nieuwe gevel, strak rond de huidige contour van het gebouw getrokken, de condities kunnen worden verbeterd. De schuine gevels (of gemetselde daken) worden vervangen door een bloembak langs het gehele gebouw. Eventuele nieuwbouw kan later, als apart volume, worden toegevoegd. In het model 'Optimaliseren' wordt het gebouw van een

nieuwe gevel voorzien die op een zodanige afstand van de huidige staat dat er nieuwe gangruimte ontstaan en de kantoren kunnen worden vergroot. Ook hier kan een tweede fase als nieuwbouwwolume worden toegevoegd. In het derde model 'Maximaliseren' wordt slechts één keer gebouwd. Het gehele bestaande gebouw wordt een verdieping verhoogd en van een ruime 'jas' is voorzien waarin nieuwe kantoren en publieksfuncties een plek vinden. Met een nieuwe buitencontour en gevel krijgt het geheel een totaal vernieuwd aanzicht.

Ruimtelijke verbeelding model 2, 'Optimaliseren'

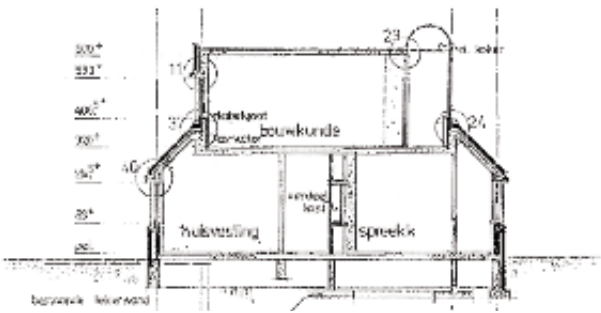

In haar eerste verkenningen stelde Mirjam Jansen (Denk Ruim Over Interieur) op strategische onderdelen nieuwe materialen als hout op de vloer en groene wanden voor.

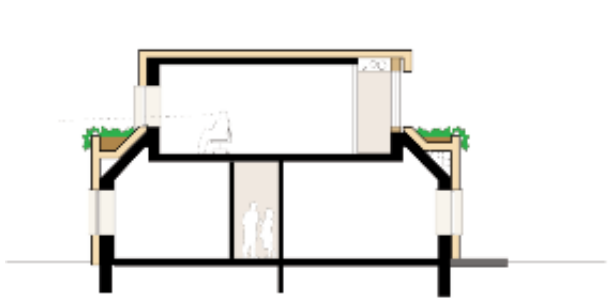
Fotomontage van het leegstaande gemeentehuis Bergen in het jaar 2010 met de kenmerkende ronde vormen, de schuin gemetselde gevels en de glazen daklichtstraten.

DOORSNEDE BESTAANDE SITUATIE

Modellen vervanging gevel en uitbreiding gebouw in diepte en hoogte

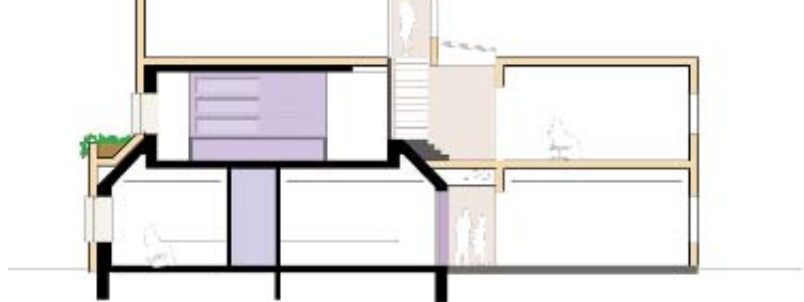
DOORSNEDES MOGELIJKE NIEUWE SITUATIES

Model 1, 'Conserveren'

Model 2, 'Optimaliseren'

Model 3, 'Maximaliseren'

■ Uit het haalbaarheidsonderzoek voor gemeentehuis Bergen van december 2010:

In zijn huidige conditie voldoet het gebouw Elkslove niet aan de eisen die aan een eigentijds gemeentehuis gesteld worden. Het is installatietechnisch en bouwfysisch gedateerd en de architectuur is als een maatpak ontworpen als zetel voor de toenmalige bestuurders en ambtenaren (en de kunst van Bergen!). Met zijn bijzondere vorm, complexe ruimtelijke structuur en voor die periode typisch materiaalgebruik kan het gezien worden als een totaalontwerp waarin burgers, bestuurders, ambtenaren en kunstenaars elkaar ontmoetten. In de kracht van het integrale ontwerp schuilt echter ook de zwakte van het gebouw. Alle samenstellende onderdelen zijn zo sterk op elkaar afgestemd dat het niet eenvoudig is het gebouw aan wijzigende omstandigheden, nieuwe gebruikseisen of technieken aan te passen. De specifiek vormgegeven ruimten, zowel de kantoren als de zalen, laten zich lastig vergroten, samenvoegen of van vorm veranderen. Bij het onderzoek naar hergebruiksmogelijkheden is het dan ook zaak de bestaande ruimten zoveel mogelijk in takt te laten ten behoeve van functies die er goed in passen en voor de programmaonderdelen die niet in de huidige ruimten passen nieuw te bouwen.

locatie een bijzondere eenheid vormen en dat het ondanks jarenlange 'verwaarlozing' nog staat als een huis. De bouwtechnische problemen zijn niet groter geworden, de conditie van de constructie is goed te noemen en de ruimtelijkheid van het gebouw wekt nog steeds bewondering op. In deze tijd waarin duurzaamheid een grote rol speelt is het dan ook niet meer dan logisch dat de hergebruiksmogelijkheden van het gebouw nog eens goed zijn onderzocht. We concluderen dat enkele forse ingrepen aan het gebouw absoluut nodig zijn om het binnenklimaat goed te krijgen en verdere bouwtechnische schade te voorkomen. Dit betreft onder andere het verwijderen van de daglichtstraten (te vervangen door dichte betondaken) en de het schuine gevel-/dakmetselwerk. In de principevoorstellen die in de verschillende modellen zijn gedaan, is onderzocht in hoeverre deze ingrepen ook kunnen bijdragen aan een nieuw beeld, een nieuw horizontaal leidingtracé en/of een nieuwe constructie ten behoeve van verticale uitbreiding. Naast deze aanpassingen die in elk geval nodig zijn, zijn er verschillende opties in modellen onderzocht: 'Conserveren', 'Optimaliseren', 'Maximaliseren'.

In het model 'Conserveren' is onderzocht hoe met een nieuwe gevel, strak rond de huidige contour van het gebouw getrokken, de condities kunnen worden verbeterd. De schuine gevels (of gemetselde daken) worden vervangen door een bloembak langs het gehele gebouw. Eventuele nieuwbouw kan later, als apart volume, worden toegevoegd. In het model 'Optimaliseren' wordt het gebouw van een

nieuwe gevel voorzien die op een zodanige afstand van de huidige staat dat er nieuwe gangruimte ontstaan en de kantoren kunnen worden vergroot. Ook hier kan een tweede fase als nieuwbouwwolume worden toegevoegd. In het derde model 'Maximaliseren' wordt slechts één keer gebouwd. Het gehele bestaande gebouw wordt een verdieping verhoogd en van een ruime 'jas' is voorzien waarin nieuwe kantoren en publieksfuncties een plek vinden. Met een nieuwe buitencontour en gevel krijgt het geheel een totaal vernieuwd aanzicht.

Gemeentehuis Bergen na verhuizing gemeentelijk apparaat en bestuur in 2000. Het interieur van het gebouw heeft, als drager voor de kunst van Bergen, een relatief sober kleur- en materiaalpalet: schoonwerk beton, gewassen grindvloeren, wit gestucte wanden en donkerblauwe kozijnen.

Ruimtelijke verbeelding model 2, 'Optimaliseren'

In haar eerste verkenningen stelde Mirjam Jansen (Denk Ruim Over Interieur) op strategische onderdelen nieuwe materialen als hout op de vloer en groene wanden voor.

een kelder. Het was 20 meter breed en 30 meter diep, met gesloten zijgevels en aan de achterzijde uitzicht op opslagruimte van de belendende winkels. Een problematische situatie, temeer daar het geringe vloeroppervlak met voldoende daglicht voornamelijk aan de straatzijde lag en dus om redenen van privacy minder geschikt was om met werkplekken te worden ingericht. De oplossing werd gevonden na bestudering van de structuur van het bestaande gebouw. Het was in twee fasen gebouwd: eerst het noordelijk deel (14 m breed met een regelmatige, zware kolommenstructuur), later de 6 meter brede strook aan de zuidzijde. Voorgesteld werd de 6 meter brede strook over de gehele diepte te slopen en hier een tuin aan te leggen. Alle kantoren konden dan op deze tuin worden georiënteerd. Bovendien was de bestaande constructie sterk genoeg om twee extra bouwlagen te kunnen dragen. Met een programma van eisen dat gedurende het ontwerpproces groeide van 65 naar 85 werkplekken kwam deze optie ook nadrukkelijk in beeld. Om de bestaande

betonconstructie en de nieuwe toevoegingen heen werd een volledig nieuwe metselwerkgevel geplaatst. Gedurende het ontwerp- en bouwproces zijn vele twijfels geuit over het nut van het hergebruik. Aanvankelijk zou er, ter compensatie van het verlies aan vloeroppervlak in het gesloopte tuindeel, een verdieping op het gebouw worden geplaatst. De oorspronkelijke gevels zouden dan gehandhaafd kunnen worden. Toen later een tweede nieuwe verdieping nodig werd en de constructie sterk genoeg bleek om dit te kunnen dragen, is besloten de oude gevel te slopen en een hele nieuwe te ontwerpen. Feitelijk staan dus alleen nog een gedeelte van de oude constructie en de kelder. Toen we daar met een liftput doorheen moesten en het water door de dilatatie naar binnen kwam, werden de twijfels groter. Maar architectuur vormt bij ons altijd een schakel tussen verleden en toekomst. En daarom moeten we voorzichtig zijn met snel slopen en nieuw bouwen. Want daarmee gooien we betekenislagen weg in plaats van er nieuwe aan toe te voegen. In dit gebouw zijn enkele sporen van de

HOE ZOU HET OUDE GEMEENTEHUIS VAN BORGER IN 2020 KUNNEN FUNCTIONEREN?

■ Achtien jaar nadat de gemeentelijke herindeling werd gevierd met nieuwbouw van het gemeentehuis in Odoorn en het oude gemeentehuis in Borger zijn oorspronkelijke functie verloor, is het complex opnieuw gevuld met programma en zijn er zelfs uitbreidingsplannen. Het oudste gedeelte van het in 1973 door Cor Kalfsbeek ontworpen en in 1983 en 1993 uitgebreide complex deed eerst nog dienst als politiebureau, later als medisch centrum en bleef, dankzij de inzet van een groep dorpsbewoners ook daarna de slopershamer bespaard. Aanvankelijk vonden er alleen bijeenkomsten van verschillende dorpsverenigingen plaats, maar dit

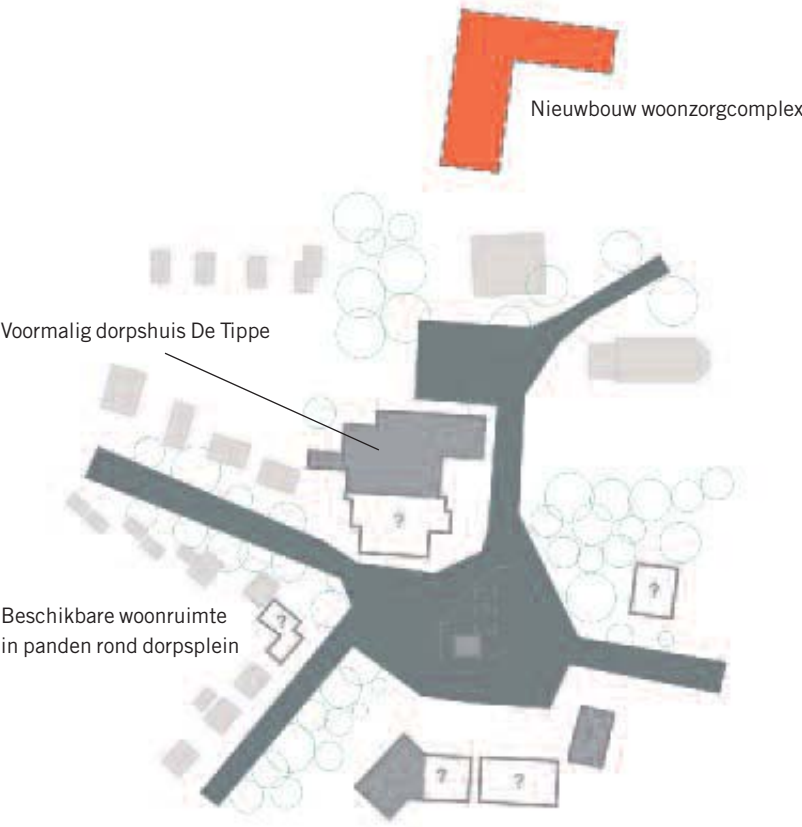
veranderde snel met de komst van de startersfamilie Bruintjes die een deel van het pand begin 2016 als woning betrok. Kort daarna startte een biologische groenteruilminkel in het pand, vonden enkele ZZP-ers er een werkruimte en kwam er een afhaalpunt voor online bestelde boodschappen en pakketjes. Toen hotel Bieze een seventies recreatie-appartement ging exploiteren en het Mobiele Hunebed-restaurant er zijn maandelijks diner met streekproducten begon te serveren, kwam de vaart er pas goed in. Sinds de woongroep met biljartende ouderen de westelijke vleugel vulde, is ook de hal 's avonds weer als vanouds gezellig gevuld. Met recente

plannen om er een flexibele lesplaats van het ROC te maken, komen eindelijk de lang gekoesterde dromen om een deel van de binnenplaats te overdekken en dorpsmoestuinen te maken in beeld. De nieuwe bewoners van de groeibriljant-woningen op de locatie van de in 2015 gesloopte trouwzaal hebben enthousiast op dit voorname gereageerd en stelden voor op gebied van energiehuishouding samen te werken. Een gedenksteen in de wand herinnert aan de bijzondere actie van burgemeester Seton, die direct bij zijn benoeming in 2015 met succes dwars voor de sloop van dit restant van het oude gemeentehuis ging liggen.

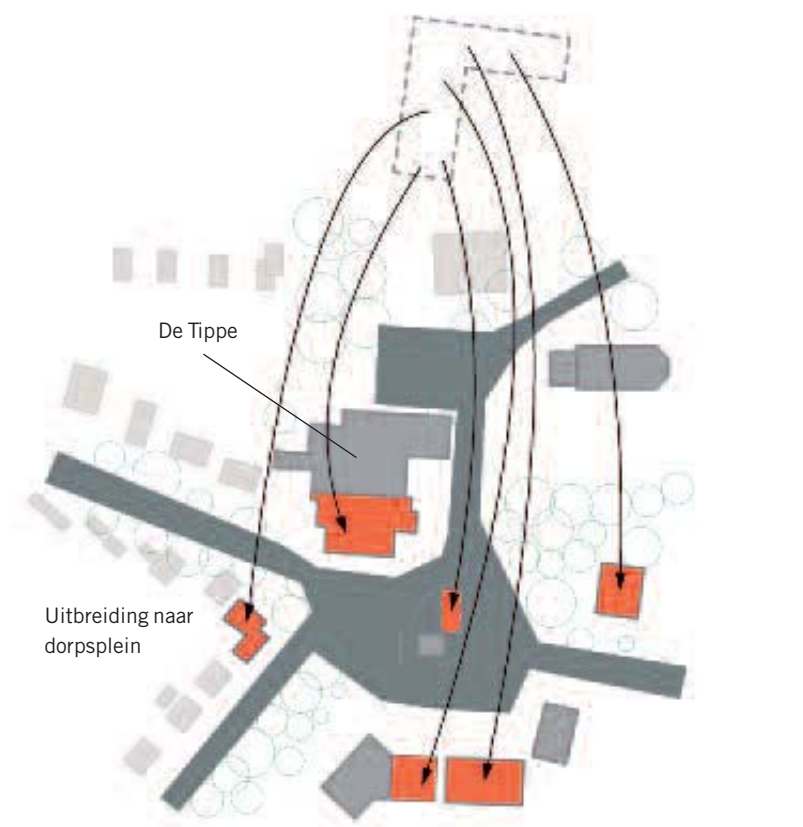
Schetsplan voor transformatie van het gemeentehuis Borger tot huis voor het dorp.

BESTAANDE SITUATIE

Twee denkbare situaties om een nieuw woonzorg-programma aan het dorp toe te voegen. In het eerste geval in de vorm van een geconcentreerd nieuwbouwwolume, in het tweede geval verspreid over de beschikbare ruimte in de bestaande panden rondom het dorpsplein.

NIEUWE SITUATIE

geschiedenis zichtbaar gebleven of gemaakt. Zoals de overgang in het nieuwe metselwerk in de voorgevel die de hoogte van het oude gebouw markeert (zie afbeelding op pagina 30).

EIGENTIJDSE PROJECTONTWIKKELING Een goede analyse van de plus- en minpunten van het gebouw, een bouwtechnische en bouwfysische analyse en een inventarisatie van de kenmerkende kwaliteiten kunnen tot verrassende nieuwe, duurzame ruimtelijke configuraties leiden en aldus helpen te snelle sloop te voorkomen. Een ander voordeel van hergebruik van een bestaand pand, zoals een voormalig dorpsshuis of een school, is dat de aanwezigheid van het gebouw kan bijdragen aan de mogelijkheid van stapsgewijze ontwikkeling. Met het vertrek van de grotere programma's uit de dorpen is het lastig een vrijgekomen gebouw in één keer met een nieuwe functie te vullen. Er zijn echter in elk dorp wel kleine programma's op zoek naar een geschikte ruimte, maar het zou heel toevallig zijn wanneer deze zich tegelijkertijd aandienen en samen een opdrachtgever worden. Tegenover de oude wijze van ontwikkeling van een plan voor nieuwbouw, waarbij een ontwikkelende partij de architect opdracht gaf een plan te ontwikkelen om zijn programma in één keer binnen budget en planning te realiseren, maakt vandaag de dag een manier van stapsgewijze ontwikkeling opgang. Hierbij wordt na elke voltooide stap besloten nog verder te gaan of niet. Een stap wordt pas genomen als daarvoor voldoende budget is en na elke stap moet het plan 'af' zijn. Er hoeft geen voorschot te worden genomen op een toekomst die wellicht nooit komt. Een dergelijke manier van 'organisch' ontwikkelen heeft consequenties voor de rollen van alle betrokken partijen, de planologische kaders, de financieringswijze en de planning en heeft een hoge mate van onvoorspelbaarheid. Zo trekken gebruikers en ontwerper al ontwikkelend samen op, is een grote bestemmingsplanruimte een voorwaarde, wordt met beperkte financiële risico's gewerkt, kan het proces van vullen van een gebouw lang duren, maar kan het uiteindelijk ook tot een intensief en onvoorzien gebruik leiden. In nieuwbouwsituaties is een dergelijke stapsgewijze projectontwikkeling ook

denkbaar, maar lastig en duur, omdat dan telkens nieuwe gebouwdelen aan de aanwezige zouden moeten worden toegevoegd. Er moet dan ook telkens iets worden gesloopt om de verbinding te maken, buitenwanden worden binnenwanden, et cetera. Bestaande gebouwen zijn geschikter om stapsgewijs te ontwikkelen. Zij zijn er immers al, staan soms al langere tijd leeg en kunnen onmiddellijk betrokken worden. In plaats van nog langer te wachten op een grote gebruiker die het hele gebouw wil huren, kan begonnen worden met een eerste partij die een functie voor een stukje van het gebouw heeft. De aanwezigheid van deze gebruiker zorgt hopelijk snel voor een volgende, enzovoort. Als voorbeeld voor een dergelijke manier van werken schreven we vanuit het perspectief van 2020 een denkbare wijze waarop het in 2015 nog niet gesloopte gedeelte van het gemeentehuis van Borger stapsgewijs zou kunnen zijn ingevuld.

DE DORPSZITKUIL De strategie voor geleidelijke invulling van een gebouw zou ook gevolgd kunnen worden op de schaal van het dorp als geheel. Als fictieve casus namen we het dorp Vledder, waar men al langere tijd met de planvoorbereiding van een groot, nieuw woon-zorgcentrum bezig is. Tegelijkertijd staan enkele panden rondom het centrale dorpsplein gedeeltelijk of geheel leeg. Een van de panden is De Tippe, het oude dorpsshuis van Vledder, waarin thans een restaurant en zalencentrum is gevestigd. In plaats van te wachten op de grootschalige nieuwbouw, die wellicht de andere functies rondom het dorpsplein nog verder onder druk zet, kan met een stapsgewijze invulling van de nieuwe zorgfuncties in de beschikbare ruimte van de bestaande panden worden begonnen. Zo worden eigentijdse functies ondergebracht in het dorp op een manier die past bij de schaal. De leefbaarheid van het dorp wordt bevorderd en het geeft de gebouwen die het dorp kenmerken een nieuwe invulling en betekenis. En mocht dit een succes blijken en op termijn zelfs uitbreiding gewenst zijn, dan komt de open planopzet die Cor Kalfsbeek in 1969 bedacht nog tot z'n recht voordat het gebouw vijftig jaar oud is en wellicht een momumentenstatus krijgt.

een kelder. Het was 20 meter breed en 30 meter diep, met gesloten zijgevels en aan de achterzijde uitzicht op opslagruimte van de belendende winkels. Een problematische situatie, temeer daar het geringe vloeroppervlak met voldoende daglicht voornamelijk aan de straatzijde lag en dus om redenen van privacy minder geschikt was om met werkplekken te worden ingericht. De oplossing werd gevonden na bestudering van de structuur van het bestaande gebouw. Het was in twee fasen gebouwd: eerst het noordelijk deel (14 m breed met een regelmatige, zware kolommenstructuur), later de 6 meter brede strook aan de zuidzijde. Voorgesteld werd de 6 meter brede strook over de gehele diepte te slopen en hier een tuin aan te leggen. Alle kantoren konden dan op deze tuin worden georiënteerd. Bovendien was de bestaande constructie sterk genoeg om twee extra bouwlagen te kunnen dragen. Met een programma van eisen dat gedurende het ontwerpproces groeide van 65 naar 85 werkplekken kwam deze optie ook nadrukkelijk in beeld. Om de bestaande

betonconstructie en de nieuwe toevoegingen heen werd een volledig nieuwe metselwerkgevel geplaatst. Gedurende het ontwerp- en bouwproces zijn vele twijfels geuit over het nut van het hergebruik. Aanvankelijk zou er, ter compensatie van het verlies aan vloeroppervlak in het gesloopte tuindeel, een verdieping op het gebouw worden geplaatst. De oorspronkelijke gevels zouden dan gehandhaafd kunnen worden. Toen later een tweede nieuwe verdieping nodig werd en de constructie sterk genoeg bleek om dit te kunnen dragen, is besloten de oude gevel te slopen en een hele nieuwe te ontwerpen. Feitelijk staan dus alleen nog een gedeelte van de oude constructie en de kelder. Toen we daar met een liftput doorheen moesten en het water door de dilatatie naar binnen kwam, werden de twijfels groter. Maar architectuur vormt bij ons altijd een schakel tussen verleden en toekomst. En daarom moeten we voorzichtig zijn met snel slopen en nieuw bouwen. Want daarmee gooien we betekenislagen weg in plaats van er nieuwe aan toe te voegen. In dit gebouw zijn enkele sporen van de

HOE ZOU HET OUDE GEMEENTEHUIS VAN BORGER IN 2020 KUNNEN FUNCTIONEREN?

■ Achtien jaar nadat de gemeentelijke herindeling werd gevierd met nieuwbouw van het gemeentehuis in Odoorn en het oude gemeentehuis in Borger zijn oorspronkelijke functie verloor, is het complex opnieuw gevuld met programma en zijn er zelfs uitbreidingsplannen. Het oudste gedeelte van het in 1973 door Cor Kalfsbeek ontworpen en in 1983 en 1993 uitgebreide complex deed eerst nog dienst als politiebureau, later als medisch centrum en bleef, dankzij de inzet van een groep dorpsbewoners ook daarna de slopershamer bespaard. Aanvankelijk vonden er alleen bijeenkomsten van verschillende dorpsverenigingen plaats, maar dit

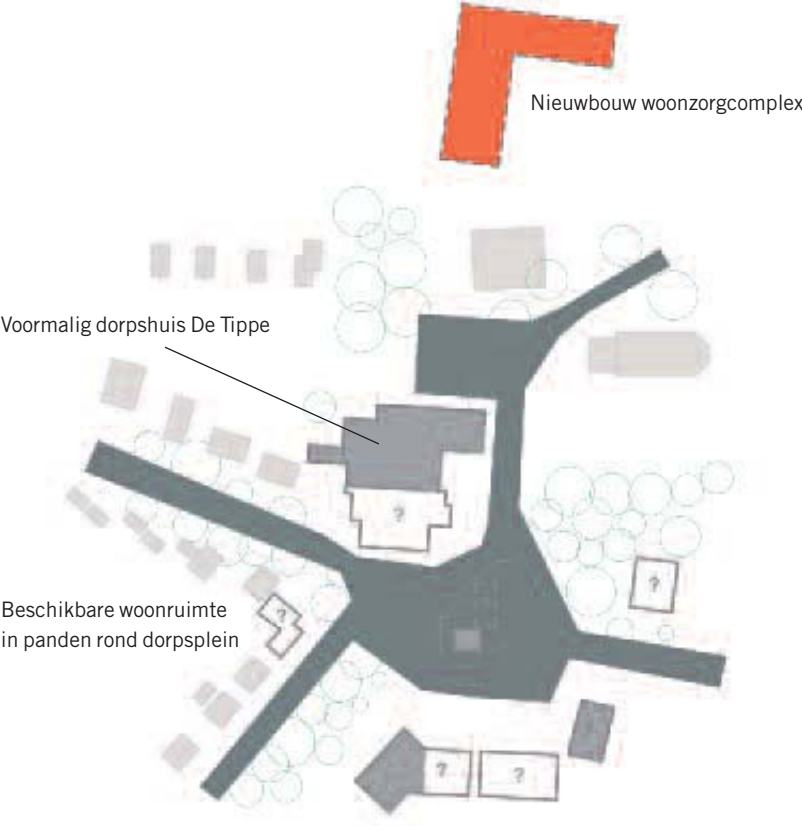
veranderde snel met de komst van de startersfamilie Bruintjes die een deel van het pand begin 2016 als woning betrok. Kort daarna startte een biologische groenteruilminkel in het pand, vonden enkele ZZP-ers er een werkruimte en kwam er een afhaalpunt voor online bestelde boodschappen en pakketjes. Toen hotel Bieze een seventies recreatie-appartement ging exploiteren en het Mobiele Hunebed-restaurant er zijn maandelijks diner met streekproducten begon te serveren, kwam de vaart er pas goed in. Sinds de woongroep met biljartende ouderen de westelijke vleugel vulde, is ook de hal 's avonds weer als vanouds gezellig gevuld. Met recente

plannen om er een flexibele lesplaats van het ROC te maken, komen eindelijk de lang gekoesterde dromen om een deel van de binnenplaats te overdekken en dorpsmoestuinen te maken in beeld. De nieuwe bewoners van de groeibriljant-woningen op de locatie van de in 2015 gesloopte trouwzaal hebben enthousiast op dit voorname gereageerd en stelden voor op gebied van energiehuishouding samen te werken. Een gedenksteen in de wand herinnert aan de bijzondere actie van burgemeester Seton, die direct bij zijn benoeming in 2015 met succes dwars voor de sloop van dit restant van het oude gemeentehuis ging liggen.

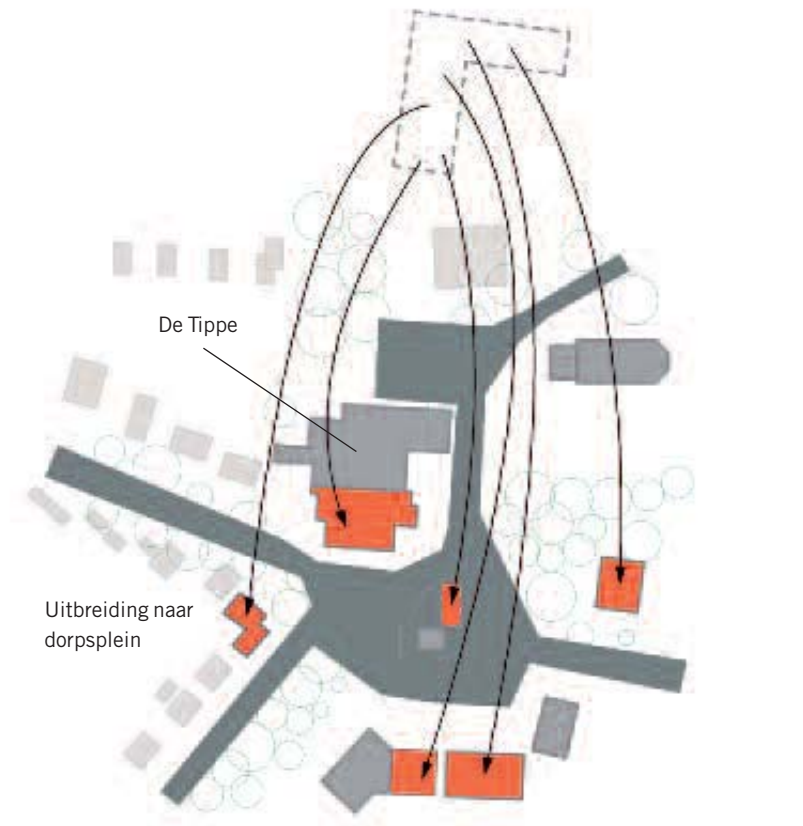
Schetsplan voor transformatie van het gemeentehuis Borger tot huis voor het dorp.

BESTAANDE SITUATIE

Twee denkbare situaties om een nieuw woonzorg-programma aan het dorp toe te voegen. In het eerste geval in de vorm van een geconcentreerd nieuwbouwwolume, in het tweede geval verspreid over de beschikbare ruimte in de bestaande panden rondom het dorpsplein.

NIEUWE SITUATIE

geschiedenis zichtbaar gebleven of gemaakt. Zoals de overgang in het nieuwe metselwerk in de voorgevel die de hoogte van het oude gebouw markeert (zie afbeelding op pagina 30).

EIGENTIJDSE PROJECTONTWIKKELING

Een goede analyse van de plus- en minpunten van het gebouw, een bouwtechnische en bouwfysische analyse en een inventarisatie van de kenmerkende kwaliteiten kunnen tot verrassende nieuwe, duurzame ruimtelijke configuraties leiden en aldus helpen te snelle sloop te voorkomen. Een ander voordeel van hergebruik van een bestaand pand, zoals een voormalig dorpsshuis of een school, is dat de aanwezigheid van het gebouw kan bijdragen aan de mogelijkheid van stapsgewijze ontwikkeling. Met het vertrek van de grotere programma's uit de dorpen is het lastig een vrijgekomen gebouw in één keer met een nieuwe functie te vullen. Er zijn echter in elk dorp wel kleine programma's op zoek naar een geschikte ruimte, maar het zou heel toevallig zijn wanneer deze zich tegelijkertijd aandienen en samen een opdrachtgever worden. Tegenover de oude wijze van ontwikkeling van een plan voor nieuwbouw, waarbij een ontwikkelende partij de architect opdracht gaf een plan te ontwikkelen om zijn programma in één keer binnen budget en planning te realiseren, maakt vandaag de dag een manier van stapsgewijze ontwikkeling opgang. Hierbij wordt na elke voltooide stap besloten nog verder te gaan of niet. Een stap wordt pas genomen als daarvoor voldoende budget is en na elke stap moet het plan 'af' zijn. Er hoeft geen voorschot te worden genomen op een toekomst die wellicht nooit komt. Een dergelijke manier van 'organisch' ontwikkelen heeft consequenties voor de rollen van alle betrokken partijen, de planologische kaders, de financieringswijze en de planning en heeft een hoge mate van onvoorspelbaarheid. Zo trekken gebruikers en ontwerper al ontwikkelend samen op, is een grote bestemmingsplanruimte een voorwaarde, wordt met beperkte financiële risico's gewerkt, kan het proces van vullen van een gebouw lang duren, maar kan het uiteindelijk ook tot een intensief en onvoorzien gebruik leiden. In nieuwbouwsituaties is een dergelijke stapsgewijze projectontwikkeling ook

denkbaar, maar lastig en duur, omdat dan telkens nieuwe gebouwdelen aan de aanwezige zouden moeten worden toegevoegd. Er moet dan ook telkens iets worden gesloopt om de verbinding te maken, buitenwanden worden binnenwanden, et cetera. Bestaande gebouwen zijn geschikter om stapsgewijs te ontwikkelen. Zij zijn er immers al, staan soms al langere tijd leeg en kunnen onmiddellijk betrokken worden. In plaats van nog langer te wachten op een grote gebruiker die het hele gebouw wil huren, kan begonnen worden met een eerste partij die een functie voor een stukje van het gebouw heeft. De aanwezigheid van deze gebruiker zorgt hopelijk snel voor een volgende, enzovoort. Als voorbeeld voor een dergelijke manier van werken schreven we vanuit het perspectief van 2020 een denkbare wijze waarop het in 2015 nog niet gesloopte gedeelte van het gemeentehuis van Borger stapsgewijs zou kunnen zijn ingevuld.

DE DORPSZITKUIL

De strategie voor geleidelijke invulling van een gebouw zou ook gevolgd kunnen worden op de schaal van het dorp als geheel. Als fictieve casus namen we het dorp Vledder, waar men al langere tijd met de planvoorbereiding van een groot, nieuw woon-zorgcentrum bezig is. Tegelijkertijd staan enkele panden rondom het centrale dorpsplein gedeeltelijk of geheel leeg. Een van de panden is De Tippe, het oude dorpsshuis van Vledder, waarin thans een restaurant en zalencentrum is gevestigd. In plaats van te wachten op de grootschalige nieuwbouw, die wellicht de andere functies rondom het dorpsplein nog verder onder druk zet, kan met een stapsgewijze invulling van de nieuwe zorgfuncties in de beschikbare ruimte van de bestaande panden worden begonnen. Zo worden eigentijdse functies ondergebracht in het dorp op een manier die past bij de schaal. De leefbaarheid van het dorp wordt bevorderd en het geeft de gebouwen die het dorp kenmerken een nieuwe invulling en betekenis. En mocht dit een succes blijken en op termijn zelfs uitbreiding gewenst zijn, dan komt de open planopzet die Cor Kalfsbeek in 1969 bedacht nog tot z'n recht voordat het gebouw vijftig jaar oud is en wellicht een momumentenstatus krijgt.

Uitbreiding Rechtbank Almelo (oorspronkelijk ontwerp Cor Kalfsbeek)

Renovatie rechtbank Utrecht (oorspronkelijk ontwerp Cor Kalfsbeek)

Duurzame transformatie voormalig schoolgebouw te Hijken

Uitbreiding bibliotheek Dingspilhuus, Diever (oorspronkelijk ontwerp Cor Kalfsbeek)

Kantoor Openbaar Ministerie te Assen na transformatie

Kunstencentrum Vrijdag, Groningen

Renovatie en uitbreiding voorzieningengebouwen Nieuw Woelwijk (oorspronkelijk ontwerp Leo de Jonge)

DAAD CAHIER ©
DAAD Architecten BV, 2016

Redactie:
Rob Hendriks

Projectteam:
Rob Hendriks, Kees de Graaf, Joy van Nierop,
Johan de Groot, Guido Tits, Gerard Kollmer,
Ivar ten Cate, Esmee Mlihi, Erik Roerdink, Titus Mars
Karin Hoeksema,

Foto's:
Sibylle Kalfsbeek (alle oude zwart-wit foto's)
Harry Cock pag. 2
Rob de Jong (SAPH) pag. 20, 21 (boven), 22, 23
Rob Hendriks pag. 10, 14, 15
Marianne Berkhoff pag. 30 (rechtbank Almelo,
Kunstencentrum Vrijdag, Nieuw Woelwijk,
rechtbank Utrecht)
Christiaan de Bruijne pag. 30 (Dingspilhuus Diever,
Kantoor OM Assen)
Geoffrey Lonescu en Merel Melief pag. 30 (school
Hijken)

Overig materiaal:
DAAD Architecten

Ontwerp:
Office for Design;
Loek Kemming, Noudi Spönhoff

Beeldbewerking/ scannen:
Iemke Ruige

Druk:
Épos Press, Zwolle

Daad Architecten heeft in diverse transformatie-opgaven aangetoond op inventieve wijze te kunnen omgaan met bestaande gebouwen en vindingrijke oplossingen te kunnen ontwikkelen. Op basis daarvan vinden nieuwe programma's een plek in een bestaand gebouw, met behoud van de oorspronkelijke kwaliteiten en karakteristieken. Deze ontwerpmethodiek, waarbij we allereerst het gebouw zelf laten vertellen in hoeverre en op welke wijze hergebruik een kansrijk ontwerpvraagstuk is, beschreven we eerder onder andere uitgebreid in DAAD-Cahier #04 Transformatie, het gebouw als landschap (2005) als Programma van Mogelijkheden (PvM). Om een indruk te geven van de verscheidenheid aan projecten op het gebied van hergebruik, uitbreiding en renovatie is op de linkerpagina een aantal recent gerealiseerde projecten afgebeeld.

DAAD Architecten
Paltz 21
9411 PM Beilen
telefoon 0593 582450
e mail info@daad.nl
www.daad.nl

■ DAAD Architecten is een bureau voor ontwerp en onderzoek. Het bureau werkt aan opdrachten van verschillende aard en omvang, maar is altijd gericht op de wensen van de gebruiker(s) en de context van het project. DAAD Architecten staat voor vernieuwende en eigentijdse architectuur, die voortborduurt op de context en de cultuur-historische betekenis van de plek. Complexiteit, soberheid, eenvoud en degelijkheid gaan in de ontwerpen samen – gebouwen van DAAD Architecten laten zich op verschillende manieren ervaren. In de opgaven waaraan het bureau werkt, ligt het accent op architectuur voor de agrarische- en de zorgsector; daarnaast variëren de opdrachten van hergebruik en renovatie van gebouwen tot kleinschalige en individuele woningbouw. Daarbij wordt nauw samengewerkt met partijen in de sfeer van productontwikkeling, gebiedsvisies en landschapsinrichting. Ontwerp en onderzoek gaan daarbij steeds hand in hand – het een kan niet zonder het ander. DAAD Architecten werkt voor zeer uiteenlopende opdrachtgevers, van particulier tot institutioneel. De rode draad in het werk wordt gevormd door innovatie: er wordt steeds gezocht naar vernieuwende oplossingen voor de vraagstukken waarmee het bureau wordt geconfronteerd. Innovatieve concepten worden in alle fasen van het proces gekoppeld aan technische en financiële haalbaarheid; het bureau beschikt over eigen expertise op het gebied van technische uitwerking, uitvoeringsbegeleiding en bouw-kostencalculatie.

Als voortzetting van het architectenbureau van Cor Kalfsbeek liggen de wortels van DAAD Architecten in Noordoost-Nederland, waar ook het kantoor is gevestigd. De thuisbasis van DAAD Architecten is het zelf herontwikkelde voormalige ACM-gebouw in Beilen.

Foto achterzijde:
Multifunctioneel Centrum De Spinde te Dalen tijdens de bouwfase, 1976.

Uitbreiding Rechtbank Almelo (oorspronkelijk ontwerp Cor Kalfsbeek)

Renovatie rechtbank Utrecht (oorspronkelijk ontwerp Cor Kalfsbeek)

Duurzame transformatie voormalig schoolgebouw te Hijken

Uitbreiding bibliotheek Dingspilhuus, Diever (oorspronkelijk ontwerp Cor Kalfsbeek)

Kantoor Openbaar Ministerie te Assen na transformatie

Kunstencentrum Vrijdag, Groningen

Renovatie en uitbreiding voorzieningengebouwen Nieuw Woelwijck (oorspronkelijk ontwerp Leo de Jonge)

DAAD CAHIER ©
DAAD Architecten BV, 2016

Redactie:
Rob Hendriks

Projectteam:
Rob Hendriks, Kees de Graaf, Joy van Nierop,
Johan de Groot, Guido Tits, Gerard Kollmer,
Ivar ten Cate, Esmee Mlihi, Erik Roerdink, Titus Mars
Karin Hoeksema,

Foto's:
Sibylle Kalfsbeek (alle oude zwart-wit foto's)
Harry Cock pag. 2
Rob de Jong (SAPH) pag. 20, 21 (boven), 22, 23
Rob Hendriks pag. 10, 14, 15
Marianne Berkhoff pag. 30 (rechtbank Almelo,
Kunstencentrum Vrijdag, Nieuw Woelwijck,
rechtbank Utrecht)
Christiaan de Bruijne pag. 30 (Dingspilhuus Diever,
Kantoor OM Assen)
Geoffrey Lonescu en Merel Melief pag. 30 (school
Hijken)

Overig materiaal:
DAAD Architecten

Ontwerp:
Office for Design;
Loek Kemming, Noudi Spönhoff

Beeldbewerking/ scannen:
Iemke Ruige

Druk:
Épos Press, Zwolle

Daad Architecten heeft in diverse transformatie-opgaven aangetoond op inventieve wijze te kunnen omgaan met bestaande gebouwen en vindingrijke oplossingen te kunnen ontwikkelen. Op basis daarvan vinden nieuwe programma's een plek in een bestaand gebouw, met behoud van de oorspronkelijke kwaliteiten en karakteristieken. Deze ontwerpmethodiek, waarbij we allereerst het gebouw zelf laten vertellen in hoeverre en op welke wijze hergebruik een kansrijk ontwerpvraagstuk is, beschreven we eerder onder andere uitgebreid in DAAD-Cahier #04 Transformatie, het gebouw als landschap (2005) als Programma van Mogelijkheden (PvM). Om een indruk te geven van de verscheidenheid aan projecten op het gebied van hergebruik, uitbreiding en renovatie is op de linkerpagina een aantal recent gerealiseerde projecten afgebeeld.

DAAD Architecten
Paltz 21
9411 PM Beilen
telefoon 0593 582450
e mail info@daad.nl
www.daad.nl

■ DAAD Architecten is een bureau voor ontwerp en onderzoek. Het bureau werkt aan opdrachten van verschillende aard en omvang, maar is altijd gericht op de wensen van de gebruiker(s) en de context van het project. DAAD Architecten staat voor vernieuwende en eigentijdse architectuur, die voortborduurt op de context en de cultuur-historische betekenis van de plek. Complexiteit, soberheid, eenvoud en degelijkheid gaan in de ontwerpen samen – gebouwen van DAAD Architecten laten zich op verschillende manieren ervaren. In de opgaven waaraan het bureau werkt, ligt het accent op architectuur voor de agrarische- en de zorgsector; daarnaast variëren de opdrachten van hergebruik en renovatie van gebouwen tot kleinschalige en individuele woningbouw. Daarbij wordt nauw samengewerkt met partijen in de sfeer van productontwikkeling, gebiedsvisies en landschapsinrichting. Ontwerp en onderzoek gaan daarbij steeds hand in hand – het een kan niet zonder het ander. DAAD Architecten werkt voor zeer uiteenlopende opdrachtgevers, van particulier tot institutioneel. De rode draad in het werk wordt gevormd door innovatie: er wordt steeds gezocht naar vernieuwende oplossingen voor de vraagstukken waarmee het bureau wordt geconfronteerd. Innovatieve concepten worden in alle fasen van het proces gekoppeld aan technische en financiële haalbaarheid; het bureau beschikt over eigen expertise op het gebied van technische uitwerking, uitvoeringsbegeleiding en bouw-kostencalculatie.

Als voortzetting van het architectenbureau van Cor Kalfsbeek liggen de wortels van DAAD Architecten in Noordoost-Nederland, waar ook het kantoor is gevestigd. De thuisbasis van DAAD Architecten is het zelf herontwikkelde voormalige ACM-gebouw in Beilen.

Foto achterzijde:
Multifunctioneel Centrum De Spinde te Dalen tijdens de bouwfase, 1976.

